

Nærvær og fravær av dansk kongemakt i Norge i vikingtiden

**En studie av dansk maktoppbygging med fokus på forholdet til
norske konger og jarler**

Fredrik Opedal

Masteroppave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Vår 2015

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker hvordan dansk kongemakt i Norge fungerte i sen vikingtid, nærmere bestemt perioden fra ca. 930-1066. I oppgaven analyserer og drøfter jeg hvordan maktoppbygging foregikk under et sterkt og svakt Danmark. Fokuset er på politisk kultur og sosiale bånd hvor jeg foretar en aktørstudie. I den første delen ser jeg nærmere på hvordan den danske kongen bygde sosiale nettverk til norske konger og ladejarlene i perioden fra ca. 930-1035. Underveis diskuteres motiver for denne maktoppbyggingen og hvordan aktørene handlet når de hadde dansk støtte i ryggen. Hovedhypotesen er at avstand forklarer hvordan dansk kongemakt fungerte over tid. Aktørene i Norge var ute etter å styrke sin makt samtidig som den danske kongen ønsket stabilitet og maktbalanse. Deretter foretas det en analyse av hva slags virkninger nordsjøimperiets oppløsning fikk for maktforholdene i Norge. Her diskuterer jeg hvor omfattende konsolideringen var rundt de norske kongene i perioden fra ca. 1035-66 og hvordan spillet endret seg som en følge av et svekket Danmark. Hypotesen her er at vi kan snakke om et sterkere forhold til enkeltindivider, men ikke aristokratiet som en helhetlig gruppe. Til slutt drøfter jeg hvordan den danske kongen reagerte på et økt press fra norske konger ved å spille på lag med norske høvdinger.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært meget lærerik og krevende. Underveis har jeg lært betydningen av å prioritere og sette seg langsiktige mål. Det har vært en spennende prosess fylt med både oppturer og nedturer. Den største lærdommen man kan ta til seg fra et slikt prosjekt er at man aldri må gi opp uansett hvor håpløst ting virker. Når jeg nå sitter her med en ferdig masteroppgave har jeg mange å takke for støtte og gode råd underveis. En spesiell takk vil jeg gi til min fremragende veileder Hans Jacob Orning. Hadde det ikke vært for din veiledning og kritikk hadde jeg neppe kommet i land med dette prosjektet. Jeg vil også gi en stor takk til Jon Vidar Sigurdsson som har gitt mange nyttige tips og råd underveis med arbeidet. Samtidig vil jeg takke alle medstudenter som har lest gjennom tekstene mine og kommet med ros og kritikk. Arbeidet på felles seminarer har vært veldig nyttig for min progresjon. Helt til slutt vil jeg gi en takk til familie og nære venner for moralsk støtte under prosessen.

Fredrik Opedal, Vår 2015.

Innhold

Sammendrag	3
Forord	5
Kap 1. Innledning	11
1.1 Problemstilling og oppgavens struktur	12
1.2 Historiografi	14
1.2.1 Politisk kultur i Norge og på Island	14
1.2.2 Sosiale nettverksstudier i Danmark og Tyskland	17
1.2.3 Direkte og indirekte makt	19
1.2.4 Maktbalanse	21
1.2.5 Teorier om dansk maktoppbygging	23
1.3 Primærkilder og metode	25
1.3.1 Avstand og muntlig kultur	25
1.3.2 Politisk kultur	28
1.3.3 Sagaenes ideologi	30
Kapittel 2. Dansk overherredømme og maktbalanse under de norske kongene i vikingtiden .	35
2.1 Eirik Blodøks nettverk i Danmark	35
2.1.1 Den politiske strukturen på Eirik Blodøks tid	37
2.2 Eirikssønnes fosterskap	39
2.2.1 Nettverkets funksjon	40
2.2.2 Dansk støtte i et innenrikspolitisk perspektiv	41
2.2.3 Motstand i periferien	42
2.3 Håkon den godes maktoppbygging under det danske overherredømmet	44
2.3.1 Horisontale nettverk	44
2.3.2 Maktbalanse mellom kongen og periferien	45
2.3.3 Forsoning og territoriell konsolidering	46
2.4 Olav Haraldssons forhold til Knut den Mektige	48
2.4.1 Dansk støtte og aksept?	48
2.4.2 Østlandet som maktsentrum	49
2.5 Kildenes troverdighet	51
2.6 Konklusjon	53
Kapittel 3. Dansk kongemakt i Norge gjennom ladejarlene: Delegert makt og maktbalanse..	55
3.1 Årsaker til ladejarlenes nettverk i Danmark før 1028	55

3.1.1 Håkon Jarl Sigurdsson	56
3.1.2 Eirik Jarl Håkonsson.....	57
3.1.3 Håkon Jarl Eiriksson.....	58
3.1.4 Sagaenes troverdighet.....	58
3.2 Ladejarlenes rolle i danske kilder.....	59
3.2.1 Saxos beskrivelse av ladejarlene	59
3.2.2 Forsvarspolitiske årsaker	60
3.2.3 Kildeforskjeller	61
3.3 Overherredømmets struktur før 1015	62
3.4 Nettverkenes funksjon fra ca. 970-1012	64
3.4.1 Danekongens styre på Østlandet.....	64
3.4.2 Ladejarlens forpliktelser	66
3.4.3 Håkon Jarls innenrikspolitiske makt.....	67
3.4.4 Eirik Jarl	69
3.5 Utvidelse av dansk makt i perioden fra ca. 1015-1028	71
3.5.1 Håkon Jarl Eiriksson.....	71
3.5.2 Knut den Mektiges styre.....	72
3.6 Direkte dansk riksstyring fra ca. 1030-35	75
3.6.1 Endret strategi.....	75
3.6.2 Maktgrunnlaget.....	77
3.7 Konklusjon	78
3.7.1 Sterkere bånd	78
3.7.2 Større nettverk og direkte riksstyring	79
Kapittel 4. Maktkonsolidering i Norge og nordisk rivalisering	81
4.1 Arvekrise og tap av en maktposisjon	81
4.1.1 Slutten på vikingferdene: Krise for det norske aristokrati?	82
4.1.2 En svakere høvdingmakt på Vestlandet?	83
4.2 Magnus den Godes maktoppbygging i perioden med et svakt Danmark fra ca. 1035-46. 86	
4.2.1 Fra indirekte til territorielt herredømme i Trøndelag	86
4.2.2 Horisontal eller vertikal styringsmodell?	88
4.2.3 Begrensninger i kongens spillerom	90
4.2.4 Et sterkere hierarki?.....	91
4.3 Harald Hardrådes maktoppbygging i Norge	92

4.3.1 Samkongedømme	92
4.3.1.1 Rivalisering om støttespillere	93
4.3.1.2 Aristokratiets interesser og indre samhold	95
4.3.2 Kongens maktoppbygging i Norge	96
4.3.2.1 Kongstjeneste.....	97
4.3.2.2 Uklare lojalitetsforhold.....	99
4.3.2.3 Kongens sendemenn	101
4.4 Dansk kongemakt i Norge i perioden fra ca. 1035 til 1066	103
4.4.1 Håkon Ivarsson	103
4.4.2 Finn Arnesson.....	105
4.5 Overkonge eller territoriell konsolidering?	106
4.5.1 Aktørenes funksjon.....	106
4.5.2 Danekongens behov for støtte og høvdingenes egeninteresse.....	108
4.5.3 Aktørenes maktgrunnlag i Norge	109
4.5.4 Kontinuitet eller brudd?.....	111
4.6 Konklusjon	112
4.6.1 Forholdet til Trøndelag.....	112
4.6.2 Balansepolitikk	113
Kapittel 5. Oppsummering og konklusjon	115
Litteraturliste	124

Kap 1. Innledning

Denne oppgaven ligger innenfor rammen av et prosjekt som omhandler sosiale nettverk, ideologi og økonomi i Skandinavia i middelalderen. Prosjektet har tittelen: ”Aristokrati, borgerkrig, og statsutvikling i Skandinavia, ca. 1050-1250”. Målsetningen til prosjektet var å studere ulike trekk ved samfunnet i et regionalt perspektiv. Tidligere forskning har hovedsakelig vært opptatt av hvert enkelt land hvor målet var å skrive nasjonens historie. Det innebar at interne faktorer ble sett på som viktigere enn eksterne. I nyere tid har man derimot gått vekk fra det nasjonale fokuset og forsøkt å studere perioden i et skandinavisk og europeisk perspektiv. På mange måter har det lagt veien åpen for å analysere utviklingstrekk i de nordiske landene i et bredere omfang. Min oppgave skal undersøke forholdet mellom Danmark og Norge i sen vikingtid, nærmere bestemt perioden fra ca. 930-1066. Dansk og norsk kongemakt har tidligere vært diskutert, men ofte fra et nasjonalt perspektiv hvor det som foregikk innad i hvert land hadde størst betydning. I oppgaven skal jeg fokusere på hvordan maktoppbygging i Norge foregikk under et sterkt og et svakt dansk kongerike. Hovedfokuset i analysen vil ligge på trekk ved den politisk kulturen. Jeg skal ta utgangspunkt i et aktørperspektiv hvor jeg studerer hvordan makt fungerte gjennom personlige bånd. Ved å forholde meg til nyere historiografi ønsker jeg å tilføye noe nytt til en gammel historie. I dette kapittelet skal jeg gi en presentasjon av problemstillingen og hvordan oppgaven er bygd opp. Deretter skal jeg redegjøre for gjeldende teorier og hvordan jeg velger å bruke dem. Til slutt skal jeg diskutere primærkildene og hvilke metode jeg skal benytte meg av for å besvare oppgavens problemstilling.

1.1 Problemstilling og oppgavens struktur

Min problemstilling i denne oppgaven er følgende: *Hvordan foregikk maktoppbygging i Norge under et sterkt og svakt Danmark i vikingtiden?* Oppgaven er inndelt i 3 hovedkapitler hvor jeg studerer dansk kongemakt i Norge i perioden fra ca. 930 til 1066. I kapittel 2 studerer jeg det danske overherredømmet fra midten av 900-tallet og til og med første halvdel av 1000-tallet. Fokuset vil ligge på hvordan norske konger med ulike sosiale bånd til Danmark bygde opp sin makt i Norge og hvilke motiver den danske kongen hadde for å gi støtte. I kapitlet er det flere spørsmål jeg skal besvare: 1) Var dansk støtte ensbetydende med sterke forpliktelser eller ga det et fritt spillerom? 2) Hadde konger med dansk støtte et betydelig overtak i maktspillet? 3) Hvordan var forholdet til aristokratet under en sterk dansk kongemakt? For å besvare disse spørsmålene vil *maktbalanse* være et sentralt tema. Jeg skal se nærmere på hvor sterk maktbalansen var under dansk tilstedeværelse og hvordan det preget rivaliseringen mellom de enkelte landsdelene. Min hypotese er at konger med dansk støtte stod sterkt ovenfor periferien samtidig som de brøt maktbalansen raskt. Eirik Blodøks og Eirikssønnene skal stå i fokus i analysen. I dette kapitlet vil jeg også studere en konge som manglet bånd til Danmark og hvordan han bygde opp makt. Kan vi se noen avgjørende forskjell på en konge med og uten dansk støtte? Var forholdet til aristokratiet mer stabilt når man stod uten en forbindelse til Danmark? Hypotesen her er at en konge uten dansk støtte spilte på horisontale bånd og opprettholdt en maktbalanse mellom sentrum og periferi. Her har jeg valgt å se nærmere på Håkon den Gode som bar sterkt preg av forholdet til Danmark. Helt til slutt skal jeg diskutere Olav Haraldssons forhold til Knut den Mektige, som har vært omdiskutert i historiografien. Ved å studere flere konger ønsker jeg å finne ut av hvordan maktoppbygging i Norge foregikk under et dansk overherredømme og om vi kan se noen fellestrekk.

Kapittel 3 handler om dansk maktoppbygging i Norge gjennom sosiale bånd til ladejarlene. Her skal jeg undersøke om den danske kongemakten styrket seg over tid og på hvilke måte den gjorde det. Først skal jeg analysere årsaker til at de sosiale båndene oppstod. Her vil jeg gå nærmere inn på de ulike sagaberetningene og sammenlikne med hva som står i andre kilder. Deretter skal jeg drøfte hvor godt båndene fungerte og om vi kan snakke om noen kvalitativ endring over tid. Hovedvekten av analysen vil ligge på følgende aktører: Håkon Jarl Sigurdsson, Eirik Jarl Håkonsson og Håkon Jarl Eiriksson. Ved å foreta en analyse av hver enkelt aktør håper jeg å finne ut av hvordan dansk kongemakt fungerte i praksis. Hva slags forpliktelser hadde ladejarlene til en dansk konge? Stod de i et sterkt avhengighetsforhold eller hadde de et fritt spillerom når de oppholdt seg i Norge? Hva måtte til for å opprettholde

båndene over tid? I kapittelet skal jeg også problematisere patron-klient forholdet og diskutere hvor avhengig en klient var i praksis. Kan vi snakke om klare hierarkiske forhold eller gjensidighet mellom aktørene? For å svare på disse spørsmålene vil jeg også trekke inn sekundærlitteratur som har bidratt til å nyansere tidligere oppfatninger. Min hypotese er at båndet til ladejarlene fungerte på samme måte som nettverket til norske konger. De var sterke på kort sikt, men svake over lenger tid. Hovedmålet til den danske kongen var å opprettholde en maktbalanse, som hindret aktørene i å styrke sin makt. Helt til slutt skal jeg diskutere Svein Alfivasons direkte danske riksstyre i Norge. Hva var årsaken til at det brøt sammen så fort? Var han en dårlig riksstyrer på grunn av egenskaper eller manglet han nettverk til å styre over lenger tid? Kapittelets kronologi foregår innenfor samme tidsperiode som kapittel 2 fra ca. 960 fram til 1035, men jeg undersøker primært forholdet mellom danske konger og ladejarlene.

I kapittel 4 skal jeg analysere og drøfte hvordan en svak kongemakt i Danmark påvirket maktforholdene i Norge fra ca. 1035-1066. Følgende spørsmål skal besvares: 1) På hvilke måte bidro den danske svekkelsen til en maktkonsolidering i Norge? 2) Var det kongen eller aristokratiet som fikk et styrket handlingsrom i perioden? 3) Hvordan forsøkte den danske kongen å motbalansere de norske kongene i tidsrommet 1035-66? Først skal jeg diskutere virkningen av Nordsjøimperiets oppløsning i perioden 1035-42. Året 1035 vil behandles som et vendepunkt i skandinavisk historie ettersom det markerte begynnelsen på dansk nedgang. Deretter skal jeg analysere Magnus den Gode og Harald Hardrådes maktoppbygging i Norge. Her vil fokuset ligge på forholdet til aristokratiet og hvilke fordeler et svekket Danmark ga for kongene. Min hypotese er at den danske svekkelsen førte flere høvdinger nærmere den norske kongen. Årsaken var at det ble mindre attraktivt å søke støtte i Danmark. Til slutt vender jeg blikket mot den danske kongen Svein Estridsson. I denne delen skal jeg analysere forholdet til norske høvdinger i perioden fra ca. 1047-66. Hva slags aktører var det snakk om og hvordan fungerte båndene i praksis? Var hovedmotivet å gjenopprette et dansk overherredømme eller styrke kongemakten i Danmark? Jeg har valgt å avslutte oppgaven i tidsrommet rundt 1066 fordi perioden etter bar preg av noenlunde stabile forhold mellom tre konsoliderte skandinaviske kongedømmer.

1.2 Historiografi

Helt siden den moderne historieforskningen oppstod i Norge på 1800-tallet har studiet av middelalderen vært preget av ulike synspunkter og teorier. Et fellestrekk ved historikere som studerte eldre historie var at man søkte røttene tilbake til en gammel storhetstid.

Historieskriving foregikk i nasjonsbyggingens tjeneste og gikk ut på å fremheve det norske folk.¹ På tidlig 1900-tallet kom en renessanse for marxistisk inspirert historieskriving representert gjennom blant annet Halvdan Koht.² Han studerte middelaldersamfunnet ved hjelp av moderne teorier om klassemotsetninger. En annen sentral historiker, Andreas Holmsen, hadde et materialistiske perspektiv hvor kongen ble sett på som et redskap for aristokratiske godseiere.³ Hans teori er at en ressurskrise og befolkningsvekst i tidlig middelalder bidro til at toppsjiktet i samfunnet slo seg sammen for å kontrollere bøndene. På 1970-tallet tok Knut Helle et oppgjør med de marxist-inspirerte teoriene. Han var tvilsom til at det fantes klassemotsetninger i middelalderen, fordi det ikke finnes antydninger til det i kildene.⁴ I stedet forsøkte kongen å fylle en funksjon i samfunnet ved å samarbeide med bøndene i lokalsamfunnet.⁵ Felles for disse forskerne er at de tok utgangspunkt i et statsutviklingsperspektiv hvor det utelukkende forekom endringer. Senere oppstod en historieskriving med inspirasjon fra den antropologiske vending. Historikere tok nå utgangspunkt i sosialantropologiske teorier for å forstå middelaldersamfunnet. Fortiden ble sett på som noe fundamentalt annerledes enn historikere tidligere hadde forestilt seg.⁶ Fokuset var særlig rettet mot samfunn uten statsapparat og hvordan den politiske kulturen fungerte i slike samfunn. Jeg skal nå redegjøre for sentrale historikere i Skandinavia som befinner seg innenfor denne retningen og hvordan jeg planlegger å forholde meg til dem i oppgaven.

1.2.1 Politisk kultur i Norge og på Island

Forskning på politisk kultur i middelalderen har etter hvert blitt omfattende i nordisk historiografi. I norsk historieforskning er Sverre Bagge en av de fremste representanter for den sosialantropologiske vending i middelalderstudiet. I sin analyse av den politiske kultur i *Heimskringla* kommer han fram til at maktkampene foregikk mellom individuelle aktører og

---

¹ Peter Aronsson, Narve Fulsås, Pertti Haapala and Bernard Eric Jensen, "Nordic National Histories", I the contested nation. Ethnicity, class, religion and gender in national histories 2008, s. 256-67.

² Aronsson, Fulsås, Haapala and Jensen, "Nordic National Histories", s. 270.

³ Andreas Holmsen, *Norges Historie*, Fra de eldste tider til 1660, fjerde utgave, Universitetsforlaget 1977, s. 217-220.

⁴ Knut Helle, *Norge blir en stat*, 1130-1319, Handbok i Norges historie, Bind 3, Universitetsforlaget 1996, s. 38-41.

⁵ Helle, *Norge blir en stat*, s. 206-224.

⁶ Hans Jacob Orning, *Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv*, Svar til Knut Helle, i Historisk tidsskrift Bind 89, Universitetsforlaget 2010, s. 252-56.

deres tilhengere.⁷ Bagge har avvist tidligere teorier hvor maktspeillet ble oppfattet som en partikamp mellom aristokrati og kongemakt.⁸ Ifølge han var konfliktene som beskrives i *Heimskringla* feider og ikke kamp mellom større samfunnsgrupper.⁹ Det blir derfor feil å snakke om omfattende gruppeinteresser i middelalderen. En konge opprettet vennskap med stormenn for å nå et felles mål.¹⁰ Slike bånd var sterke og som regel et resultat av egeninteresse. Bagge avviser også at kongen hadde storstilte erobningsplaner som gikk ut på å samle ett rike.¹¹ I stedet var kongen en taktikker ute etter å realisere kortsiktige mål. Bagges forskning på konflikter og sosiale relasjoner har i stor grad vært ledende innenfor middelalderstudiet i Norden. Derimot har han i mindre grad undersøkt forholdet mellom Norge og Danmark og studert maktspeillet i et skandinavisk perspektiv. I denne oppgaven skal jeg forholde meg til deler av Bagges teorier og bruke dem til å studere dansk kongemakt i Norge i vikingtiden.

Andre forskere har sett nærmere på vennskapets betydning i middelalderen. Jon Vidar Sigurdsson har skrevet om to typer vennskskapsforhold i den politiske kulturen på Island og i Norge i vikingtid og tidlig middelalder. Det ene vennskapet hadde preg av å være horisontal hvor to aktører av samme status inngikk vennskap.¹² Denne formen var som regel preget av likeverd og felles interesser hvor ingen av partene var underlagt den andre. I følge Sigurdsson var også dette vennskapet ustabilt og fungerte sjeldent for å nå felles mål.¹³ Årsaken var at hver enkelt høvding ønsket seg mest mulig makt. Den andre vennskskapsformen karakteriserer Sigurdsson som vertikal. Det var et vennskap mellom aktører av ulik status. I følge Sigurdsson var disse vennskapene vanligst mellom høvdinge og bønder som hadde forskjellige posisjoner i samfunnshierarkiet.¹⁴ Dette vennskapet kan også defineres som et patron-klient forhold. Et slikt forhold hadde to forutsetninger: Den ene parten hadde noe som klienten manglet, som for eksempel beskyttelse, mat eller materielle gjenstander. Til gjengjeld måtte klienten støtte sin patron i konflikter. Sigurdsson har også påpekt at høvdingmakten i vikingtid og tidlig middelalder var som en snøball.¹⁵ Den vokste når den var i bevegelse, men

---

⁷ Sverre Bagge. *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, University of California 1991. s. 65.

⁸ Bagge. *Society and politics*, s. 65.

⁹ Bagge. *Society and politics*, s. 71.

¹⁰ Bagge. *Society and politics*, s. 118.

¹¹ Bagge. *Society and politics*, s. 90.

¹² Jon Vidar Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, Vennskapets makt i Norge og på Island, 900-1300. Pax Forlag A/S, Oslo 2010, s. 24 og Jon Vidar Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden, Pax Forlag A/S, Oslo 2008, s. 24-25.

¹³ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, s. 48-49.

¹⁴ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, s. 39.

¹⁵ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, s. 26.

når den stoppet opp, begynte den å smelte. For høvdingene var ekspansjon nødvendig for å overleve i et samfunn med sterk innbyrdes konkurranse mellom individene.

Et annet sentralt trekk ved den politiske kulturen var gaveutveksling. For å etablere allianser var det avgjørende å gi gaver. I følge Jon Vidar Sigurdsson var gaven det viktigste middel for å etablere en allianse i det norrøne samfunnet.¹⁶ Ved å gi en gave ga det forpliktelser til mottakeren som måtte gi en gave tilbake. På den måten oppstod det et avhengighetsforhold mellom partene. Tilgang til ressurser var en avgjørende forutsetning for å bygge et stort nettverk av venner og støttespillere. En ressursrik hersker hadde derfor gode forutsetninger til å etablere seg i det politiske landskapet. Sverre Bagge har fremhevet materielle ressurser som avgjørende for å etablere en maktposisjon.¹⁷ Han bruker betegnelsen “*Big Man*” om en høvding som bygde sin makt på personlige egenskaper og generøsitet.¹⁸ Motsatt hadde du en “*Chief*” som baserte sin makt på tvungne ytelser.¹⁹ Bagge påpeker også at en lederstillingen bygd på materielle ressurser ofte ble et underskuddsforetak så lenge systemet utelukkende bygde på gaveutveksling.²⁰ Årsaken var at man måtte skaffe ressurser kontinuerlig for å tilfredsstille sine støttespillere. Når man gikk tom for gaver risikerte man dermed å miste sine venner. Det kunne medføre tap av politisk makt og anseelse.

I dag definerer vi Skandinavia som en region bestående av tre uavhengige nasjonalstater. I middelalderen derimot var landsskapet annerledes. For det første var grensene som utgjør nåtidens Danmark, Norge og Sverige mer uoversiktelige. For det andre var politiske maktsfærer andre type størrelser enn grenseforhold. Nasjonalstater fantes ikke på den tiden og hovedsakelig var det politiske landskapet fragmentert og oppdelt i uavhengige høvdingdømmer.²¹ Det som utgjorde grenser i vikingtiden var forholdet mellom politiske aktører som konger og høvdinger. Disse forandret seg dermed i takt med hendelser i den politiske eliten. For å bruke et eksempel klarte de norske kongene å skaffe kontroll over Island og Jämtland ved å inngå vennskap med høvdinger og bønder.²² Det var altså personlige forbindelser som ga kongen makt over områdene. En konge i denne perioden hadde heller ikke mulighet til å kontrollere større områder permanent fra et fast sete. Han måtte reise rundt

---

¹⁶ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, s. 27.

¹⁷ Sverre Bagge “Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen”, i *Historisk tidsskrift* nr. 65, Universitetsforlaget 1986, s. 153.

¹⁸ Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 155.

¹⁹ Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 156.

²⁰ Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 155.

²¹ Jon Vidar Sigurdsson, *Norsk historie, 800-1300, Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*, Det norske samlaget 1999, s. 63.

²² Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, s. 87.

for å sikre lojalitet og økonomisk utbytte. Denne ytelsen har fått betegnelsen *veitsle* som innebar at kongen mottok mat og drikke til seg selv og sitt personlige følge.²³ Muligheten til å utøve makt over tid var derfor avhengig av hvor godt de personlige forbindelsene fungerte. Det var heller ikke noen sterke institusjoner i vikingtiden. En konge var mer en kriger enn riksstyrer som skaffet seg utbytte på vikingferder og brukte det til å bygge opp tilhengerskarer.²⁴ Han satt aldri permanent på et sted og var i bestandig bevegelse for å hevde sin autoritet. Hans Jacob Orning har påpekt at kongens makt var avhengig av hans fysiske tilstedeværelse.²⁵ Hans herredømme var sterkest der han oppholdt seg og svakere jo lenger avstand det var til aktørene. Disse faktorene gjorde maktspillet mer flytende og uoversiktlig.

1.2.2 Sosiale nettverksstudier i Danmark og Tyskland

Studiet av politiske forhold i Danmark i middelalderen har endret seg over tid. Tradisjonelt har kongemakt, aristokrati og kirke fremstått som adskilte størrelser, tidvis i samarbeid og motsetning til hverandre. Den engelske historiker, Peter Sawyer, påpeker at det danske samfunnet i vikingtiden var hierarkisk hvor en konge hersket på toppen med et aristokrati under seg.²⁶ I frankiske kilder som omtaler Danmark finnes embedstitler som *nobiles* og *primores*, noe Sawyer bruker som støtte til sin teori. I nyere tid har slike forestillinger blitt utfordret. Den svenske historiker, Lars Hermanson, har stilt seg tvilende til at det eksisterte et sterkt hierarki hvor aristokratiet var underlagt kongen. I stede mener han at kongens makt baserte seg på gjensidighet.²⁷ Hermanson er den fremste representanten for et antropologisk syn på middelalderen i dansk historieforskning. I sin doktorgradsavhandling studerte han forholdet mellom de politiske aktørene i danske kilder. Der kom han fram til at det viktigste grunnlaget for elitens makt var sosiale nettverk.²⁸ En konge hadde få muligheter til å kontrollere sine støttespillere. Høvdingers maktposisjoner i Danmark var ikke delegert av kongen, men bygd opp på egenhånd gjennom slektskapsstrategier og vennskap.²⁹ Forholdet til aristokratiet var derfor av avgjørende betydning for å herske. Det er viktig å nevne at Hermanson studerte forholdene på 1100- og 1200-tallet og ikke i vikingtiden. Vi skal ikke se bort i fra at den danske kongemakten var sterkere i perioden Sawyer studerte. Tradisjonelt har

---

²³ Sigurdsson, *Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*, s. 79.

²⁴ Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 163.

²⁵ Hans Jacob Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, En analyse av norske kongers maktutøvelse i høymiddelalderen, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo 2004, s. 257.

²⁶ Peter Sawyer, *Da Danmark blev Danmark*, 700-1050, Gyldendal og politikens danmarkshistorie bind 3. Gyldendal bogklubber, København 1993, s. 169.

²⁷ Lars Hermanson. *Släkt, vänner och makt*. En studie av elitens politiske kultur i 1100-tallets Danmark. Historiska institutionen i Gøteborg, 2000, s. 208.

²⁸ Hermanson. *Släkt, vänner och makt*, s. 147-172.

²⁹ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 177.

man derimot regnet med en utvikling fra et statsløst samfunn i vikingtiden til et statlig samfunn på 1200-tallet. Hermanson skiller seg ut ved at han fremhever betydelig kontinuitet fra eldre tider. Selv om samfunnet tilsynelatende ble mer “statlig” var det fortsatt personlige forbindelser som utgjorde et maktgrunnlag.

Lars Hermanson finner i sin analyse av Saxos *Gesta Danorum* en større likhet mellom dansk og norsk politisk kultur enn det tidligere forskere har gjort.³⁰ På lik linje med i *Heimskringla* måtte en konge spille på sosiale relasjoner for å styre. Lykke, fremgang og generøsitet var noen av faktorene som krevdes for å stå sterkt i det politiske spillet. På den måten har han nærmet seg forskere i Norge som har studert de maktpolitiske forholdene med utgangspunkt i sosiale relasjoner. Sammenligner man forskningen som er gjort rundt samfunnet på Island og i Danmark er det derfor store likheter. En avgjørende forskjell derimot, som Hermanson påpeker, er at kongens rolle som fedrelandets beskytter er mer fremtredende i *Gesta Danorum* enn i *Heimskringla*.³¹ I følge han skilte Saxo mellom kongen som individ og kongedømmet som kollektiv enhet.³² En mulig årsak til denne forskjellen er at forfatteren skrev innenfor en europeisk tradisjon med røtter til antikken.

I Tyskland er det gjort tilsvarende studier av den politisk kulturen i middelalderen. Gerd Althoff har sett nærmere på hvordan forholdet mellom ledende maktgrupper i samfunnet fungerte. Han påpeker at aktører innenfor aristokratiet sikret sin makt gjennom opprettelse av sosiale nettverk..³³ En del av denne strategien var å inngå giftermålsallianser. På den måten ble det opprettholdt fred og stabilitet. Slike bånd ga også sterke forpliktelser mellom partene.³⁴ Blant annet kunne det innebære hjelp og assistanse i krigssituasjoner. Althoff har understreket at en slektsgruppe ikke var statisk, men en fleksibel konstruksjon hvor det forekom endringer.³⁵ En slektsgruppe var ikke utelukkende en biologisk enhet. Den kunne også konstrueres ved at en aktør giftet seg inn i en annen familie. Det viser en likhet med hvordan sosiale nettverk ble opprettet i Skandinavia i samme periode. Althoff har også hevdet at aristokratiets maktseter i Tyskland i tidlig middelalder var midlertidige.³⁶ Det var ikke før i høymiddelalderen at aktørene fikk et fast område å styre fra. John W. Bernhardt har skrevet omfattende om kongens reisemønstre i Tyskland i middelalderen og hvor viktig det var for å

---

³⁰ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 255-56.

³¹ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 257.

³² Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 254.

³³ Gerd Althoff, *Family, Friends and Followers*, Political and Social Bonds in Early Medieval Europe, Cambridge University Press 2004, s. 35.

³⁴ Althoff, *Family, Friends and Followers*, s. 41.

³⁵ Althoff, *Family, Friends and Followers*, s. 41.

³⁶ Althoff, *Family, Friends and Followers*, s. 46.

utøve makt. Ifølge ham var et omreisende kongedømme et sentralt trekk ved det førstatalige samfunn.³⁷ Selv om en konge hadde legitimitet til å styre måtte han utøve makt ved å oppsøke sine undersåtter personlig.³⁸ Derfor var han avhengig av et godt utbygd veinett sånn at han kunne reise effektivt rundt om i sitt rike. Når han var fraværende over lenger tid kunne det oppstå problemer ved at undersåttene ble mer egenrådige.³⁹ Jevnlig tilstedeværelse og fornyelse av personlige bånd var nødvendig for å utøve et effektivt styre.

Gerd Althoff og John W. Bernhards undersøkelser har store likheter med forskningen som er gjort i Skandinavia. På lang vei understreker de hvilke personlig preg kongemakten hadde i middelalderen og at det var noe altomfattende for Europa i denne perioden. Felles for forskerne presentert i denne delen er at de hovedsakelig studerer personlige forbindelser som grunnlag for makt. De har vist at samfunn uten stat fungerte på en annerledes måte hvor vennskap og slektskap spilte en avgjørende rolle. I oppgaven vil jeg trekke inn eksempler fra disse forskerne for å gi støtte til mine hypoteser. Samtidig skal jeg være kritisk med tanke på at de fleste har undersøkt samfunn på 1100- og 1200-tallet. Min periode har nok visse forskjeller, men med tanke på at flere har påpekt kontinuitet i hvordan makt fungerte, er det tvilsomt at det var omfattende forskjeller på 900- og 1100-tallet.

1.2.3 Direkte og indirekte makt

Makt ble utøvd på ulike måter i middelalderen. Jeg skal nå redegjøre for de vanligste formene. Et direkte herredømme var en maktform som knyttet seg til en herskers tilstedeværelse. Per Sveaas Andersen har brukt begrepet *territoriell* og det norrøne navnet *ríki* for å forklare denne herskerformen.⁴⁰ Han illustrerer med eksemplet Hårfagre kongene som styrte Vestlandet ved å reise omkring fra kongsgård til kongsgård. På disse gårdene satt kongens lojale ombudsmenn, også kalt for årsmenn, og de styrte gårdene i hans fravær. Et direkte herredømme kan også defineres som aktørens maktsentrum. Det var i kjerneområdet man kunne regne med stabil politisk og økonomisk støtte over lenger tid.⁴¹ Selv om en konge ofte var på omreise i vikingtid og tidlig middelalder var det i sentrum han oppholdt seg oftest. Det samme kan sies om aristokratiet som utgjorde uavhengige høvdingfamilier med makt innenfor et lokalsamfunn. Disse hadde sitt maktsete i en region og hersket gjennom vennskap til

---

³⁷ John W. Bernhardt, *Itinerant kingship and royal monasteries in early medieval Germany*, c. 936-1075, Cambridge University press 1993, s. 45-46.

³⁸ Bernhardt, *Itinerant kingship and royal monasteries*, s. 46-50.

³⁹ Bernhardt, *Itinerant kingship and royal monasteries*, s. 53.

⁴⁰ Per Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*, Handbok i Norges historie Bind 2, Universitetsforlaget 1977, s. 92-93.

⁴¹ Bernhardt, *Itinerant kingship and royal monasteries*, s. 62.

bøndene.⁴² En høvding beskyttet bøndene mot at de ga støtte i maktkampene. Vi ser derfor at både konger og høvdingar hadde et personlig maktsete hvor man utøvde en direkte form for makt. På en side viser det at de politiske enhetene var små. På en annen side hadde de færreste styrken til å kontrollere store områder på egenhånd. Som regel måtte man knytte personlige bånd til andre herskere for å få utøvd makt utenfor eget sentrum.

Der hvor direkte makt var knyttet til en aktørs territorium var en annen form for makt basert på avstand. Den kanskje vanligste formen for herredømme i Skandinavia var et *overherredømme*. En slik form innebar at en underlegen part anerkjente en sterkere aktør ved å inngå visse forplikter. Det kunne dreie seg om å følge ham i krig eller betale en sum med skatter.⁴³ Det var altså snakk om en mer indirekte form for maktutøvelse. Overherredømmet var en idéell form for maktrelasjon på grunn av de store avstandene. En konge hadde ikke mulighet til å utøve direkte makt over lange avstander. Han måtte derfor jevnlig oppsøke periferien for å sikre sine tilhengers lojalitet. Denne formen for herredømme har også vært definert som symbolsk.⁴⁴ En konge kunne ha som mål å bli anerkjent som den første blant likemenn uten å kreve sterke forpliktelser tilbake. Målet har neppe vært å utnytte motparten økonomisk, men opprettholde et autoritetsforhold. Herskere som ble anerkjente sørget derfor for at motparten bevarte en grad av frihet til å styre i sitt eget område. Hans Jacob Orning har påpekt at kongen ikke baserte seg på konstant maktutøvelse, men på kontrasten mellom den underordning han fikk som nærværende og fraværende.⁴⁵ Han skiller også mellom en kontekstuell og absolutt form for troskap.⁴⁶ Fysisk avstand var en viktig variabel i forholdet mellom sentrum og periferi. Orning regner med at absolutt troskap var et kjennetegn jo mindre avstanden var mellom aktørene, mens de som oppholdt seg lenger unna var preget av mer usikre troskapsforhold. Dessuten opererer han med en annen variabel, nemlig sosial avstand. Det vil si forskjellene mellom aktørenes status. I oppgaven skal jeg benytte meg av disse begrepene for å forstå dansk kongemakt i Norge i vikingtiden. Finnes det tilsvarende trekk med samtiden som viser at avstand hadde en sentral betydning for forholdet mellom Norge og Danmark? Utøvde den danske kongen en kontekstuell form for makt eller var troskap fra aktørene konstant?

---

⁴² Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, s. 22-23.

⁴³ Claus Krag, *Vikingtid og rikssamling, 800-1130*. Aschehougs Norges Historie bind 2, H.Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo 1995, s. 85.

⁴⁴ Sverre Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, i *Historisk tidsskrift* nr 2, 2002, s. 205.

⁴⁵ Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 176.

⁴⁶ Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 81-87.

I det foregående har jeg redegjort for de vanligste formene for maktutøvelse i middelalderen. For å bruke et empirisk eksempel regner historikere i dag Harald Hårfagres kongedømme som en struktur basert på både direkte og indirekte makt.⁴⁷ På Vestlandet styrte han direkte gjennom sin personlige tilstedeværelse, mens i fjernere regioner ble han anerkjent som overkonge. Alliansen med Ladejarlene var et godt eksempel på et indirekte herredømme. For å styre store riker måtte man gå gjennom personlige ledd og de færreste konger hadde mulighet til å være tilstede overalt. De fleste maktstrukturer ble opprettholdt av båndene som eksisterte mellom aktørene. Hans Jacob Orning har gitt en god illustrasjon av hvordan giftermål kunne etablere maktstrukturer.⁴⁸ Han understreker at Harald Hårfagre styrket sin makt ved å gifte seg med flere høvdingdøtre og avle frem mange sønner. På den måten sikret han lojalitet fra lokale høvdinge og sørget for at sønnene fikk gode kontakter i ettertid. For å besvare oppgavens problemstilling er jeg ute etter å studere sosiale bånd og hvordan de fungerte i praksis. Samtidig vil jeg diskutere de ulike formene for maktutøvelse som territoriell og indirekte makt, og på hvilke måte den danske kongen utøvde dem i Norge.

1.2.4 Maktbalanse

Maktbalanse i dagens terminologi kan beskrives som en tilstand hvor det råder en grad av likevekt mellom de politiske aktørene. I internasjonal politikk er det et kjennetegn at når én stat blir for mektig forsøker andre å skape allianser for å hindre dannelsen av en hegemon. I vikingtiden er det sannsynlig at samme mekanisme virket, men hovedsakelig på et mer personlig plan. Jon Vidar Sigurdsson har påpekt dette trekket ved maktspillet. Når én konge ble for mektig forsøkte andre konger å motbalansere han ved å inngå allianser.⁴⁹ I en slik situasjon var det snakk om en balanse mellom kongedømmer. Et liknende trekk ser ut til å ha preget aristokratiet i Norge. Ifølge Sigurdsson ønsket høvdingene en svak kongemakt for å bevare sitt frie spillerom i lokalsamfunnet.⁵⁰ For å oppnå det forsøkte man å utnytte motsetninger mellom konger. En høvding valgte derfor å spille på lag med den svakeste kongen for å sikre sin selvstendige posisjon. Sverre Bagge har også understreket denne tilstanden ved rivaliseringen som beskrives i *Heimskringla*. Ifølge ham drev kongen en balansepolitikk for å skape motvekt mot mektige stormenn.⁵¹ Hvis en konge hadde en motstander i en landsdel valgte han å støtte en fiende av denne for å styrke sitt eget herredømme. Det var altså snakk om en balansering ovenfra og ned. Bagge påpeker også at i

---

⁴⁷ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 85.

⁴⁸ Hans Jacob Orning, *Norge, Norges historie frem til 1400*, Aschehoug & Co, Oslo 2011, s. 105.

⁴⁹ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, s. 85.

⁵⁰ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, s. 69.

⁵¹ Bagge, *Society and politics*, s. 75.

samfunn hvor væpnende konflikter er normalt, vil det finnes bremsemekanismer som hindrer at eliten ødelegger seg selv i innbyrdes kamp.⁵² Det vil si at det over tid ville oppstå en naturlig maktbalanse og det var umulig for én aktør å dominere. Konflikt var et vanlig fenomen i det førstetlige samfunn, men resulterte sjeldent i at én aktør ble så mektig at han kunne overvinne all motstand. I et samfunn uten stat og med mange politiske aktører virker en slik modell rimelig.

I norsk historieforskning har det vært en debatt om ulike former for kongedømme og hvordan de påvirket maktbalansen i samfunnet. Diskusjonen har dreid seg om forskjellen mellom enekongedømme og samkongedømme. Uenighet har stått mellom hvilke av de to styreformene som var stabil og hvem som sørget for en maktbalanse over tid. På 1970-tallet lanserte Narve Bjørgo en teori om at den egentlige årsaken til innbyrdesstridene på 1100-tallet i Norge ikke var samkongedømme, men enekongedømme.⁵³ Han mener at idéen om enekongedømme skapte konflikt, fordi det tilstedesatte kongssønner som tidligere hadde hatt like krav på farens arv. Mot dette har Sverre Bagge avvist teorien om at samkongedømme var mer fredelig enn enekongedømme.⁵⁴ Han forklarer at praktiseringen med én konge var et uttrykk for felles interesser hos aristokratiet og var dermed ikke mer konfliktskapende.⁵⁵ Hans Jacob Orning har nylig videreført deler av Bjørgos teori og hevdet at en tilstand med én konge representerte en trussel mot maktbalansen i samfunnet.⁵⁶ Den egentlige trussel mot stabilitet var ikke at flere konger rivaliserte mot hverandre, men at én ble for mektig. Orning har også åpnet porten for et mer skandinavisk perspektiv og forklart hvordan eksterne faktorer bidro til atferdsendring hos de politiske aktørene. For eksempel knytter han Erling Skakkes mer hensynsløse jakt på fiender til støtte fra en dansk konge.⁵⁷ Med støtte fra Danmark hadde han ryggen fri til å forfølge politiske fiender mer hensynsløst. Å forklare maktkampene med eksterne årsaker er en metode som har vært lite utprøvd i norsk historieforskning. Det er en metode jeg skal bygge på i oppgaven og som vil være hovedfokuset i min analyse. Underveis skal jeg også drøfte ulike former for maktbalanse og diskutere hvilke allianser som skapte mest stabilitet.

---

⁵² Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 158.

⁵³ Narve Bjørgo, *Samkongedømme kontra enekongedømme* (1970), i Claus Krag og Jørn Sandnes: *Nye middelalderstudier. Kongedømme, kirke, stat. Norske historikere i utvalg VI. 2. opplag* 1995, s. 83

⁵⁴ Sverre Bagge, *Samkongedømme og enekongedømme*, i *Historisk tidsskrift* nr 54, 1975, s. 271.

⁵⁵ Bagge, *Samkongedømme og enekongedømme*, s. 270.

⁵⁶ Hans Jacob Orning, *Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen- en revurdering*, i *Historisk tidsskrift* bind 93, Universitetsforlaget 2014. s. 206

⁵⁷ Orning, *Borgerkrig og statsutvikling-en revurdering*, s. 215.

1.2.5 Teorier om dansk maktoppbygging

I historiografien har det vært argumentert for ulike årsaker til dansk maktoppbygging i Norge i vikingtiden. Det økonomiske perspektivet har stått i forgrunnen. Andreas Holmsen presenterte en teori om at den danske kongen ønsket å kontrollere handelen langs den norske vestkysten.⁵⁸ For å skaffe kontroll over denne forsøkte han å ha et godt forhold til høvdingaristokratiet. Derfor var det en konsekvent politikk å motvirke krefter som truet denne handelen. Det kan forklare hvorfor de danske kongene skiftet mellom å gi støtte til Hårfagreættens konger og ladejarlene. På samme måte har Narve Bjørge argumentert for økonomiske motiver bak dansk politikk i Norge. Herredømmet over Viken var viktig for å skaffe merkantile støttepunkter i et større handelsnettverk.⁵⁹ Tilsvarende har Peter Sawyer påpekt at i Viken fantes det viktig rådmaterialer som danekongen ønsket tilgang til.⁶⁰ Derfor var tilstedeværelsen her sterk i vikingtiden. Felles for disse forskerne er at økonomi var et viktig motiv for dansk innblanding i Norge. Vi skal ikke se bort i fra at det også var tilfellet. Problemet er at kildene gir liten informasjon om at økonomi faktisk var hovedmotivet. Historikere har ofte hatt en tendens til å tillegge andre motiver det ikke finnes konkrete beviser for i kildene. Min teori er at stabilitet og forsvarsbehov spilte en viktigere rolle. Den danske kongen opprettet sosiale bånd til norske konger og høvdingar, ikke for å vinne på det økonomisk, men for å skape stabilitet i Danmark og besittelser på Østlandet.

Historiografien rundt dansk maktoppbygging i Norge har fokusert mye på nordsjøimperiet. I nyere tid har den engelske historiker, Timothy Bolton, mer inngående drøftet Knut den Mektiges maktoppbygging i landet. Han påpeker at den danske kongen invaderte Norge på bakgrunn av nye idéer om autoritet og prestisje.⁶¹ Disse idéene hadde han utviklet gjennom sitt styre i England og under kontakt med europeiske fyrster. Hans autoritetskonsept var også nært knyttet opp til idéen om den kristne kongen og han tok inspirasjon fra den tysk-romerske keiser. Bolton mener derfor at det var nye motiver som stod bak oppbygging av dansk kongemakt i Norge. Miriam Tveit har akseptert Boltons teorier, men mener noe av årsaken til at den danske kongen innvolverte seg mer aktivt lå i forsvarspolitiske behov.⁶² Et motiv bak kong Knuts politikk var å sikre sine kongedømmer mot angrep fra norske vikinger. Disse

---

⁵⁸ Holmsen, *Norges Historie*, s. 80 og 149.

⁵⁹ Narve Bjørge, *Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 1: Selvstendighet og union fra middelalderen til 1905. Universitetsforlaget, Oslo 1995, s. 32.

⁶⁰ Sawyer, *Da Danmark blev Danmark*, s. 251.

⁶¹ Timothy Bolton, *The Empire of Cnut the Great: Conquest and consolidation of power in Northern Europe in the early eleventh century*, Leiden Brill: 2009, s. 303.

⁶² Miriam Tveit, *Lawmaking and Consolidation of Power- Cnut's Laws and the developing Norwegian kingdom*, i Nordens plass i middelalderens nye Europa, Samfunnsomdanning, Sentralmakt og Periferier, Rapporter til det 27. nordiske historikermøte, Tromsø 11.-14 august 2011, s.59

representerte en trussel mot de mer verdifulle kongedømmene Danmark og England. Støtte for sin hypotese finner hun i informasjon om det danske styret i Norge.⁶³ Svein Alfivason skal i sin periode som riksstyrer ha innført lover om forbud mot sjøreiser. Dette tolker hun som en reaksjon på et problem som tidligere hadde forstyrret de danske kongenes makt over England.

Når det kommer til perioden etter nordsjøimperiets oppløsning har én hovedteori dominert. Historikere har tradisjonelt påpekt at de norske kongene styrket sin makt i perioden med en svak dansk kongemakt. Dette var særlig tilfellet under Magnus den Gode og Harald Hardråde. Årsaken var at aktørene fikk et friere spillerom til å konkurrere mot hverandre.⁶⁴ Perioden etter nordsjøimperiets oppløsning har også blitt regnet som gjennombruddet for det norske kongedømmet. Det var da kongen brøt båndet til Danmark og kunne bygge opp en selvstendig kongemakt. Når det kommer til denne perioden har det i mindre grad vært foretatt en analyse av kongenes nettverksbånd og hvor avgjørende forholdet til en svak dansk kongemakt var i praksis. Dessuten har historikere som har studert feltet ofte tatt utgangspunkt i nasjonale kongedømmer uten å problematisere det i forhold til vikingtiden. I min oppgave skal jeg blant annet se nærmere på hva slags nettverk kongen opprettet etter nordsjøimperiets oppløsning, og om det utelukkende foregikk ovenfra og ned eller ble initiert av enkelte stormenn. Til forskjell fra tidligere skal jeg ha et regionalt perspektiv hvor jeg ser bort i fra at det var en naturlig balanse mellom kongeriker. Fokuset vil ligge på de enkelte aktørene, og på den måten håper jeg å finne en mer nyansert vinkling på dansk maktoppbygging i Norge og hvordan maktbalansen fungerte i perioden med dansk fravær.

---

⁶³ Tveit, *Lawmaking and Consolidation of Power*, s. 59.

⁶⁴ Orning, *Borgerkrig og statsutvikling- en revurdering*, s. 212.

1.3 Primærkilder og metode

Heimskringla er det mest kjente norrøne sagaverket fra middelalderen og ble skrevet av den islandske høvdingen Snorre Sturlason en gang mellom 1225 og 1235. Sagaen inneholder fortellingen om de første ynglingekongene og avsluttes med slaget på Re i 1177. Målet for Snorre var å skape en rød tråd i Norges historie ved å knytte kongene i nåtiden opp til det gamle dynastiet. Gjennom historien får vi innblikk i rikssamlingen i vikingtiden, innføring av kristendommen og etableringen av enekongedømmet under Magnus Erlingsson på 1100-tallet. Sagaverkene *Morkinskinna* og *Fagerskinna* har en tilsvarende oversikt over Norges eldste historie, men skiller seg en del når det kommer til innhold. *Morkinskinna* ble sannsynligvis skrevet på Island i perioden mellom 1217 og 1222.⁶⁵ Sagaen begynner historien rundt 1035 og avslutter i 1157. Den beskriver en kortere tidsperiode enn *Heimskringla* og *Fagerskinna*. Derimot er den mer utfyllende om denne perioden og forteller mye mer om Magnus den Gode og Harald Hardråde. Jeg skal derfor benytte meg av den når jeg undersøker forholdet til den svake danske kongemakten etter 1035. Når det gjelder *Fagerskinna* har man regnet med at den ble skrevet ned i Norge en gang på 1220-tallet.⁶⁶ En eksakt nedskrivingsdato mangler. Det er bevart manuskripter i Nidaros som tyder på den ble skrevet i Norge. Når det gjelder hvem som skrev sagaen er det større usikkerhet. Enten var det snakk om en norsk eller islandsk forfatter. Sagaen beskriver samme periode som *Heimskringla*. Vi vet at den ble brukt brukt som kilde til Snorre Sturlasons *Heimskringla* fordi de to verkene er såpass like.⁶⁷ En viktig forskjell med *Heimskringla* er at den mangler ynglingesagaen og begynner sin historie ved Halvdan Svartes kongeperiode. Felles for alle kildene er at de ble skrevet innenfor samme periode og har jevnt over det samme temaet. Spørsmålet er hvordan jeg skal bruke dem som kilder til perioden jeg skal undersøke.

1.3.1 Avstand og muntlig kultur

Debatten rundt sagaenes troverdighet har lange røtter. På 1800-tallet var historikere generelt positive til det kildene berettet og tilla dem en verdi som uttrykk for en muntlig kultur.⁶⁸ Idéen bak en slik kultur er at beretninger om fortidige hendelser ble bevart over tid i relativt uforandret form. Ettersom det manglet en skriftlig kultur ble minner om fortiden opprettholdt gjennom muntlig gjenfortelling. Ved sagakritikken som oppstod tidlig på 1900-tallet ble sagaenes troverdighet forkastet. Kritikken gikk særlig ut mot den muntlige tradisjonens

---

⁶⁵ Morkinskinna, The earliest icelandic chronicle of the norwegian kings(1030-1157), Translated with introduction and notes by Theodore M. Andersson and Kari Ellen Gade, Cornell University Press: 2000

⁶⁶ Alison Finlay, *Fagrskinna*, a Catalogue of the Kings of Norway, A translation with Introduction and Notes, Brill Leiden Boston: 2004, s. 15-17.

⁶⁷ Finlay, *Fagrskinna*, s. 17-27.

⁶⁸ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 66-67.

pålitelighet.⁶⁹ I stedet ble sagaene sett på som levninger som fortalte noe om trekk ved samtidens politikk og samfunn. Når det gjelder bruk av skaldekvad som historisk kilde har historikere vært mer positive.⁷⁰ Skaldekvadene er først og fremst overlevert som innskudd i sagaene, hvor de utnyttes som dokumentasjon av sagaforfatterne.⁷¹ Kvadenes bundne form vitner om at de har overlevd gjennom århundrene. Innholdet i kvadene var primært rettet mot konger og høvdinger. En skald fremførte et dikt for å rose herskerens egenskaper og bedrifter i krig. Han ville unngå å tillegge ham handlinger som tilhørerne visste var usant, noe som styrker troverdigheten ved opplysningene. Historikere i dag aksepterer de fleste store fyrstekvad fra vikingtiden som ekte. Underveis i min drøfting skal jeg bruke kvadene som bekreftelse til aktører, stedsnavn og beretninger. Jeg skal ikke foreta noen nærmere analyse av enkelte verselinjer, men jeg vil være kritisk der det er stor forskjell mellom prosaen og diktet. Historikere som har avvist verdien til sagaenes fortellinger har som regel hatt større tiltro til skaldediktningen.

I norsk historieforskning er Claus Krag kjent for å ha foretatt en nærmere undersøkelse av kvadene og deres troverdighet i forhold til vikingtid og tidlig middelalder.⁷² I dag er han en av dem med størst tiltro til de enkelte faktaopplysninger som fremkommer i skaldekvad, og er mer tvilsom til beretninger i sagaene. Til forskjell fra tidligere historikere har han gått mer aktivt inn for å rive ned gamle forestillinger om Hårfagreætten og Norges samling.⁷³ Hans teori er at de norske kongene på 1000-tallet ikke var direkte etterkommere av Harald Hårfagre, noe som bryter med den antatte kontinuiteten sagaforfatterne opererte med.⁷⁴ Nylig har Klaus Johan Myrvoll forsvart Krag's metode og påpekt at historikere generelt bruker skaldekvad på feil måte og mistolker ord i diktene.⁷⁵ Han mener man bør se seg tilfreds med å påpeke enkle faktaopplysninger framfor å tillegge prosaen verdi. I min oppgave skal jeg være kritisk til enkelte beretninger, men ikke like kritisk som nevnte historikere. Hvordan den politiske kulturen fungerte har opptatt mange og på det feltet kan prosaen brukes til mye. Et viktig spørsmål blir derfor hvor annerledes den politiske kulturen var på nedskrivingspunktet og perioden hendelsene fant sted.

---

⁶⁹ Lauritz Weibull, *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*, Lund 1911. Halvdan Koth, *Sagaernes opfatning av vor gamle historie*, i *Historisk tidsskrift*, bind 2 1914.

⁷⁰ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 26.

⁷¹ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 26.

⁷² Se for eksempel: Claus Krag, *Vikingtid og Rikssamling*, og *Rikssamlingshistorien og ynglingerekken*, i *Historisk Tidsskrift*, nr 2, 2012, s. 159-191.

⁷³ Claus Krag, *Norge som odel i Harald Hårfagres ætt*, i *Historisk tidsskrift* nr 68, 1989.

⁷⁴ Krag, *Norge som odel i Harald Hårfagres ætt*, s. 300-301.

⁷⁵ Klaus Johan Myrvoll, *Bruk og misbruk av skaldekvæde hjå norske historikarar*, i *Historisk tidsskrift* nr 93, 2014, s. 383-406.

Det er viktig å understreke at det har vært stor skeptisk til kildenes anvendbarhet på samfunnet i vikingtiden. Årsaken til det er flere. For det første er det et tidsspenn på mellom 200 og 300 år mellom begivenhetene og perioden kildene ble skrevet ned. Dette er felles for alle tekstene jeg skal forholde meg til i denne oppgaven. For det andre er det stor usikkerhet knyttet til enkelberetningers troverdighet. Blant annet er det stor sannsynlighet for at mye av sagastoffet ble konstruert i ettertid, noe som svekker troverdigheten ved hendelsene. En indikasjon på det er at Snorres *Heimskringla* er mer omfattende og sammensatt en tidligere sagaer han brukte som kilder til sitt verk. Det øker mistanken mot konstruksjon hos forfatteren. Det samme kan sies å gjelde skaldekvadene selv om historikere tradisjonelt har festet større lit til dem. Ser vi bort i fra usikkerhet ved avstand mellom begivenhet og nedskrivingspunkt, er det godt mulig at en del av hendelsene er bevart i hovedtrekk. Sverre Bagge har påpekt at den muntlige kulturen tok vare på det som hadde en funksjon i samfunnet.⁷⁶ Dessuten var tradisjonen pålitelig når det gjaldt navn på hovedpersoner. Det betyr at en hendelse kan ha overlevd i folks minne i en periode på over 200 år selv om sannsynligheten er stor for at den nedskrevne versjonen skiller seg ut.

Når det kommer til danske kilder fra middelalderen er det også visse problematiske sider. På lik linje med kongesagaene ble Saxos *Gesta Danorum* skrevet ned tidlig på 1200-tallet. Mer presist regner man med at Saxo startet arbeidet med verket rundt 1190 og fullførte det etter 1208.⁷⁷ *Gesta Danorum* har flere fellestrekk med kongesagaene. Den omhandler historien fra de første mytiske kongene i bronsealder og avsluttes med Knut VI erobringen av Pommern i 1185. Saxos opplysninger om 1100-tallet ansees å være troverdige. Når det kommer til hendelser i vikingtiden er avstanden større noe som gir betydelige utfordringer. Jeg skal også benytte meg av eldre kilder som *roskildekrøniken*. Den ble sannsynligvis skrevet ned rundt 1138 og omhandler det danske kongerikes historie fra ca 826-1138.⁷⁸ Et annet problem med kilder fra denne perioden er at de bar preg av en hagiografisk fortellertradisjon. Det innebærer en risiko for at enkeltbegivenheter var knyttet opp mot religiøse forestillinger. Selv om det også var et trekk ved kongesagaene var Saxo i større grad påvirket av kristendommen da han skrev sitt verk. En utfordring er også at den første delen av *Gesta Danorum* bærer sterkt preg av mytologi. Jeg skal derfor være forsiktig med å bruke beretninger som skiller seg sterkt ut med tilsvarende fortellinger i sagaene. Hovedsakelig skal jeg studere perioden fra ca. 930-

---

⁷⁶ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 194.

⁷⁷ Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum*, Danmarkshistorien, Bind I, Karsten Friis-Jensen og Peter Zeeberg, Utgitt ved det danske sprog-og litteraturselskap & Gads Forlag 2005, s. 31-32.

⁷⁸ Roskildekrøniken, Oversat og kommenteret af Michael H. Gelting, 2. udgave, Wormianum 2002, s. 5-6.

1066. I studien av *Gesta Danorum* skal jeg først og fremst analysere politiske allianser og hvordan maktspeilet fungerte. Jeg skal forsøke å finne fram til hvilke synspunkter forfatteren hadde på forholdet til Norge og hvor sterk den danske kongemakten var i landet.

1.3.2 Politisk kultur

Sverre Bagge har sett nærmere på den politiske kulturen i *Heimskringla* og drøftet kildens verdi til forholdene i vikingtid og tidlig middelalder. For det første påpeker han at islandske forhold var viktig som bakgrunn for sagaens beskrivelser.⁷⁹ For det andre skiller Snorre seg ut med tilsvarende samtidssagaer på ett viktig punkt: Fraværet av stabile partier i maktkampene.⁸⁰ Sverre Bagge har påpekt at muligheten er stor for at samfunnet i Norge i tidlig middelalder ikke var fundamentalt forskjellig samfunnet på Island på tidspunktet sagaen ble skrevet ned.⁸¹ På den ene siden tok Snorre utgangspunkt i kilder som lå nærmere opp mot begivenhetene.⁸² Han skal blant annet ha benyttet seg av eldre kilder som Are Frodes *islendingabok*(1122-1133) og antakelig Theodoricus Monachus *Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium*. På den annen side beskrev Snorre trekk ved den politiske kulturen som neppe har oppstått i samtiden, men som har røtter tilbake i eldre tid. En annen historiker, Gudmund Sandvik, har påpekt at Snorre hadde et aristokratisk synspunkt og tok side med høvdingene.⁸³ Ifølge ham var forfatterens samfunnsmodell statisk og preget av den politiske kulturen på Island. Konfliktmønsteret i *Heimskringla* var derfor bygd opp etter modell fra Snorres egen samtid.

Faktorer som vennskap, gaveutveksling og gjestebud er blitt oppfattet som trekk ved den politiske kulturen som eksisterte gjennom hele middelalderen. Alle disse faktorene avspeiler et samfunn basert på personlige forbindelser. Sverre Bagge har påpekt at Snorres antakelser var et uttrykk for en felles mentalitet i datidens historieskriving.⁸⁴ Han beskrev et maktspill som ikke hadde oppstått på hans egen tid, men som lå der i kildene og har hatt røtter tilbake i tid. Opplysninger om sosiale nettverk mellom konger og høvdingar finnes også i eldre kilder og de fleste aktørene sagaene beskriver har faktisk eksistert. Når jeg studerer episoder i sagaene er jeg ikke bare ute etter hva de forteller om et hendelsesforløp, men også hva den sier om inngåelse av vennskap og hvordan disse tok slutt. Min bruk av kildene vil derfor befinne seg i skjæringspunktet mellom *beretning* og *levning* hvor hovedvekten er på

---

⁷⁹ Bagge. *Society and politics*, s. 238.

⁸⁰ Bagge. *Society and politics*, s. 237-38.

⁸¹ Bagge. *Society and politics*, s. 238.

⁸² Bagge. *Society and politics*, s. 239.

⁸³ Gudmund Sandvik, *Hovding og Konge i Heimskringla*, Akademiske Forlag, Oslo 1955, s. 54-55.

⁸⁴ Bagge. *Society and politics*, s. 236-37.

førstnevnte. På en side er jeg ute etter å studere hva forfatterne mente om dansk maktoppbygging i Norge og om ulike synspunkter har sammenheng med holdninger i samtiden. Samtidig skal jeg diskutere hvor troverdig fremstillingene var. På en annen side er jeg ute etter å se på hvordan sosiale nettverk blir opprettet i fortellingene. Jeg vil jevnlig sammenlikne med tilsvarende trekk om inngåelse av vennskap i sagaepisoder fra samtiden. Jeg vil derfor bruke kildene retrospektivt og diskutere hvor sannsynlig det var at ulike hendelsesforløp foregikk på samme måte i fortiden. Å komme fram til eksakt kunnskap om tiden fra ca. 930-1066 vil være umulig, men ved å fokusere på sentrale trekk ved den politiske kulturen samtidig som jeg forholdet meg til aktører som er beskrevet i eldre kilder, er det mulig å komme nærmere hvordan det kan ha vært i praksis.

Av danske kilder som forteller om forholdet mellom Norge og Danmark i vikingtiden skal jeg primært forholde meg til Saxos *Gesta Danorum*. Tradisjonelt har Saxo blitt tolket som en kongelig propagandaskriver som forsøkte å fremheve den sterke kongemakten. I nyere tid har Lars Hermanson gått mot denne oppfatningen. Han mener at forholdet til aristokratiske slektsgrupper stod mer sentralt og at Saxo forsøkte å fremheve disse i samarbeid med kongen.⁸⁵ Dessuten har han påpekt en interessant likhet med den politiske kulturen som beskrives i sagaene. Han mener at kongen, på samme måte som i *Heimskringla*, spilte på personlige bånd for å styre.⁸⁶ For å sikre seg støtte var det avgjørende å appellere til høvdingenes interesser. En viktig forskjell derimot var at den kollektive innsatsen for fedrelandet ble fremhevet fremfor kongens individuelle rolle.⁸⁷ Sverre Bagge har også sammenliknet Saxos verk med *Heimskringla*. Han påpeker at den viktigste forskjellen mellom de to var at Snorre tilhørte en mer folkelig og lokal fortellertradisjon, mens Saxo tilhørte en lang litterær tradisjon holdt ved like innenfor geistlige kretser.⁸⁸ Som en følge av dette hadde sistnevnte en klarere oppfatning av riksmakt og kongemakt enn førstnevnte.⁸⁹ Individuelle konflikter med enkeltpersoner spilte en mindre rolle i Saxo enn hos Snorre. Et problem med *Gesta Danorum* er derfor at den inneholder mindre opplysninger om aktører. Likevel vil den være sentral for å finne synspunkter på Norge og hvilke motiver som har ligget bak dansk maktoppbygging i landet.

---

⁸⁵ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s.191-92.

⁸⁶ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s.180 og 256.

⁸⁷ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 254 og 257.

⁸⁸ Sverre Bagge, *Fortelling, makt og politikk hos Saxo og Snorre*, i Saxo og Snorre, redigert av Jon Gunnar Jørgensen, Karsten Friis-Jensen og Else Mundal, Museum Tusculanums Forlag, Københavns Universitet, 2010, s. 172.

⁸⁹ Bagge, *Fortelling, makt og politikk*, s. 181-82.

Tradisjonelt har kongemakten i Danmark og Norge i høymiddelalderen(ca. 1130-1350) blitt definert som statlig. Fra vikingtid og fram til 1200-tallet hadde kongens makt blitt sterkere og mer institusjonalisert. Aristokratiet var underlagt kongen og stod i et tjenesteforhold til ham. Primært var det snakk om en utvikling fra et statsløst til et statlig samfunn hvor det fantes én kongemakt som hadde monopol på voldsbruk. Dette skiller seg ut fra vikingtiden hvor det fantes flere politiske enheter, en svakere kongemakt og et mer selvstendig aristokrati. Det er også det rimelig å tro at Snorre overdrev kongemaktens styrke i perioden.⁹⁰ Harald Hårfagre har neppe kontrollert hele Norge gjennom et apparat av lojale tjenestemenn. Hovedsakelig var det på Vestlandet kongemakten etablerte seg, og forholdet til andre landsdeler har vært preget av anerkjennelse hos de lokale herskerne. De politiske enhetene var også mindre enn tilfellet var i perioden sagaene ble skrevet ned. Når jeg studerer maktgrunnlaget til de enkelte kongene og høvdingene vil jeg derfor være kritisk til sagaenes beretninger. For det første vil jeg undersøke om de enkelte aktørene hadde sosiale bånd innenfor landsdelene de skal ha kontrollert. Det vil gi en mer troverdig fremstilling av de faktiske forholdene. For det andre vil en slik analyse bidra til å rive ned noe av den politiske strukturen Snorre forsøkte å tilbakeføre til vikingtiden. Det fantes neppe noen omfattende grenseforhold på den tiden definert gjennom adskilte nasjoner. Det er lite trolig at målet for aktørene var å kontrollere ett bestemt territorium, men å styrke sin makt der mulighetene bød seg. Som Sverre Bagge har påpekt i sin analyse av *Heimskringla*: De politiske aktørene var ute etter å styrke sin makt i et relativt løst organisert samfunn.⁹¹ Selv om vi skal ta i betraktning at Snorre har tatt inspirasjon fra samtidens Island, er det sannsynlig at det fungerte på samme måte i Norge i vikingtiden.

1.3.3 Sagaenes ideologi

Forskere som har studert sagaene har hatt en tendens til å lete etter en bestemt ideologi hos sagaforfatterne. Enkelte har hevdet at man hadde et formål ved å skrive sin saga som gikk ut på å kritisere en bestemt samfunnsgruppe. Den svenske historiker, Birgit Sawyer, mener Snorre gjorde et bevisst skille mellom fortid og samtid.⁹² Hun er kritisk til Sverre Bagges tolkning av det hun kaller et statisk samfunn og mener at det skjedde viktige endringer på 1000-tallet med innføring av kristendommen.⁹³ Dessuten påpeker hun at Snorre tok parti med aristokratiet og at sagaen var et debattinnlegg mot den sterke kongemakten.⁹⁴ Mot dette har

---

⁹⁰ Sverre Bagge, « När sägen och dikt sopats bort... » Den weibullske kildekritikk etter 100 år, i Historisk tidsskrift, bind 93, Universitetsforlaget 2014, s. 594.

⁹¹ Bagge, *Society and politics*, s.80.

⁹² Birgit Sawyer, *Samhällsbeskrivningen i Heimskringla*, i Historisk tidsskrift nr. 2, 1993, s. 227.

⁹³ Sawyer, *Samhällsbeskrivningen i Heimskringla*, s. 232.

⁹⁴ Sawyer, *Samhällsbeskrivningen i Heimskringla*, s. 234.

Bagge svart at Sawyer oppfatter Snorre fra et moderne synspunkt ved å tilbakeføre nåtidens gruppemotsetninger til middelalderen.⁹⁵ Han er også tvilsom til at forfatteren skrev sitt verk for å få frem sine synspunkter på datidens konfliktmønstre.⁹⁶ Ideologi var neppe det overordnede målet. I stedet skrev Snorre for å fremheve den norske kongeslekten og gi eksempler på gode og onde gjerninger og kloke og ukloke avgjørelser. Dette er også det eneste formål med middelalderens historieskriving som kan dokumenteres. Derfor er det grunn til å være skeptisk til tolkninger som baserer seg på at sagaforfatterne skrev for fremføre ideologiske synspunkter.

I en senere artikkel er Sverre Bagge enig med Birgit Sawyer i at Snorre kan ha foretrukket en svak kongemakt som ivaretok stormennenes interesser.⁹⁷ Derimot er han uenig i en oppfatning om at konflikt mellom kongen og stormennene var uttrykk for et prinsipielt motsetningsforhold.⁹⁸ En konge var avhengig av støtte fra enkelte stormenn for å styre og kunne dermed ikke være i konflikt med gruppen som helhet. Sawyer mener derimot at kongen bygde sin makt på vennskap med menn som ikke tilhørte toppsjiktet.⁹⁹ På den måten forsøkte han å styrke seg på bekostning av høvdingene, noe som viser at det var et prinsipielt motsetningsforhold mellom kongemakt og aristokrati. Bagge har imidlertid påpekt at selv om kongen inngikk vennskap med andre menn, var det ikke snakk om andre *type* menn.¹⁰⁰ Det var fortsatt personer som tilhørte det øvrige aristokratiet. I sin undersøkelse av *Heimskringla* har han også påvist visse nasjonale konflikter.¹⁰¹ Snorre var generelt en objektiv forfatter sammenlignet med andre historikere i middelalderen, men når det kom til beskrivelsen av utenrikspolitiske konflikter var han mindre objektiv. Han hadde også en tendens til å understreke at utenlandske konger hadde små sjanser til å lykkes i Norge. På en side kan vi tolke det som et utslag av nasjonal ideologi. På en annen side var forfatteren opptatt av personlige konflikter og ikke forskjeller mellom nasjon og etnisitet, som åpenbart var et mindre problem i vikingtiden ettersom man snakket samme språk og hadde samme kultur. Hvor realistisk Snorres fremstilling av dansk kongemakt var skal diskuteres i oppgaven. Når jeg studerer *Heimskringla* skal jeg fokusere på forholdet mellom individuelle aktører. Jeg vil

---

⁹⁵ Sverre Bagge, *Samfunnsbeskrivelsen i Heimskringla*, Svar til Birgit Sawyer, i Historisk tidsskrift nr. 2, 1994, s. 205-206.

⁹⁶ Bagge, *Samfunnsbeskrivelsen i Heimskringla*, s. 209-212.

⁹⁷ Sverre Bagge, Snorre og « Wie Es Eigentlich Gewesen », Svar til Birgit Sawyer, i Historisk tidsskrift Bind 82, Universitetsforlaget 2003, s. 291.

⁹⁸ Bagge, « Wie Es Eigentlich Gewesen », s. 293.

⁹⁹ Birgit Sawyer, Sverre Bagge om « Wie Es Eigentlich Gewesen », Snorres skildring av Olav Haraldsson och hans samtid, i Historisk tidsskrift, bind 82, Universitetsforlaget 2003, s. 194-95.

¹⁰⁰ Bagge, « Wie Es Eigentlich Gewesen », s. 292.

¹⁰¹ Bagge, *Society and politics*, s. 100-105

se bort i fra at det eksisterte et motsetningsforhold mellom klasser eller samfunnsgrupper med felles interesser. På den måten ligger min fremstilling nærmere opp mot historieforskere som har avvist idéer om sagaforfatterens helhetsideologi.

I forskningen rundt *Morkinskinna* har det også vært fremstilt hypoteser om ulike helhetsoppfatninger basert på ideologi. Enkelte historikere har argumentert for at *Morkinskinna* gjenspeiler trekk ved samtidens forhold. Theodore M. Andersson har påpekt at sagaen ble skrevet i en periode hvor det foregikk en handelskrig mellom Norge og Island.¹⁰² Denne krigen skal ha foregått i årene 1215-1220 og fungerte som en historisk bakgrunn til verket. Ifølge Andersson har det bidratt til at forfatteren skrev negativt om norske konger, og særlig de utadvendte krigerkongene.¹⁰³ I stedet ble den fredelige kongen favorisert fordi han holdt seg unna krigerske aktiviteter. Andersson argumenterer for at Snorre forsøkte å moderere disse motsetningene i *Heimskringla* og tonet ned kritikken av kongene.¹⁰⁴ Hos han var kongstjeneste sett på som noe ærefullt i motsetning til i *Morkinskinna* hvor man skulle tjene kongen av fri vilje.¹⁰⁵ På den måten mener Andersson at sagaene hadde forskjellige helhetssyn som tok utgangspunkt i konflikter på den tiden. Andre historikere har også fremhevet ulikheter i sagaene. Ármann Jakobsson påpeker at forfatteren av *Morkinskinna* favoriserte enekongedømmet.¹⁰⁶ I følge ham er det et gjennomgående trekk at det fungerer dårlig med flere konger på én gang. Det er også årsaken til at det går galt med høvdinger som forsøker å sette seg opp mot kongen. Dette skiller seg ut fra *Heimskringla* hvor fellesstyret ble ansett som en god løsning.¹⁰⁷ Her ble også høvdingene satt i et mer positivt lys. Jakobsson har gått lenger og forklart at de to sagaene var parti-innlegg til støtte for aktører i borgerkrigene i Norge på 1200-tallet. Han mener at Snorre støttet Skule Jarl Bårdsson og fremhevet sine synspunkter ved å skrive et propagandaskrift for fellesstyret.¹⁰⁸ Støtten kom til uttrykk gjennom skildringer av selvstendige stormenn som Erling Skjalgsson og Einar Tambarskjelve. Dette var aktører som motsatte seg kongemakten og forsøkte å bevare sin frihet.

---

¹⁰² Theodore M. Andersson, *The politics of Snorri Sturluson*, in the journal of English and Germanic philology, vol 93, no1 (jan, 1994), s. 56-58.

¹⁰³ Andersson, *The politics of Snorri Sturluson*, s. 58.

¹⁰⁴ Andersson, *The politics of Snorri Sturluson*, s. 60.

¹⁰⁵ Andersson, *The politics of Snorri Sturluson*, s. 61.

¹⁰⁶ Ármann Jakobsson, *Kongesagaen som forsvandt*. Nyere kongesagastudier med særligt henblik på *Morkinskinna*, i Den nordiske renessansen i høymiddelalderen, Historisk institutt, Universitetet i Oslo, 2000, s. 78.

¹⁰⁷ Jakobsson, *Kongesagaen som forsvandt*, s. 78.

¹⁰⁸ Jakobsson, *Kongesagaen som forsvandt*, s. 79.

Underveis i oppgaven skal jeg være kritisk til forskere som mener sagaforfatterne hadde ideologiske mål med å skrive sagaene. Selv om man var preget av egen samtid og politisk kultur, er det tvilsomt at forfatterne fremhevet motsetninger mellom samfunnsgrupper med ulike interesser. På det punktet er jeg enig med Sverre Bagge om at middelalderens historikere like instinktivt tenkte i enkeltpersoner og personbaserte sammenslutninger.¹⁰⁹ At sagaene hadde forskjellige syn på de enkelte aktørene behøver ikke nødvendigvis si at det var snakk om omfattende ulikheter. Når jeg studerer beretninger skal jeg være bevisst disse forskjellene, men ha et hovedfokus på den politiske kulturen. Jeg er mindre opptatt av om den enkelte konge eller høvding ble fremstilt forskjellig i ulike kilder av ideologiske årsaker, men hvordan han bygde opp makt og hvilke aktører han knyttet sosiale bånd til. Samtidig vil jeg ta i betraktning at den danske kongen ble fremstilt i et dårligere lys i islandske kongesagaer enn danske kilder. Det er godt mulig at sagaforfatterne bevisst forsøkte å fremstille den danske kongen som en brikke i det politiske spillet til norske konger og høvdinger. Disse trekkene skal jeg problematisere i min oppgave. Jeg skal nå begi meg ut på en analyse og drøfting av det danske overherredømmet i Norge. Først skal jeg studere maktoppbygging under de norske kongene før jeg studerer forholdet til ladejarlene. Deretter skal jeg drøfte perioden etter nordsjøimperiets fall og hva det innebar for maktforholdene i Norge.

---

¹⁰⁹ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 184.

Kapittel 2. Dansk overherredømme og maktbalanse under de norske kongene i vikingtiden

På midten av 900-tallet etablerte Harald Blåtann et sterkt dansk kongedømme som skulle påvirke maktstrukturen i store deler av Skandinavia. De norske kongene som etterfulgte Harald Hårfagre hadde på hver sin måte en relasjon til en dansk konge. Enten det var snakk om sterke bånd eller et motsetningsforhold var forholdet til Danmark avgjørende for hvordan maktspeillet fungerte. Hovedhypotesen i dette kapittelet er at sterke bånd til Danmark ga kongene et maktovertak i det politiske spillet i Norge. I praksis betydde det at sentrumsmakten, representert gjennom kongen, fikk styrken til å utfordre periferien.

Spørsmålet er hva slags hensikter en dansk konge hadde ved å gi støtte til norske konger. Var det motivert av forsvarspolitiske årsaker eller økonomiske behov? I hvor stor grad kan man snakke om et patron-klient forhold? Disse spørsmålene skal jeg undersøke ved å drøfte norske kongers forhold til Danmark fra ca. 930 fram til tidlig på 1000-tallet. Jeg skal først analysere konger som hadde en direkte forbindelse til Danmark gjennom ulike sosiale bånd som ekteskap, mågskap og fosterskap. Deretter skal jeg se nærmere på konger som hadde svake bånd og undersøke hvilke betydning det hadde for maktspeillet i Norge. Hvordan var forholdet til aristokratiet når man stod uten en dansk konge i ryggen? For å svare det spørsmålet skal jeg foreta en nærmere analyse av Håkon den Gode og hvordan hans maktposisjon var preget av et sterkt Danmark. Til slutt skal jeg se nærmere på Olav Haraldsson og drøfte hvordan forholdet til Danmark preget hans politikk og nettverksbygging på Østlandet.

2.1 Eirik Blodøks nettverk i Danmark

Kongesagaer og skaldekvad forteller om slektskapsbånd mellom Hårfagreætten og danske konger på 900-tallet. Den første opplysningen i *Heimskringla* dreier seg om Harald Hårfagres giftermål med Ragnhild den mektige, datter av kong Eirik på Jylland.¹¹⁰ Sammen fikk de sønnen Eirik, med tilnavnet Blodøks. I følge sagaen skal Eirik Blodøks ha giftet seg med finnejenta Gunnhild, datter av Ossur Tote.¹¹¹ Eldre kilder som *Historia Norwegie* opplyser derimot om at hun i realiteten var fra Danmark.¹¹² Historikere har også valgt å støtte seg til denne kilden.¹¹³ Historien om finnejenta Gunnhild har antakelig vært konstruert for å holde Norge samlet. Det understreker forskjellen mellom den politiske strukturen Snorre presenterer

---

¹¹⁰ Snorres kongesagaer, 6. Utgave 2003, Bind I, Gyldendal Norsk Forlag As 1979, s. 61-62.

¹¹¹ Snorre, Bind I, s. 70.

¹¹² *Historia Norwegie*, Edited by Inger Ekrem and Lars Boje Mortensen, Translated by Peter Fischer, Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen 2003, s. 81.

¹¹³ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 94.

og forholdene i praksis. Dansk tilknytting virker derfor rimelig sett i forhold til kildematerialet. Hva var så årsaken til at Harald Hårfagre og sønnen Eirik hadde nære bånd til den danske kongefamilie? En sannsynlig årsak er at den norske kongen hadde styrket sin makt i en periode hvor de danske kongene stod svakt.¹¹⁴ For å hindre videre ekspansjon kan den danske kongen ha tatt initiativ til å opprette nettverksbånd til Hårfagreætten. Om teorien stemmer indikerer det at båndet var motivert av et forsvarsbehov. Den danske kongen hadde et fotfeste på Østlandet og ønsket å forsvare og opprettholde herredømme over landsdelen. Spørsmålet er hvor stabilt båndet var over lenger tid? Var slektskap en garanti for fred og velfungerende forhold?

I *Heimskringla* fortelles det at Eirik Blodøks ble utpekt av Harald Hårfagre til å etterfølge ham som overkonge i Norge.¹¹⁵ Det skal ha skjedd rundt år 930 e.kr. Den politiske strukturen skulle holdes samlet ved at de lokale herskerne, som i dette tilfellet var Haralds egne barn, anerkjente Eirik som den fremste blant dem. Følger vi beretningen brøt strukturen sammen da kongssønnene nektet å anerkjenne overkongen.¹¹⁶ Eirik gikk deretter hardt til verks og drepte flere av sine brødre. Hans kompromissløshet kan på mange måter skyldes forholdet til Danmark. Det passer godt inn med hvordan konger med dansk støtte forsøkte å innføre sitt herredømme på.¹¹⁷ På lang vei kan vi sammenligne med aktører på 1100-tallet, som gikk hardt til verks mot fiender som en følge av støtte fra Danmark. Men hvor sterk denne støtten var i Eiriks tilfelle forblir et åpent spørsmål. Det finnes ingen opplysninger i sagaene eller skaldediktningen om at hans fremferd skyldes aktiv støtte fra en dansk konge. Gjennom sitt giftermål med Gunnhild var han likevel regnet som en del av den danske kongefamilie. Historikere har påpekt at en inngiftet person var som en alliert til familien.¹¹⁸ Det er usikkert om Eirik var underordnet kongen på Jylland eller regnet som en likeverdig aktør. Kildene sier ingenting om at han avla troskapsløfter til Gorm den Gamle eller Harald Blåtann for å styre på deres vegne i Norge. Kildene legger vekt mest på Gunnhild som årsak til kongens atferd. I *Fagerskinna* og *Historia Norwegie* blir årsaken til konflikten mellom Eirik og brødrene ene og alene lagt på hennes skuldre.¹¹⁹ Men det er lite trolig at Gunnhild hadde så stor makt at hun kunne dirigere sin ektemann. For å forklare Eiriks atferd må man også se nærmere på den politiske strukturen.

---

¹¹⁴ Sigurdsson, *Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*, s. 70.

¹¹⁵ Snorre, Bind I, s. 72.

¹¹⁶ Snorre, Bind I, s. 77-78.

¹¹⁷ Se Hans Jacob Ornings beskrivelse av Erling Skakkes støtte i Danmark under de norske borgerkrigene på 1100-tallet, i Orning, *Borgerkrig og statsutvikling - en revurdering*, s. 213-14.

¹¹⁸ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 105.

¹¹⁹ Fagerskinna. Norges kongers ættetavle. Saga bok 2007, s. 56 og *Historia Norwegie*, s. 83.

2.1.1 Den politiske strukturen på Eirik Blodøks tid

I det foregående analyserte jeg Eirik Blodøks danske tilknytting og muligheter for støtte fra Danmark. Når det gjelder den interne støtten er den mer synlig i kildene. Opp til tre ganger i *Heimskringla* opplyser Snorre om at Eirik var favorittsønnen til Harald Hårfagre.¹²⁰ Denne favoriseringen var årsaken til at han ble utnevnt til overkonge. I sagaberetningen står det hvordan forholdet mellom far og sønn virket på maktspillet. Allerede mens kong Harald levde viste Eirik kompromissløse takter mot brødrene. Blant annet skal han ha brent inne sin bror Ragnvald på Hadeland.¹²¹ I beretningen gir Harald stor ros til sin sønn for handlingen. En annen kjent episode knytter seg til Bjørn Farmann, som skal ha nektet å betale skatter til Eirik.¹²² Avvisningen resulterte i at Bjørn ble brent inne sammen med sine menn og i ettertid skal Eirik ha blitt svært upopulær i Viken. Om denne historien er sann er usikkert ettersom historikere regner kongedømmets fotfeste på Østlandet som tvilsom.¹²³ Mer reelt virker forholdet til Trøndelag, som skal ha vært preget av fiendskap. Mye tyder på at Eirik fikk trønderne mot seg allerede før han tok over som overkonge, for i følge sagaen opponerte broren Halvdan mot kongen.¹²⁴ Denne motstanden skal ha vakt harme hos Harald som støttet sin sønn helt og fullt. Episodene viser at Eirik møtte få hindringer fra sine nærmeste støttespillere, og på kort sikt har det bidratt til en ubalanse i forholdet mellom kongen og periferien.

Per Sveaas Andersen har påpekt at Eirik Blodøks oppfattet den politiske strukturen Harald Hårfagre etterlot seg som en vei mot enekongedømmet.¹²⁵ I stedet for å spille på anerkjennelse hos sine brødre ville han fjerne dem direkte fra sine maktposisjoner. Innføring av et direkte herredømme i periferien ser ut til å ha virket destabiliserende, fordi det skapte sterk motstand hos lokale herskere. Av de norske kongene som regjerte på 900-tallet var det få som hadde et stabilt forhold til periferien over tid. Det er et kjennetegn ved alle kongene. I Eiriks tilfelle var forholdet til periferien dårlig, enten det kom av kongens ambisjoner om direkte herredømme eller manglende aksept fra småkongene. Hva var årsaken til de skarpe motsetningsforholdene? En mulig årsak finnes i den politiske strukturen Snorre legger opp til. Han forestilte seg Norge som en samlet enhet allerede etter Harald Hårfagres rikssamling. Men var det en enhet som hadde styrken til å bestå etter kongens død?

---

¹²⁰ Snorre, Bind I, s. 69-72.

¹²¹ Snorre, Bind I, s. 72.

¹²² Snorre, Bind I, s. 73-74.

¹²³ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 84.

¹²⁴ Snorre, Bind I, s. 77.

¹²⁵ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 276-77.

Maktkampene mellom Eirik Blodøks og brødrene viser hvor motsetningsfylt Snorres opplysninger er om denne perioden. Jeg er tvilsomt til at kongen hadde idéer om et enekongedømme som ble forsøkt omsatt i praksis. Norge var hovedsakelig oppdelt i en rekke lokale hierarkier og det eksisterte derfor naturlige spenningsforhold. Erobring av land utenfor sentrum var antakelig et kortsiktig prosjekt uten mål om permanent tilstedeværelse. Konger på denne tiden var mer opptatt av å styrke sitt maktgrunnlag gjennom økt tilgang til materielle goder, som igjen bidro til å øke antall tilhengere.¹²⁶ Om Eirik hadde fått dansk støtte er det mer sannsynlig at den ble brukt til å herje på vikingferder eller plyndre i lokalsamfunnet. Selv om sagaene forteller at han forsøkte å gjøre sin makt direkte utenfor eget sentrum, måtte han ha støttespillere til å regjere og det er lite informasjon om at han satte personer i lokale posisjoner for å etablere en nettverksstruktur. Bygging av kongsgårder kan derimot ha skapt grunnlag for et mer direkte herredømme. Men det finnes ingen opplysninger som gir støtte til Eirik som nybygger på det feltet.

Det politiske nettverket Harald Hårfagre hadde bygd opp kan ha vært sterkt på hans tid. Men selv om han etablerte allianser med høvdinger ved å sende sønner til oppfostring, var strukturen dømt til å mislykkes i etterkant. Hva var årsaken til at en konges nettverk var såpass kortvarig? Jon Vidar Sigurdsson har påpekt at på grunn av det bilaterale slektsystemet var det vanskelig å opprettholde en like god kontakt med sine familiemedlemmer.¹²⁷ Det var derfor viktigere å pleie forholdet til de verdslige lederne enn egne slektninger. Sannynligvis var det også årsaken til at nettverket kong Harald hadde bygd opp manglet styrken til å vare over tid. Sosiale nettverk var som regel knyttet til en hersker i nåtiden og når en konge døde gikk det i oppløsning. Lars Hermanson er inne på de samme trekkene ved maktpillet i Danmark i tidlig middelalder.¹²⁸ Utplassering av kongssønner hos lokale høvdinger bidro til en desentralisering av kongemakten. Medlemmer av kongefamilien ble i større grad knyttet til egne fosterfedre enn kongen selv. Overført på den politiske situasjonen i Norge på 900-tallet innebar det at Eirik overtok et sentrum på Vestlandet og et forhold til slektninger som var mer lojale mot egne fosterfedre. Det kan forklare noe av årsaken til motsetningsforholdene og at grunnlaget for et overkongedømme var svakt.

Analysen av Eirik Blodøks har vist at han stod i et nært forhold til den danske kongefamilie gjennom sosiale bånd. Hvilke betydning det hadde for en styrking av kongemakten er

---

¹²⁶ Bagge, *Society and politics*, s. 80.

¹²⁷ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, s. 139.

¹²⁸ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 103.

usikkert. Primært er det forholdet til Harald Hårfagre som står sentralt i kildene. Denne favoriseringen virker rimelig ettersom Eirik hadde dansk blod i årene. Spørsmålet er hvor sentralt tanken om ektefødt og uektefødt egentlig stod på den tiden. I vikingtiden hadde kongssønner i prinsippet like rettigheter på arv.¹²⁹ Derfor tror jeg Snorre kan ha overdrevet Eiriks rettmessige krav på kongedømmet i Norge. Mer sannsynlig er at han hadde direkte krav på Vestlandet, men ikke noe utover det. Sett bort i fra det er det liten tvil om at han har hatt en viktig betydning. For det første var han et verdifullt politisk individ fordi han utgjorde et bindeledd mellom Hårfagreætten og den danske kongefamilie. Dansk avstamning og giftermål med en dansk kongsdatter kan ha virket som en stabil ramme rundt kongemakten på Vestlandet. Selv om det ikke gir noen direkte antydning til at dansk støtte var avgjørende i denne perioden, har båndene sørget for at han kunne utfordre lokale herskere uten å risikere innblanding utenfra. Dessuten faller perioden sammen med Harald Blåtanns gjenoppbygging av den danske kongemakt. Han hadde neppe interesse av å innvolvere seg i Norge, så lenge det ikke fantes noen trussel mot egen maktposisjon. Eirik Blodøks forblir i stor grad et hypotetisk tilfelle på grunn av usikkerhet i kildene. Beskrivelser av hvordan maktspillet fungerte virker derimot troverdig, og trekk ved den politiske kulturen viser hvordan sosiale bånd etablerte maktstrukturer og rev dem ned.

2.2 Eirikssønnenes fosterskap

Eirikssønnenes forhold til Danmark er beskrevet mer utfyllende i kildene. Informasjon om forholdet finnes ikke bare i sagaene, men også i Saxos *Gesta Danorum*. I begge kildene har aktørene en tydeligere funksjon. Den fremste av brødrene, Harald Gråfell, skal ha blitt oppfostret hos danekongen Harald Blåtann, som var hans onkel.¹³⁰ I den politiske kultur hadde oppfostring samme type funksjon som *mågskap*, og i følge Jon Vidar Sigurdsson har fosterskapet vært sterkere enn giftermål når det gjaldt å skape en varig allianse.¹³¹ At kongssønner ble satt til oppfostring hos andre konger gir indikasjon på underordning. Det er liten tvil om at danekongen var mektigere enn Eirikssønnene. Han rådet over et større rike og hadde flere støttespillere. Men styrkeforholdene bør også sees i forhold til hvor store forskjeller det var over avstander. Hvor mye makt hadde den danske kongen over Eirikssønnene når de oppholdt seg i Norge? Lars Hermanson har påpekt at fosterskap ikke

---

¹²⁹ Sigurdsson, *Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*, s. 64.

¹³⁰ Snorre, Bind I, s. 85.

¹³¹ Sigurdsson, *Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*, s. 84.

nødvendigvis var en vertikal forbindelse, men også bar preg av å være horisontal.¹³² Det vil si at konger kunne inngå en fosterskapsavtale på likeverdige vilkår. Et fosterskap var dermed ikke nødvendigvis ett uttrykk for sterk underordning. Jeg skal nå undersøke hvilke funksjon dette fosterskapet hadde på kort og lang sikt. Var båndet utelukkende sterkt i øyeblikket eller holdt det seg stabilt over lenger tid?

2.2.1 Nettverkets funksjon

Følger vi beretninger i *Heimskringla* er det kongemoren Gunnhild som tar initiativ til å opprette fosterskapsbåndet.¹³³ Hennes slektskap til Harald Blåtann var en viktig årsak til nettverket. Sagaen gir likevel antydning om flere årsaker. Fra den danske kongens side har maktforholdene i Norge vært den utløsende årsak til at han tok Eirikssønnene til oppfostring. I en setning står det at han tenkte å hevne seg på Håkon den Gode som hadde herjet i hans rike.¹³⁴ De to skal ha kjempet om overherredømmet i Viken, og skaldekvad forteller om norske sjøtokt i danske farvann.¹³⁵ Derimot står det ingenting om at danekongen tok initiativ på egenhånd ved å reise direkte til Norge. Den rollen ble tildelt Eirikssønnene. I all hovedsak skal nettverket skal ha hatt en kortsiktig funksjon, nemlig å fjerne Håkon den Gode fra makten. I følge sagaene skal Eirikssønnene ha fått store styrker med seg for å kjempe mot Håkon.¹³⁶ Det tyder på at dansk interesse for Norge var større en tidligere, i hvert fall i et kortsiktig perspektiv. I ettertid virker det derimot som at båndet til Danmark ble svakere. Det er mulig at hensikten hos sagaforfatteren var å beskrive forholdene slik for å ta avstand fra danske konger.¹³⁷ Et eksempel på det er at Snorre ikke nevner noen skatteplikter som kongene måtte betale. I det hele tatt virker det som forfatteren regnet støtten fra Harald Blåtann som gratis uten forpliktelser tilbake. Ser vi nærmere på andre kilder finnes det opplysninger som gir et mer moderert bilde.

I følge Saxo skal Harald Gråfell ha betalt skatter til Harald Blåtann i tre år som takk for hjelpen han fikk mot Håkon den Gode.¹³⁸ I motsetning til sagaene står det heller ingenting om at båndet ble svakere. Hos Saxo er det mer stabilt. En mulig forklaring er at man fra dansk side ønsket å fremheve de norske kongenes underordning og avhengighet. Skatteplikten er et tydelig tegn på det og viser at den danske kongen var sterkest. Et problem med *Gesta*

---

¹³² Hermanson. *Släkt, vänner och makt*, s. 178.

¹³³ Snorre, Bind I, s. 85.

¹³⁴ Snorre, Bind I, s. 85.

¹³⁵ Snorre, Bind I, s. 83-85.

¹³⁶ Snorre, Bind I, s. 98.

¹³⁷ Orning, *Borgerkrig og statsutvikling*- en revurdering, s. 213.

¹³⁸ *Gesta Danorum*, Bind I, s. 627.

Danorum derimot er at de indre forholdene i Norge er mindre belyst enn i sagaene. Det er tvilsomt at Saxo tegnet et korrekt bilde av kongemakten i Norge i vikingtiden. For det første finnes det ikke tegn til regionale konflikter eller personlige motsetninger mellom kongen og høvdingene. Årsaken kan være at Saxo hadde en annen oppfatning av riksmakt enn det Snorre hadde.¹³⁹ I større grad regnet han et kongerike for en naturlig enhet. Til tross for dette innrømmer han at forholdet til norske konger ikke var stabilt.¹⁴⁰ Gjentatte ganger forekom det brudd i sosiale relasjoner. Det viser at det også her var en forskjell mellom ett ideal og virkelighet. Selv om forfatteren ønsket å fremheve norsk avhengighet, var det vanskelig å skjule at de norske kongene hadde andre interesser knyttet til forholdet. Sagaene viser derfor et overordnet trekk som gir grunn til troverdighet. Spørsmålet er hvordan forholdet til Danmark fungerte utover den støtten som ble gitt og hva som var de egentlige årsakene til brudd over tid.

2.2.2 Dansk støtte i et innenrikspolitisk perspektiv

Min hypotese er at en konge med dansk støtte hadde få intensjoner om å bygge sitt herredømme på anerkjennelse i periferien. I stedet søkte han et mer direkte og territorielt herredømme. For å bruke ett eksempel tegner *Heimskringla* et bilde av en regional maktbalanse etter at Eirikssønnene tok over på Vestlandet. I følge sagaen skal de ha kommet til enighet med sine nevøer om at de fikk styre i fred på Østlandet.¹⁴¹ En samme avtale skal ha blitt inngått med Sigurd Ladejarl i Trøndelag.¹⁴² Fra første stund var forholdene stabile og preget av anerkjennelse, men endret seg raskt til det motsatte. Forklaringen i *Heimskringla* på hvorfor Eirikssønnene til slutt gikk over streken og skapte ubalanse var dårlig økonomi.¹⁴³ Gunnhild påpeker at brødrene var mange og hadde lite utbytte av å dele på Vestlandet. Resultatet var en lignende fremferd som hos Eirik Blodøks. I *Fagerskinna* står det at brødrene drepte mange konger og mektige menn.¹⁴⁴ Er det mulig å knytte denne atferden til økonomiske årsaker som i *Heimskringla* eller at brødrene hadde styrke bak seg til å utfordre periferien?

Kildene gir ingen opplysninger om at Harald Blåtann var aktiv i Norge etter Håkon den Godes død. På den kjente Jellingstenen står det at han vant seg hele Danmark og Norge. Men selv om han vant landet betyr ikke det at han klarte å kontrollere det i etterkant. Antakelig blir det

---

¹³⁹ Bagge, *Fortelling, makt og politikk*, s. 181-82.

¹⁴⁰ *Gesta Danorum*, Bind I, s. 629.

¹⁴¹ Snorre, Bind I, s. 105.

¹⁴² Snorre, Bind I, s. 106.

¹⁴³ Snorre, Bind I, s. 108.

¹⁴⁴ *Fagerskinna*, s. 85.

hentydet til en senere periode hvor han allierte seg med Håkon Jarl. Sagaene tegner derfor et bilde av et maktspill mellom Eirikssønnene og de lokale herskerne uten innblanding fra Danmark. Spørsmålet er om den danske støtten hadde noen betydning for motsetningsforholdet mellom sentrum og periferi. I *Heimskringla* er det økonomi som legges til grunn som årsak til at Eirikssønnene brøt freden. Kontroll over Vestlandet ga ikke nok underhold til alle. Ser vi nærmere på *Gesta Danorum* var det snakk om at brødrene betalte skatter til Harald Blåtann i tre år. Det står ingenting om at det var problematisk for kongenes økonomi, og ettersom det ikke nevnes i *Heimskringla*, er det lite trolig at forpliktelser utløste konfliktene. Hadde det vært tilfelle ville det være mulig å knytte brødrenes atferd nærmere opp mot visse begrensninger, som følge av nettverket til danekongen. Den store hæren av dansker de fikk meg seg står det heller ingenting om i tiden etter at Vestlandet var vunnet. Det bidrar til å bekrefte inntrykket av at nettverket var kortsiktig. På lang sikt var det kun dansk slektskap som ga en fordel for Eirikssønnene i sitt maktspill. På den måten kunne de konsentrere seg om innenrikspolitiske fiender uten å frykte en reaksjon fra den danske kongen.

Heimskringlas forklaring på Eirikssønnenes atferd har antakelig en sammenheng med forfatterens syn på kongedømmet. Som allerede nevnt så Snorre på Norge som en samlet enhet etter Harald Hårfagres død. Etterfølgerne forsøkte i varierende grad å opprettholde denne strukturen. Fram til nå har analysen vist at konger med dansk støtte forsøkte å bryte den regionale maktbalansen. Snorre peker på økonomiske årsaker, men samtidig er han inne på samstyret, som av historikere har blitt oppfattet som årsak til konflikt.¹⁴⁵ I sagaen tegner han et bilde av kongene som ustyrlige som egget hverandre til kamp.¹⁴⁶ De klarte ikke å holde sammen uten at det oppstod rivalisering på stedet. Det er usikkert om det er en god nok forklaring til at herskerne i periferien ble utfordret. Behovet for å legge under seg en struktur virker heller ikke tilfredsstillende. En bedre forklaring er at kongene stod for en atferd som var naturlig i vikingtiden. Maktkamp var et kontinuerlig fenom og målet var å skaffe seg flest mulig tilhengere. I et slikt perspektiv kunne man ikke unngå å komme på kollisjonskurs med andre herskere.

2.2.3 Motstand i periferien

Sagaene gir uttrykk for at sterke konger, som ønsket et direkte fotfeste i periferien, hadde store problemer med å skape en permanent maktbase etter erobring. Ladejarlens posisjon i

---

¹⁴⁵ Bagge, *Samkongedømme og enekongedømme*, s. 250-51.

¹⁴⁶ Snorre, Bind I, s. 114.

Trøndelag ser ut til å ha virket modererende på kongens atferd. Sagaene illustrerer hvor vanskelig det var å skaffe seg et fast fotfeste i landsdelen. I en beretning i *Heimskringla* står det at Eirikssønnene inngikk et vennskap med Grotgjard, yngre bror til Sigurd Ladejarl, for å kvitte seg med jarlen.¹⁴⁷ Grotgjard ble lovet å overta som jarl hvis broren ble felt. Fremferden gir uttrykk for at kongene faktisk forsøkte å etablere et nettverk i Trøndelag. De var ikke sterke nok til å tiltrekke seg Sigurds tilhengere og måtte basere seg på andre støttespillere. På mange måter viser det at dansk støtte mistet sin kraft etter erobring. Men til tross for at kongene klarte å kvitte seg med sin fiende kom de ikke særlig lenger i sin jakt på herredømme i landsdelen. Sagaen illustrerer at makten gikk direkte over til Håkon Jarl Sigurdsson som fikk samlet oppslutning.¹⁴⁸ Å felle en hersker for å innsette en yngre bror var derfor ikke nok så lenge denne var populær. Å utfordre Trøndelag direkte, med eller uten dansk støtte, var et risikabelt prosjekt. Rivaliseringen mellom kongemakten på Vestlandet og ladejarlen i Trøndelag hadde derfor en tendens til å vedvare, fordi den svakeste parten enten hadde sterk oppslutning i lokalsamfunnet eller fikk støtte fra en dansk konge.

Hvilke alternativer hadde en konge hvis han møtte sterk motstand hos lokale herskere? Den vanligste strategien i den politiske kulturen var å vinne over støttespillere fra motparten og redusere hans nettverk. Å fjerne en konkurrent fra makten direkte førte ofte til at man møtte mer motstand. De regionale herskerne i Norge har kunnet regne med sterk støtte fra høvdingar og bønder i egen landsdel. En fjerning av disse var derfor en risikabel strategi som kunne virke mot sin hensikt. Det samme trekket kan spores til maktkamper i Danmark. Lars Hermanson har påpekt at drap på en politisk aktør kunne utløse en langvarig konfliktssituasjon.¹⁴⁹ Hans eksempel er knyttet til utbruddet av de danske borgerkrigene på 1130-tallet. I *Gesta Danorum* forklares det hvordan Magnus Nilsen, sønn av danekongen Nils, gikk til det skrittet å drepe Knut Lavard, som han så på som sin sterkeste konkurrent.¹⁵⁰ Etter mordet på Knut gikk hele nettverket hans til aksjon for å hevne seg på de ansvarlige, og tre år senere var både den danske kongen og hans sønn drept og fjernet fra makten. Det understreker at det var mer usikkerhet knyttet til en direkte maktoppbygging framfor en indirekte. Kongene på Vestlandet var sterke aktører, men manglet styrke og autoritet til å innføre en permanent politisk struktur i Trøndelag. Derfor måtte man oppnå støtte ved å spille på horisontale vennskapsbånd.

---

¹⁴⁷ Snorre, Bind I, s. 108-109.

¹⁴⁸ Snorre, Bind I, s. 111

¹⁴⁹ Hermanson. *Släkt, vänner och makt*, s. 147-48.

¹⁵⁰ *Gesta Danorum*, Bind II, s. 113.

2.3 Håkon den godes maktoppbygging under det danske overherredømmet

Et flertall av kongene på Vestlandet hadde en forbindelse til Danmark i vikingtiden. Sosiale nettverk til den danske kongen skapte et fritt spillerom som aktørene brukte til å hevde seg i periferien. Det så vi i tilfellet med Eirik Blodøks og Eirikssønnene. Spørsmålet er hvordan forholdet til lokale herskere var hvis man ikke hadde dansk støtte. Var det avgjørende å knytte sterke bånd til lokale herskere for å kompensere for manglende nettverk til den danske kongen? Jeg skal nå drøfte Håkon den Gode maktoppbygging i Norge og hvordan forholdet til Danmark preget hans posisjon. Først skal jeg se nærmere på hans oppfostring i England og hvilke impulser han fikk derfra. Deretter skal jeg foreta en analyse av maktoppbyggingen i Norge og hvordan forholdet til aristokratiet fungerte under det danske overherredømmet.

2.3.1 Horisontale nettverk

I *Heimskringla* står det at Håkon den Gode var på oppfostring i England hos kong Adalstein.¹⁵¹ Han fikk også med seg folk og gode skip når han dro til Norge for å overta kongemakten.¹⁵² Hvor avgjørende var støtten fra kong Adalstein for Håkon den Gode i Norge? Det er vanskelig å tallfeste den i forhold til størrelse og omfang. Sammenlignet med Snorres opplysninger om dansk støtte til Eirikssønnene, står det ingenting om hvor avgjørende den var på sikt. Håkons maktovertakelse fremstår i sagaene som fredelig, noe som skiller seg ut fra tilsvarende maktskifter. På en side drepte han ikke sin egen bror for å overta makten. På en annen side gikk han frem ved å samle støtte i periferien før han etablerte seg i sentrum. I praksis betydde det at han utkonkurrerte sin bror ved å etablere et større nettverk. Sagaen gir inntrykk av at røttene til denne støtten fantes i forholdet til Sigurd Ladejarl. Snorre forteller at Håkon hadde hatt et godt forhold til Sigurd allerede fra barnsben av.¹⁵³ Sistnevnte skal ha helt vann over hodet til kongssønnen og oppkalt han etter sin egen far. Tilslutningen til Håkon kan også forklares med Eirik Blodøks brutale fremferd. Snorre forteller at kongen ble populær hos folket fordi han ga bøndene friheten tilbake.¹⁵⁴ I det hele ser det ut til at han reduserte egen makt for å bli akseptert som konge.

Beretningen om Håkon den Godes maktovertakelse i Norge sier mye om en konges oppbygging av nettverk og en motstanders tap av støttespillere. Håkon opprettet et nettverk med herskerne i periferien og trakk støttespillere vekk fra Eirik Blodøks. Størrelsen på kongens nettverk var derfor nok til å gå seirende ut i maktkampen. Dette trekket ved den

---

¹⁵¹ Snorre, Bind I, s. 75-76.

¹⁵² Snorre, Bind I, s. 79.

¹⁵³ Snorre, Bind I, s. 75.

¹⁵⁴ Snorre, Bind I, s. 79.

politiske kulturen er også beskrevet i andre kilder. Lars Hermanson har funnet liknende tendenser i sin studie av *Gesta Danorum*.¹⁵⁵ Han illustrerer hvordan danekongen Svein Grathe, en konge som i utgangspunktet hadde sterk oppslutning bak seg, mistet støtten til en rival uten et eneste sverdslag. Årsaken var at kongen forsøkte å herske gjennom vertikale bånd til lavættede stormenn. Det skal ha provosert danske høvdinger så mye at de valgte å støtte en annen konge. På flere måter er det en likhet med måten kong Eirik mistet støtten sin på. Ved å utfordre herskerne i periferien skaffet han seg fiender og mistet dermed muligheten til å etablere en horisontal nettverksstruktur. Det var den avgjørende årsak til at han tapte maktkampen mot Håkon. I denne situasjonen finnes det heller ingen opplysninger om støtte fra Danmark, noe som antakelig ville forekommet om Eirik ble ansett som en viktig brikke i et dansk styre.

2.3.2 Maktbalanse mellom kongen og periferien

Følger vi sagaberetninger kom Håkon den Gode langt i å praktisere et herredømme som lå opp mot samtidens politiske struktur. Det vil si at han i større grad regjerte Norge som en enhet. Sagaforfatterne kan ha hatt rett i at Håkon hadde et overherredømme, men det bestod utelukkende av nettverksforbindelser. Forholdet til Sigurd Ladejarl og småkongene på Østlandet har i praksis vært preget av anerkjennelse. Lite tyder på at Håkon fikk direkte makt utenfor Vestlandet, noe også historikere har valgt å støtte seg til.¹⁵⁶ Det interessante er at han var en av få konger som praktiserte et overherredømme over lenger tid. Om kronologien er riktig regjerte han fra ca. 933-961. Altså opp mot 28 år noe som var lenge med tanke på datidens ustabilitet i maktforholdene. På lang vei virker det som den regionale maktbalansen var mer stabil på hans tid enn tilfellet var med konger som hadde dansk støtte i ryggen. Hva var årsaken til at han i mindre grad utfordret periferien direkte sammenlignet med andre konger? Har det sammenheng med at han hadde andre nettverksforbindelser og stod i et motsetningsforhold til Danmark?

En teori er at Håkon den Gode ble påvirket av en annen type herskerteknikk i England, noe som forklarer hvorfor han var mer fredelig som konge. Metoden her skal tidligere ha basert seg på en form for overherredømme, hvor en bretwalda(konge) ble akseptert av lokale herskere.¹⁵⁷ Landet var også delt opp i separate kongedømmer og hadde visse fellestrekk med den regionale strukturen i Norge i vikingtiden. På kong Adalsteins tid ble makten derimot mer sentralisert. Han skal ha hersket over store deler av England og opprettet en struktur som

---

¹⁵⁵ Hermanson. *Släkt, vänner och makt*, s. 214.

¹⁵⁶ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 94.

¹⁵⁷ Frank Stenton, *Anglo-Saxon England*, Oxford University Press, Third Edition 2001, s. 33-34.

inkluderte de lokale herskerne i en nasjonal styringsform.¹⁵⁸ I et komparativt perspektiv minner Håkons overkongedømme mye om Bretwaldaene som ble anerkjent formelt i periferien. Det har mindre til felles med det engelske sentralstyret fra Adalsteins tid. På lang vei kan vi derfor utelukke sterke impulser fra England. En annen teori er at støtten fra Adalstein var for svak til å gi Håkon styrke til å styrte lokale herskere. En svak konge var i en utsatt posisjon, noe som gjorde det ekstra viktig å skaffe støtte i periferien. Derfor måtte han etablere horisontale nettverk og basere seg på anerkjennelse. En posisjon som overkonge ser dermed ut til å ha oppstått når kongen ikke var sterk nok til å bryte høvdingenes makt i lokalsamfunnet. Spørsmålet er hva som skjedde med maktbalansen når kongen fikk konsolidert sin maktposisjon over tid.

Håkon den Godes maktoppbygging kan også knyttes til at han var en kristen kongen. For å få innført kristendommen må det ha vært avgjørende å stå på god fot med lokale herskere. På en side er det mulig at kristendomsprosjektet var drivkraften bak kongens fremtreden. På en annen side var ikke en kristen konge ensbetydende med fredelig fremferd. Eirikssønnene var også kristne, men de raserte gudehovene og ble raskt upopulære i befolkningen. Som sagt kan denne fremferden skyldes at aktørene stod sterkt gjennom dansk støtte. Hva ville skjedd hvis Håkon hadde hatt en dansk konge som støttespiller? Ville han vært mer kompromissløs? Det er vanskelig å avgjøre, men det finnes antydninger i sagaene om at Håkon forsøkte å øke sin makt utenfor Vestlandet. I Trøndelag forsøkte han å få et direkte fotfeste gjennom innføring av kristendommen. Her kom han til kort overfor høvdingene som protesterte mot kongens misjonsforsøk. I *Heimskringla* står det at Håkon, etter råd fra sin venn Sigurd Ladejarl, trakk seg tilbake.¹⁵⁹ Kongen var sint og planla et felttog for å straffe trønderne. Det viser at han hadde intensjoner om å gå mer direkte fram i periferien. Beretningen forteller at han i siste øyeblikk ble varslet om Eirikssønnenes ankomst i Norge. Han valgte derfor å forsone seg med trøndelagshøvdingene for å bruke deres støtte til å forsvare landet. Snorres fremstilling forteller at det over tid kunne utviklet seg sterkere motsetningsforhold. I et slikt tilfelle kunne motsetninger ha bidratt til å føre de lokale herskerne nærmere en dansk konge.

2.3.3 Forsoning og territoriell konsolidering

Snorres fremstilling av Håkon den Godes maktoppbygging kan brukes til å illustrere hva som forente kongen med periferien. Beretningen forteller at Eirikssønnenes angrep med dansk støtte, bidro til et styrket vennskap mellom kongen og trøndelagshøvdingene. I sagaen står det

---

¹⁵⁸ Stenton, *Anglo-Saxon England*, s. 352.

¹⁵⁹ Snorre, Bind I, s. 90.

at Sigurd Jarl mobiliserte en stor hær på kongens vegne, og sammen med ham var trønderne som hadde nektet å la seg kristne.¹⁶⁰ På en side viser det at eksterne trusler bidro til å bremse kongens ambisjoner i periferien, fordi han ble mer avhengig av herkernes støtte. Press utenfra kunne derfor opprette en maktbalanse mellom kongen og aristokratiet. På en annen side viser sagaene at kongen styrket sitt territorielle herredømme under presset fra Danmark.

Opprettelsen av *leidangen* er knyttet til ham og er blitt regnet som en reaksjon på dansk kongemakt i vikingtiden.¹⁶¹ Leidang var hovedsakelig en forsvarsordning hvor bøndene var forpliktet til å utruste skip og mannskap til forsvar for landet. Senere ble den også brukt til å angripe fiender i utlandet. Denne forsvarsordningen var et av kongens viktigste redskaper i middelalderen. Årsaken var at sjøkrig stod mer sentralt i Norge enn krig på land. Ettersom Håkon lykkes med å forsvare seg mot Eirikssønnene over lenger tid viser det at han klarte å balansere forholdet til periferien samtidig som han styrket sin makt i sentrum.

På lang vei kan vi understreke at Snorres idéelle konge var den som reduserte egen makt. Mye tyder på at kongens styrke var avgjørende for å opprette en maktbalanse. En konge som var svak i utgangspunktet stod i et sterkt forhold til aristokratiet. For det første var kongen mer avhengig av støtten han kunne få hos lokale herskere. For det andre kunne aristokratiet stille større betingelser for å anerkjenne en svak konge. En fordel for Håkon den Gode var at horisontale nettverk til herskere i periferien sikret territoriell kontroll i sentrum. Dessuten stod han sterkere i møte med andre tronkrevende og kunne påkalle seg støtte gjennom sin autoritet som overkonge. En ulempe var at han stod svakere utenfor eget sentrum og møtte større motstand i sine forsøk på territoriell konsolidering i Trøndelag. Ettersom maktgrunnlaget hans baserte seg på et godt forhold til periferien, var det risikabelt å gå hardt fram på samme måte som Eirikssønnene. Han måtte balansere mellom et fiendtlig Danmark på den ene siden og et sterkt høvdingaristokrati på den andre siden. Han kunne ikke regne med dansk støtte hvis han ble kastet fra makten under et opprør fra landets høvdinge. Dessuten var risikoen til stede for at fiendskap med en regionale hersker ville utløse en dansk maktbalansepolitikk. Dette presset fra to fronter satte han i en mer usikker posisjon enn Eirikssønnene. Det forklarer hvorfor han i større grad balanserte sitt forhold til aristokratiet. Selv om vi bør være kritiske til denne idealtilstanden, er det ikke utenkelig at fremstillingen har sider ved seg som virker sannsynlige. En konges nettverk avgjorde hvor sterkt man stod innenrik- og utenrikspolitisk.

---

¹⁶⁰ Snorre, Bind I, s. 92.

¹⁶¹ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 96.

2.4 Olav Haraldssons forhold til Knut den Mektige

Fram til nå har jeg analysert og drøftet hvordan kongene på Vestlandet forsøkte å utvide sin makt til Trøndelag og hvordan det danske overherredømmet regulerte maktbalansen.

Gjennomgangen har vist at dansk støtte delvis kan forklare hvorfor man utfordret lokale herskere direkte. Felles for kongene var også at det regionale tyngepunktet var relativt uforandret gjennom perioden. Østlandet derimot var en utilgjengelig landsdel på grunn av den danske kongens herredømme. Selv om sagaforfatterne forsøkte å knytte landsdelen til de norske kongene, er det usikkert hvor reelt det har vært i praksis. Vi skal ikke se bort i fra at man ble anerkjent av lokale herskere for perioder, men det er stor usikkerhet knyttet til hvor direkte herredømme var. Når det kommer til Olav Haraldsson regnes han som den første kongen med et direkte herredømme på Østlandet. De fleste historikere har valgt å støtte seg til opplysninger om hans makt i landsdelen. Spørsmålet er hva som var årsaken til at en norsk konge kunne hevde seg der forgjengerne mislykkes. Jeg skal nå se nærmere på Olav Haraldssons forhold til Danmark og sammenlikne med tidligere konger. På hvilke måte forklarer hans maktposisjon forskjellen mellom en nærværende og fraværende dansk konge?

2.4.1 Dansk støtte og aksept?

Olav Haraldsson var en konge som erobret Norge utenfra. Det var et trekk ved de fleste konger i vikingtiden. I *Heimskringla* opplyses det om at Olav hjalp kong Ethelred II i å kjempe mot dansker i England.¹⁶² I *Gesta Danorum* og *Historia Norwegie* derimot kjemper han i hæren til Knut den Mektige.¹⁶³ Det finnes dermed ulike opplysninger om hans aktiviteter i utlandet. Blant norske historikere har det vært uenighet om hvilket forhold som var reelt. Claus Krag har fremstilt en hypotese som bygger på kildeopplysningene om forholdet til kong Knut.¹⁶⁴ I følge Krag inngikk danekongen en avtale med Olav om å reise fra England for å ta over makten i Norge. Ladejarlene skal til og med ha vært med på denne avtalen uten å gjøre motstand. Hvis Krag har rett i sin hypotese må Olav ha erobret Norge med hjelp av dansk støtte. I så fall var ikke det noe unikt tilfelle fordi tidligere konger hadde også fått et raskt fotfeste gjennom tilsvarende nettverk. Krag's hypotese har imidlertid ikke stått uimotsagt. Sverre Bagge har trukket den i tvil på grunn av det sparsomme kildematerialet Krag bygger på.¹⁶⁵ Bagge er derimot ikke fremmed for tanken om dansk støtte, men han mener den ikke var like omfattende som Krag gir uttrykk for.¹⁶⁶ Hans teori går ut på at Olav kuppet landet ved

---

¹⁶² Snorre, Bind I, s. 212.

¹⁶³ *Gesta Danorum*, Bind I, s. 657, *Historia Norwegie*, s. 101-03.

¹⁶⁴ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 138-39.

¹⁶⁵ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 180-81.

¹⁶⁶ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 183.

å ta Håkon Eiriksson Jarl til fange.¹⁶⁷ Bagge er derfor skeptisk til at jarlene frivillig ga fra seg makten i Norge. Et tilsvarende syn har Olav Tveito, som er kritisk til historikeres fremstilling av forholdet mellom Olav og Knut.¹⁶⁸ Han er mer avvisende til opplysninger om et vennskap og støtter seg fullt til at det eksisterte en allianse med kong Ethelred II. Spørsmålet er hvor avgjørende forholdet til Danmark var på lang sikt og hvordan det passer inn i et mønster fra tidligere hvor en sterk norsk konge ble motbalansert.

I Olav Haraldssons tilfelle er det usikkert hvor sterk støtte han hadde fra en dansk konge. På lang vei er jeg enig i at Olav kan ha fått støtte eller anerkjennelse fra Knut den Mektige. Derimot er jeg tvilsom til at det ble lagt opp til et langvarig forhold. Det kan heller ikke sammenlignes med Eirikssønnene som var i et slektskap til den danske kongen. Båndet hadde derfor ikke sterke sosiale trekk. Først og fremst er det som sønn av en dansk småkonge Olav kan ha hatt forbindelser til kong Knut.¹⁶⁹ Olavs far, Harald Grenske, hadde vært dansk småkonge på Østlandet, og det er mulig at sønnen arvet noe av forholdet til Danmark. Olav deler også mange av likhetene med tidligere konger med dansk støtte i ryggen. Han gikk hardt til verks mot rivaler i periferien og tok gisler av lendmenn og bønder.¹⁷⁰ Sagaene har mange beretninger om hvordan han behandlet motstandere, og det generelle inntrykk er at han ryddet fiender av veien for å skaffe seg et mer direkte herredømme. På Østlandet skal han for eksempel ha tatt til fange fem konger, hvor noen ble lemlestet og andre blindet.¹⁷¹ En slik fremferd kunne være mer risikabel om den danske kongen hadde vært tilstedeværende. Følger vi *Heimskringla* er det først når kongen får for mye makt at kong Knut bestemmer seg for å intervenere.¹⁷² Det passer inn i et tidligere mønster hvor en sterk norsk konge ble forsøkt motbalansert.

2.4.2 Østlandet som maktsentrum

Olav Haraldssons fotfeste på Østlandet virker sannsynlig sett i forhold til dansk fravær i perioden. Tidligere var dansk makt sterkt knyttet til Østlandet og det var risikabelt for en konge å innvolvere seg her. På dette område skiller Olavs seg ut, fordi han bygde sitt sentrum innenfor en landsdel som hos forgjengerne var utilgjengelig. I en lengre sagaberetning, som

---

¹⁶⁷ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 181-83.

¹⁶⁸ Olav Tveito, *Olav Haraldssons unge år og relasjonen til engelsk kongemakt. Momenter til et crux interpretum*, i *Collegium Medievale*, Volum 21, 2008. s. 158-182.

¹⁶⁹ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 137.

¹⁷⁰ Snorre, Bind I, s. 265.

¹⁷¹ Snorre, Bind I, s. 264-65.

¹⁷² Snorre, Bind I, s. 341-42.

sannsynligvis er en konstruksjon,¹⁷³ står det hvordan Olav ankommer sin stefars gård og legger ut om sine planer om erobringer i Norge. Kongens vei videre er knyttet til det indre Østlandet, og det er her de nærmeste allierte har sitt lokale maktsete. Her skal han ha bygd opp et nettverk bestående av slektninger og venner, og dette skal ha fungert godt over tid.¹⁷⁴ I andre landsdeler derimot var det mer problematisk å få aksept som konge. I Olavs tilfelle ble Vestlandet og Trøndelag regnet som periferier, ettersom maktsentret hans lå på Østlandet. Herskerne i disse landsdelene var også fiendtlige mot kongen fra første stund. I Trøndelag ble han møtt med sterk motstand fra Svein Jarl og trønderaristokratiet.¹⁷⁵ På Vestlandet fikk han også problemer med Erling Skjalgsson. Hva var så årsaken til at Olav ble utfordret av lokale herskere om hans autoritet som konge var nært knyttet opp mot forholdet til Knut den mektige?

Mye tyder på at Olav Haraldssons nettverk til Knut den Mektige hadde en funksjon i situasjonen den ble inngått i. En mulighet er at kong Knut i utgangspunktet godtok at Olav tok over farsarven på Østlandet, men endret mening når sistnevnte ble for mektig. At hele Norge ble gitt bort til kongen er også tvilsomt, noe som forklarer motstanden fra høvdingene i Trøndelag og på Vestlandet. På en side viser beretningen om Olav hvordan fraværet til en dansk konge preget maktspeilet i Norge. Ettersom Knut oppholdt seg lenge i England for å konsolidere sin maktposisjon, hadde kongen tid på seg til bygge en sterk posisjon i Norge. Fra ca. 1015-25 kunne han relativt uforstyrret etablere seg i landet. På en annen side viser beretningen at en maktøkning fra Olavs side var i strid med den danske kongens intensjoner. En indikasjon på det finner vi i *Heimskringla*. Her fortelles det at danekongen kom med en henvendelse til Olav om å bli hans jarl i Norge og akseptere kongen som sin overherre.¹⁷⁶ Den norske kongen avviser forespørselen bastant under påskudd om at Knut allerede hadde herredømmet i England og Danmark. Ettersom Olav stod sterkere da han avviste Knut sitt krav, er det grunn til å tro at han har oppfattet forholdet til danekongen annerledes. Det er lite trolig at han så på det som et problem å utvide sin makt på bekostning av et dansk overherredømme, hvis det var grunnlaget for den innledende avtalen. Om det derimot var snakk om aksept fra Knut uten forpliktelser, gir det en enda større mening til hvorfor Olav forsøkte å øke sin makt i periferien.

---

¹⁷³ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 137.

¹⁷⁴ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 184-86.

¹⁷⁵ Snorre, Bind I, s. 232-38.

¹⁷⁶ Snorre, Bind I, s. 342.

Styrkeforhold avgjorde graden av stabilitet i forholdet mellom en dansk og norsk konge. På den måten føyer Olav Haraldsson seg inn i et kjent mønster: En norsk konge uten fast herredømme inngikk et vennskskapsforhold til en dansk konge. Deretter fikk han aksept til å slå seg ned i Norge. Med ryggen fri for dansk intervensjon økte han sin makt over tid. Til slutt ble han så sterk at avhengighet gikk over til gjensidighet. Studier av tilsvarende forhold i andre samtidssagaer gir støtte til det bildet og vitner om en realitetsbeskrivelse. Hans Jacob Orning har påpekt at kongens makt i middelalderen baserte seg på tilstedeværelse og nærvær.¹⁷⁷ En konge hadde ingen garantier for at høvdingene ville følge hans bud når han oppholdt seg utenfor periferien. Ornings analyse følger samfunnsforholdene i Norge i høymiddelalderen, og hovedsakelig forholdet mellom den norske kongen og landets stormenn. Likevel tror jeg at de samme mekanismene virket i vikingtiden. På 900-tallet må avstand mellom sentrum og periferi ha hatt en enda større betydning for graden av effektivt herredømme. Samtidig er det usikkert hvilke interesser en dansk konge hadde av å håndheve sin makt i Norge. Orning har påpekt at manglende vilje til å håndheve sitt herredømme konstant ofte var årsak til lav trokap fra undersåttene over tid.¹⁷⁸ Slik sagaene fremstiller forholdet var det liten interesse fra danekongen til å håndheve et sterkt herredømme i Norge. Styrken i hans makt lå først og fremst i de sosiale båndene og evnen til å utnytte motsetninger som ville oppstå i et samfunn hvor konflikt var en normal tilstand.

2.5 Kildenes troverdighet

Hvor mye kan vi stole på kildenes fremstilling av dansk kongemakt i Norge? På den ene siden gir Snorre uttrykk for at båndet til Danmark gikk i oppløsning raskt. På en annen side gir opplysninger i *Gesta Danorum* inntrykk av norsk avhengighet over lenger tid. Felles for disse derimot er at *avstand* forklarer forskjell i stabilitet og ustabilitet. For det første var en dansk konge lite tilstedeværende i Norge. Å opprettholde båndet over tid var derfor problematisk. For det andre viser sagaene at de norske kongene kjørte sitt eget løp når interaksjon med danekongen ble mindre. I et komparativt perspektiv kan norske kongers støtte fra Danmark sammenlignes med islandske høvdinger som brukte norsk kongemakt til å hevde seg på Island. Bildet er påfallende likt: Utad stod en sterk norsk konge som ønsket å skaffe et fotfeste på Island. For å lykkes forsøkte han å utnytte indre motsetninger i landet. Hvordan det utspilte seg i praksis viser en likhet med det danske overherredømmet. Hans Jacob Orning har påpekt

---

¹⁷⁷ Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 257.

¹⁷⁸ Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 258.

at islandske høvdinger satte interne maktkamper foran hensynet til den norske kongen.¹⁷⁹ Undersøkelsen har vist at det også var at trekk ved forholdet til danske konger. Båndet var som regel sterkt i øyeblikket, men ble svekket over tid når interaksjonen ble mindre. Det kan mistenkes at Snorres personlige erfaringer kommer til uttrykk i *Heimskringla* og at samtidens forhold mellom islandske høvdinger og norske konger ble brukt som illustrasjon for forholdene i vikingtiden. En annen faktor er at avstanden mellom Danmark og Norge er mindre enn avstanden til Island. Den danske kongen burde derfor hatt mindre problemer med å håndheve sitt herredømme på en effektiv måte. Hovedproblemet er at vi ikke har noen alternativ kilde som gir en bedre forklaring. Ettersom det var sosiale bånd som skapte maktforhold, er det god grunn til å støtte seg til sagaenes opplysninger, selv om vi ikke skal undervurdere dansk kongemakt. Som regel viser det seg at den danske kongen erobrer landet raskt når han først viser interesse for Norge. Men mye tyder på at han hadde problemer i etterkant med å håndheve et herredømme så lenge han manglet allierte. En erobring av landet med hærmakt kunne på kort sikt fjerne motstand, men var neppe godt nok for å etablere en styringsstruktur. På den måten trengte han pålitelige aktører som så en fordel i å anerkjenne danekongen over tid.

---

¹⁷⁹ Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 202.

2.6 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg drøftet norske kongers maktoppbygging i vikingtiden med utgangspunkt i forholdet til et sterkt Danmark. En av hypotesene var at alle konger hadde en interesse av å styrke sin makt utenfor sentrum, men ble påvirket av ytre omstendigheter. Analysen har vist at relasjoner til danske konger skapte en kortsiktig fordel i maktspeilet. Både Eirik Blodøks og Eirikssønnene stod nærme den danske kongefamilie gjennom ulike sosiale bånd som ekteskap, mågskap og fosterskap. Hos førstnevnte er det usikkerhet knyttet til hvor sterk forbindelsen til Danmark var. På en side var han sønn av en dansk kongsdatter og hadde sosiale bånd til den danske kongefamilie. På en annen side finnes det ingen opplysninger om at han ble aktivt støttet av en dansk konge. Når det kommer til Eirikssønnene er det mer tydelig hvilke funksjon de hadde. For det første ble kongene støttet av Harald Blåtann for å fjerne Håkon den Gode fra makten i Norge. For det andre gis det uttrykk for et avhengighetsforhold. Over tid skal båndet har gått i oppløsning, noe som illustreres i sagaene. Det viser at den danske kongen hadde problemer med å styre Norge gjennom nettverk til norske konger.

Et flertall av de norske kongene havnet til slutt i et motsetningsforhold til Danmark. Håkon den gode er det tydeligste eksempel på en konge som stod uten dansk støtte og var direkte motstander av Harald Blåtann. Sagaene tegner et bilde av kongen som en fredelig riksstyrer som opprettet horisontale nettverk med herskere i periferien. I kapitlet argumenterte jeg for at årsaken til denne fremferden lå i at hans svake eksterne støtte. Det finnes opplysninger om støtte fra den engelske kongen Adalstein, men det er usikkert hvor avgjørende den var i praksis. På grunn av manglende støtte måtte han derfor inngå kompromisser med herskerne i periferien. Ulempen med dette var at han stod svakere territorielt utenfor eget maktsentrum. Fordelen med denne fremgangsmåten var at han fikk stabile nettverksforbindelser. Ved å begrense seg til å styre på Vestlandet stod han sterkt hos aristokratiet i Trøndelag. Disse båndene ble ytterligere forsterket av presset fra den danske kongemakten. For å motbalansere dansk kongen begrenset Håkon sine ambisjoner i periferien for å sikre støtte fra de lokale herskerne. På den måten var hans indirekte herredømme større i omfang, men svakere territorielt. Det viser på mange måter forskjellen med konger som hadde dansk støtte.

Den siste kongen jeg analyserte var Olav Haraldsson. Hans forhold til Danmark hadde både likheter og forskjeller med tidligere konger. En viktig forskjell er at Olavs bånd ikke inneholdt

et mågskap eller ekteskap. Det var kun et personlig vennskap, noe som innebar at terskelen for brudd var lavere. På mange måter ser det ut til at han ble akseptert av Knut den Mektige og kunne dermed slå seg ned i Norge. Dansk aksept var ofte avgjørende fordi det ga ryggen fri til å bekjempe motstandere. Men det finnes det ingen antydninger til at Olav fikk støtte av kong Knut over lenger tid. Primært har danekongen akseptert at kong Olav slo seg ned på Østlandet og overtok farsarven etter Harald Grenske. Derimot reagerte danekongen når han utfordret maktbalansen i Norge ved å hevde seg mot høvdingene i Trøndelag og på Vestlandet. Hvordan båndet fungerte over tid viser derfor en likhet med Eirik Blodøks og Eirikssønnene. Konger med ryggen fri fra Danmark erobret periferien raskt, men hadde problemer med å bygge opp et stabilt nettverk som kunne virke i etterkant. Årsaken var at motstanderne søkte støtte hos en dansk konge, som på sikt bidro til å opprettholde konflikten. Det understreker et typisk trekk ved det danske overherredømmet: En konge som involverte seg for mye i periferien risikerte å aktivere en maktbalansepolitikk fra den danske kongen.

Kapittel 3. Dansk kongemakt i Norge gjennom ladejarlene: Delegert makt og maktbalanse

I store deler av vikingtiden hadde de danske kongene et overherredømme i Norge. Historisk regner man med at det omfattet Østlandet, og delvis Vestlandet og Trøndelag.¹⁸⁰ Denne maktposisjonen ble opprettholdt fram til ca. 1035 og gikk under med Nordsjøimperiets oppløsning. I dette kapittelet skal jeg drøfte den danske kongemakten i Norge med fokus på forholdet til ladejarlene. Hovedhypotesen er at de danske kongene delegerte makt og forsøkte å opprettholde en regional maktbalanse. Som vi så i kapittel 2 innebar det at landet ble holdt splittet ved å begrense konger og høvdingers makt til enkelte landsdeler. I praksis betydde det at når én konge ble for mektig reagerte danekongen ved å gi støtte til en svakere aktør. Jeg skal primært ta utgangspunkt i sosiale nettverk, undersøke hvordan de utviklet seg over tid og hvor avgjørende de var for dansk styre. Jeg skal også drøfte om aktører med dansk tilknytning fikk ett fritt spillerom eller hadde sterke begrensninger i sin maktutøvelse. Hvor stor var forskjellen mellom norske konger og ladejarlene? Var sistnevnte mer underordnet en dansk konge enn førstnevnte? Disse spørsmålene skal besvares gjennom en kronologisk analyse hvor jeg følger utviklingen av dansk kongemakt over tid fra ca. 970-1028. Jeg begynner med å se på årsakene til hvorfor nettverkene oppstod før jeg ser nærmere på hvordan de fungerte i praksis. Til slutt skal jeg undersøke hvilke konsekvenser et direkte dansk riksstyre fikk for maktstrukturen i Norge.

3.1 Årsaker til ladejarlenes nettverk i Danmark før 1028

Forholdet mellom Danmark og ladejarlene var preget av kontinuitet fram til ca. 1028. Relasjonene ble opprettholdt gjennom ulike sosiale bånd som giftermål, mågskap og slektskap. Et kjennetegn i perioden fra ca. 970-1028 var at nettverksforbindelsene gradvis ble større og mer omfattende. Jeg skal nå diskutere årsaker til at de sosiale nettverkene oppstod. Hva slags interesser hadde de danske kongene i Norge? Var det primært økonomiske eller forsvarspolitiske grunner som bidro til at man innvolverte seg? For å finne svar på dette skal jeg først analysere kildene og undersøke hva de forteller om opprettelsen av nettverkene. Hovedsakelig vil jeg forholde meg til beretninger i *Heimskringla* ettersom den er mest utfyllende. Der det er mulig vil jeg også benytte meg av *Fagerskinna* ettersom den er noe eldre og mindre sammensatt. Deretter skal jeg se nærmere på Saxos *Gesta Danorum* for å finne svar på mulige årsaker til dansk innvolvering i Norge og om forholdet til ladejarlene har vært fremstilt annerledes enn i sagaene.

---

¹⁸⁰ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 85-88.

3.1.1 Håkon Jarl Sigurdsson

De to sagaverkene *Heimskringla* og *Fagerskinna* har begge opplysninger om Håkon Jarls forhold til Danmark. En beretning belyser hvordan Håkon flyktet fra Trøndelag for Eirikssønnene.¹⁸¹ Derfra gikk ferden til Danmark hvor han inngikk en relasjon til Harald Blåtann. I beretningen fremkommer det hvordan han utnyttet sitt forhold til danekongen for å nå sitt mål. Kort tid etter at han slo seg ned i Danmark ble Håkon blandet inn i interne stridigheter mellom Harald Blåtann og hans nevø Gull-Harald. Sistnevnte ønsket en del av det danske kongeriket, noe kongen var uvillig til å gå med på. I konflikten blir Håkon brukt som rådgiver for de to aktørene. Han gir råd til danekongen om at han bør bruke Gull-Harald til å vinne Norge og fjerne Eirikssønnene fra makten. På den måten kan han belønne sin nevø med et kongerike uten å dele opp sitt eget. I begynnelsen virker danekongen nølende fordi lederen for Eirikssønnene, Harald Gråfell, var hans fostersønn.¹⁸² Til slutt går han med på forslaget og lurar den norske kongen til å komme til Danmark hvor Gull-Harald tar livet av ham. Deretter innleder Håkon sitt neste trekk. Han overbeviser danekongen om at Gull-Harald ikke er til å stole på og vil utgjøre en trussel for hans makt. Håkon tilbyr kongen sin troskap og underkaster seg som hans jarl hvis han får støtte til å vinne Norge. Gull-Harald blir deretter drept og Håkon har nådd sitt mål om å ikke bare gjenvinne sin tapte maktposisjon, men også styrke sin makt i Norge som dets reelle hersker.

I hvilken grad beretningen kan sies å ha vært realhistorisk er usikkert. Sannsynligvis har Snorre tatt den direkte fra *Fagerskinna* som inneholder samme fortelling.¹⁸³ Målet med beretningen kan ha vært å vise at norske aktører brukte en dansk konge i sitt politiske spill. Inspirasjon kan ha kommet fra sagaforfatterens egen samtid. Islandske høvdinger var for eksempel kjent for å bruke norsk støtte til å hevde seg på Island. Egne erfaringer kan derfor ha preget hvordan man valgte å utforme historien. En annen forklaring er at *Fagerskinna* inneholdt nasjonale tendenser, noe som kan ha overdrevet fremstillingen av den danske kongen som svak. Problemet er at det mangler kilder som viser at det var danekongen som tok initiativet til å inngå vennskap med Håkon. Tilfeller med direkte dansk innvolvering i Norge beskrives sjeldent, både i norske og danske kilder. Det styrker troverdigheten til trekk ved episoden selv om dets innhold kan ha vært konstruert i ettertid. Til tross for dette er det sikkert at Håkon Jarl og Harald Blåtann hadde et bånd til hverandre. Den viktigste bekreftelsen på det er

---

¹⁸¹ Snorre, Bind I, s. 125-130.

¹⁸² Snorre, Bind I, s. 127-128.

¹⁸³ *Fagerskinna*, s. 87-96.

skaldediktet *Vellekla*.¹⁸⁴ Her fortelles det om nettverksbånd mellom de to aktørene og at Håkon kom danekongen til unnsetning i hans konflikt med den tyske keiser. Sett bort i fra innholdet forteller episoden også mye om hvordan politiske aktører gikk fram for å vinne terreng i maktspeilet. Sverre Bagge har med utgangspunkt i fortellingen klassifisert Håkon som en opportunist som utnyttet kortsiktige relasjoner til å oppnå fordeler.¹⁸⁵ De politiske aktørene var ikke langsiktige planleggere, men utnyttet muligheter som oppstod. Følger vi sagaene videre var det flere aktører som opprettet et nettverk på samme måte.

3.1.2 Eirik Jarl Håkonsson

Den neste aktøren som kom i en forbindelse til en dansk konge var Eirik Jarl Håkonsson. I sagaene leser vi om samme type årsak. Eirik opprettet sitt vennskap med danekongen Svein Tjugeskjegg ved å reise personlig til Danmark. I følge beretningen skjedde det etter at Olav Tryggvason hadde slått seg ned i Trøndelag. Eirik Jarls nettverk ble inngått ved at han giftet seg med Gyda Sveinsdatter. Ut av giftermålet oppstod et konstruert slektskap mellom ladejarlsætten og den danske kongefamilie.¹⁸⁶ I praksis innebar det at Eirik ble kong Sveins *måg*. I følge beretningen ble den tapte maktposisjonen gjenvunnet etter slaget ved Svolder. Beretningen om Eirik har derimot en viktig forskjell med den om Håkon Jarl. Her står det at han først oppsøkte sveakongen Olav Skötkonung og ikke kong Svein i Danmark.¹⁸⁷ Hva var årsaken til at Eirik ikke dro direkte til Danmark, men var innom sveakongen først? En mulig årsak var hendelser som hadde skjedd i mellomtiden. I følge sagaene kjempet Eirik mot jomsvikingene i slaget ved Hjørungavåg og hadde derfor gjort motstand mot danekongen. I *Heimskringla* og *Fagerskinna* er det Svein Tjugeskjegg som sender Jomsvikingene til Norge for å kjempe mot jarlen.¹⁸⁸ Eiriks opposisjon mot denne krigerflokket forklarer hvorfor han ikke stod i et godt forhold til danekongen. Ser vi nærmere på *Gesta Danorum* derimot var det Harald Blåtann som stod bak invasjonen.¹⁸⁹ Enkelte historikere har festet størst lit til opplysningene hos Saxo. Claus Krag har påpekt at Saxo virker mer troverdig, fordi sagaene bærer preg av diktning i ettertid.¹⁹⁰ Om Krag har rett har det dermed ikke eksistert noe direkte fiendskap mellom kong Svein og Eirik Jarl.

---

¹⁸⁴ Diktet er fremstilt i Snorre, Bind I, s. 138-143.

¹⁸⁵ Bagge. *Society and politics*, s. 88.

¹⁸⁶ Se definisjon av et konstruert slektskap, i Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 105.

¹⁸⁷ Snorre, Bind I, s. 189.

¹⁸⁸ Snorre, Bind I, s. 148 og *Fagerskinna*, s. 112.

¹⁸⁹ *Gesta Danorum*, Bind I, s. 630-31.

¹⁹⁰ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 101.

3.1.3 Håkon Jarl Eiriksson

I alt var det tre ladejarler som hadde et nettverk til en dansk konge. Den siste jarlen i rekken, Håkon Jarl Eiriksson, oppholdt seg også i landflyktighet hos en dansk konge. Håkon var et produkt av ekteskapsalliansen mellom Eirik Jarl og Gyda Sveinsdatter. I praksis vil det si at han ikke opprettet et nytt bånd. Det eksisterte allerede fra før gjennom det biologiske slektskapet. I følge *Heimskringla* ble Håkon tatt til fange av Olav Haraldsson, men ble sluppet fri med løfter om å aldri opponere mot kongen igjen.¹⁹¹ Han dro over til England og oppholdt seg hos Knut den mektige. I sagaen berettes det om hvordan Håkon tiltrakk seg norske høvdinger under sitt utenlandsopphold i England.¹⁹² Der klagde de over ufrihet som en følge av den norske kongens hardstyre. I denne delen av sagaen får vi også oversikt over flere personer som bandt seg til den danske kongen. Ladejarlen var derfor ikke den eneste som hadde et sosialt bånd til en dansk konge. Mektige høvdinger som Einar Tambarskjelve og Erling Skjalgsson skal også ha henvendt seg til kong Knut i England. En viktig årsak til det var at Håkon oppholdt seg der. Mye tyder på at han har fungert som et samlingspunkt for høvdinger som følte seg truet av den norske kongen. Dessuten virker det som at det eksisterte forbindelser mellom aktørene gjennom ekteskap. I *Heimskringla* står det at Aslak, sønn av Erling Skjalgsson, var søskenbarnet til Håkon.¹⁹³ Denne forbindelsen ble opprettet gjennom Aslaks giftermål med Sigrid, datter til Svein Jarl Håkonsson. Det indikerer at de landflyktige høvdingene har hatt bånd til ladejarlsætten på forhånd og det var en viktig motivasjon til at de oppsøkte Knut.

3.1.4 Sagaenes troverdighet

Overordnet viser sagaene at ladejarlenes forhold til en dansk konge ble opprettet som en følge av et tappt herredømme. Disse fremstillingene kan ha problematiske sider dersom forfatterne hadde stor sympati for jarlene. Derfor kan vi regne med visse overdrivelser i fremstillinger av hvordan en dansk konge ble utnyttet. Dessverre finnes det få opplysninger som støtter et motsatt hendelsesforløp. I sagaene blir som regel samhandlingen mellom ladejarlen og danekongen avsluttet ved at sistnevnte reiser til Norge og lar seg hylle på lokaltingene. Det skjer *etter* og ikke før vennskapet ble inngått.¹⁹⁴ Et overordnet trekk viser at det var de

---

¹⁹¹ Snorre, Bind I, s. 222-23.

¹⁹² Snorre, Bind I, s. 342.

¹⁹³ Snorre, Bind I, s. 344.

¹⁹⁴ Snorre nevner at Harald Blåtann dro til Norge to ganger. Den ene gangen for å bli hyllet i Viken og den andre for å herje i Norge, se Bind I, s. 130 og 146. Det finnes ingen opplysninger om at Svein Tjugeskjegg gjorde det samme. Han deler Norge med Eirik og Svein Jarl uten å sette foten direkte i landet. Knut den Mektige er den neste kongen som drar til Norge for å bli hyllet, se Bind II, s. 62. Sagaene har ellers få opplysninger som vitner om direkte dansk aktivitet, noe som antakelig bevisst er utelatt.

hjemlige forutsetningene som avgjorde graden av dansk tilstedeværelse. Det er få opplysninger om at en dansk konge kom først for å opprette en maktstruktur. Sannsynligvis har det ikke vært sterke interesser for å kontrollere Norge permanent, fordi det neppe var mye å vinne på det. Til tross for dette er det ingen grunn til å tro at hendelsesforløpet presentert i sagaene var problematisk for danekongen. Selv om det var ladejarlene som personlig dro over til Danmark og tok initiativet, var det danekongen som stilte betingelsene for vennskapet. Det er ingen selvfølge at han ville opprette et nettverk hvis det ikke var interesser i situasjonen. Det mest nærliggende er at de danske kongene opprettet vennskap for å stabilisere maktforholdene i Norge. Den danske kongen kan ha tolket henvendelsen fra ladejarlene som en trussel mot egen maktposisjon. På samme måte som før valgte han konsekvent å alliere seg med den svakeste parten, for på den måten ville han opprettholde presset mot den sterkeste, enten det var snakk om en konge eller jarl.

3.2 Ladejarlenes rolle i danske kilder

De innenrikspolitiske maktforholdene var en viktig årsak til at den danske kongen ble involvert i Norge. Mønsteret som fremkommer i sagaene viser at det var norske aktører som tok initiativet og danekongen som fullførte. Fremstillingen har et tydelig fokus på det som forekom i Norge, noe som kan være problematisk for å forstå hvilke interesser den danske kongen hadde. Ser vi nærmere på danske kilder er det mulig å få en annen forståelse av hva slags årsaker som lå bak nettverkene.

3.2.1 Saxos beskrivelse av ladejarlene

I både *Roskildekrøniken* og *Gesta Danorum* blir Håkon Jarl Sigurdsson presentert som kongssønn.¹⁹⁵ I førstnevnte kilde står det; “*Denne Harald genindsatte også Nordmændenes konge Håkon, der var forjaget fra sit rige*”.¹⁹⁶ Harald som nevnes i setningen hentyder til danekongen som gjeninnsatte Håkon i Norge. I *Gesta Danorum* henvises det også til Håkon Jarl og Saxo har lite positivt å si om ham. Der står det ingenting om at Håkon reiste til Danmark for å be om kongens støtte. Beretningen om hvordan han meklet mellom Harald Blåtann og Gull-Harald finnes heller ikke her. Saxo skrev hovedsakelig at Håkon brøt båndet til kong Harald uten å forklare hvordan det hadde oppstått.¹⁹⁷ Forfatteren forteller at Håkon ønsket å løsrive sitt fedreland fra skatteplikten han hadde arvet. På det punktet er det en viktig forskjell med sagaene. Saxo har antakelig hatt en annen forståelse av jarlenes forhold til

---

¹⁹⁵ Roskildekrøniken, s. 13. Og *Gesta Danorum*, Bind I, s. 629.

¹⁹⁶ Roskildekrøniken, s. 13.

¹⁹⁷ *Gesta Danorum*, Bind I, s. 629.

Danmark. Til forskjell fra den politiske kulturen som beskrives i *Heimskringla* ser vi at et nettverk, med tilhørende skatteplikter, går i arv. Det er sjeldent at det forekommer i sagaene. Som regel måtte et nettverk inngås på nytt etter at en konge døde. Slektskap kunne derimot videreføre båndene, men det er usikkert om plikter kunne overleve fra ledd til ledd.

Beskrivelsen Saxo har av Norge er også noe forskjellig fra den i *Heimskringla*. Forfatteren ser på landet som én enhet uten å nevne indre motsetninger mellom aktører. Når det er sagt forestilte også Snorre seg Norge som en samlet enhet, men han viet større oppmerksomhet til det som foregikk innenfor denne strukturen.

Beskrivelser av Håkon Jarl Sigurdsson i *Gesta Danorum* knytter seg primært til hans rolle under slaget ved Hjørungavåg. I Saxos beretning fremstår han som en tyrann som ofret sønnene sine for å få lykke i slaget.¹⁹⁸ At forfatteren har et utelukkende negativt bilde av Håkon skyldes at han var en hedning. Den samme behandling får nemlig danske konger som ikke var tro nok mot kristendommen. Den kanskje viktigste forskjellen med *Heimskringla* er at det mangler opplysninger om ladejarlene utover det som står om Håkon. Både Eirik Jarl og Håkon Eiriksson nevnes ikke i kilden. Hos Snorre derimot er dette viktige individer som bruker støtte fra en dansk konge til å vinne makt i Norge. Om Saxo har hatt kjennskap til disse opplysningene kan han bevisst ha dekket over dem for å sette den danske kongen i et bedre lys. At ladejarlene knapt nok har noen funksjon i fortellingen kan også innebære at forfatteren så på dansk kongemakt i Norge som en selvfølge. Derfor hadde han ingen grunn til å fremheve undersåttenes aktiviteter.

3.2.2 Forsvarspolitiske årsaker

Et sentralt kjennetegn ved *Gesta Danorum* er at norske konger og jarler stort sett blir fremstilt i et dårlig lys. Årsaken til disse tendensene har nasjonal, religiøse og politiske grunner.

Beskrivelser av aktørenes egenskaper er særlige ment til å vise fram forskjellen med danske konger. I Saxo har for eksempel danske konger bedre moral enn norske.¹⁹⁹ Et tilsvarende trekk finnes hos Snorre, hvor dansker beskrives som feige mens nordmenn er tapre.²⁰⁰ Saxos negative beskrivelse av norske aktører indikerer at Norge var av interesse for forfatteren. På en side reflekterer opplysningene et anstrengt motsetningsforhold. På en annen side fremstår ikke bare de norske kongene som underlegne, men også som en trussel. Om landet ikke var viktig hadde nok ikke forfatteren reagert som han gjorde da Håkon Jarl nektet å betale skatt. Men skyldes det at skattene var en viktig inntektskilde for den danske kongen? Det er lite

---

¹⁹⁸ *Gesta Danorum*, Bind I, s. 630-31.

¹⁹⁹ Saxo beskriver norsk høflighet som falsk og forhånende, i *Gesta Danorum*, Bind I, s. 651.

²⁰⁰ Se Olav Tryggvasons beskrivelse av dansker under slaget ved Svolder, i Snorre, Bind I, s. 198.

trolig at det var betalingen i seg selv som var viktig, men at aktøren holdt seg lojal. Hvorfor var det viktig at det fantes undersåtter i Norge hvis det ikke var økonomiske årsaker som var motivet?

En mulig forklaring på Saxos interesse for Norge ligger i forsvarsbehov. For å bruke et eksempel fremstod Olav Tryggvason som en trussel mot Danmark, til tross for landets hegemoniske posisjon i Skandinavia. Saxo skrev at den norske kongen hadde stor trang til å erobre landet.²⁰¹ For å hindre det inngikk Svein Tjugeskjegg en ekteskapsallianse med den svenske fyrstedatter Sigrid Storråde. I den sammenheng nevnes ikke Eirik Jarl, som i *Heimskringla* er den viktigste aktøren i alliansen mot kong Olav. Den islandske historiker, Olafia Einarsdottir, har hevdet at Saxo skrev sitt verk i en periode hvor den norske kongen var sterk.²⁰² Videre forklarer hun at forfatteren så på Norge som den virkelige trussel mot Danmark.²⁰³ Om det var tilfellet i vikingtiden er usikkert dersom synspunktene gjenspeiler samtidens situasjon. Men selv om kildene gir inntrykk av at den danske kongen var hegemon, betyr ikke det at han konstant dominerte Norge. Med jevne mellomrom har en norsk konge eller jarl utgjort en trussel mot Danmark, enten det var direkte mot landet eller besittelser i Viken. Til tross for at Saxo ble påvirket av samtiden betyr ikke det at forholdet til norske aktører var mindre problematisk i vikingtiden. Dessuten har nyere forskning vist at Saxo og Snorre stod nærmere hverandre i sin beskrivelse av den politiske kulturen enn tidligere antatt.²⁰⁴ Det betyr at en dansk konge også spilte på sosiale relasjoner for å herske og brudd i disse innebar også en opphevelse av troskapsforpliktelser.

3.2.3 Kildeforskjeller

Av de ulike kildene er det sagaene som gir den mest sammenhengene fremstilling av årsaker til ladejarlenes forhold til en dansk konge. Felles for alle aktørene er at de oppsøker Danmark når de har mistet et herredømme i Norge. I Saxos *Gesta Danorum* derimot står det ingenting om hvordan nettverket ble opprettet. Det eneste som finnes av informasjon beskriver brudd i båndene, noe jeg skal drøfte nærmere i de neste avsnittene. Når det gjelder beskrivelser av vikingtiden er det sparsommelig med materiale man kan bruke Saxo til. Her står sagaene i en bedre posisjon. Det som derimot er interessant er hvordan den politiske kulturen fungerte. I senere deler av Saxos verk beskrives det samme fenomenet som i *Heimskringla* om hvordan

---

²⁰¹ *Gesta Danorum*, Bind I, s. 649.

²⁰² Olafia Einarsdottir, *Absalon and the norwegian civil war: Christian ideology of war and peace*, i Archbishop Absalon of Lund and his world, edited by Karsten Friis-Jensen og Inge Skovgaard Petersen, Roskilde museums forlag 2000, s. 41.

²⁰³ Einarsdottir, *Absalon and the norwegian civil war*, s. 54.

²⁰⁴ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 255-56.

politiske aktører krysset land og sjøgrenser for å søke støtte hos en annen konge. Det danske kongsemnet Eirik Emune skal for eksempel ha oppholdt seg hos den norske kongen Magnus Sigurdsson i landflyktighet.²⁰⁵ Det er derfor god grunn til å tro at de samme trekkene preget maktspillet i vikingtiden. Lite tyder på at det var en praksis som utelukkende fungerte i samtiden. Faktisk kan vi regne med at det var mer vanlig i vikingtiden på grunn av et mer åpent politisk landskap. Når jeg nå skal se nærmere på virkningen av nettverksbåndene vil jeg forholde meg mest til sagaene, men supplere med informasjon fra Saxo der det er nødvendig.

3.3 Overherredømmets struktur før 1015

I det foregående har jeg redegjort for mulige årsaker til opprettelsen av nettverk mellom ladejarlene og danske konger. I denne delen skal jeg drøfte hvordan båndene fungerte i praksis. Min hypotese er at danekongen forsøkte å styre Norge ved å balansere aktørenes herredømme. Samtidig tror jeg at styret var bygd opp gjennom personlige bånd og styrken i disse avgjorde hvor stabilt det var. Sagaene viser at den politiske strukturen var omfattende med støttespillere fra Viken, langs Vestlandet og helt opp til Trøndelag. I et komparativt perspektiv var danekongens organisering av overherredømmet relativt identisk med hvordan Harald Hårfagre hadde organisert sitt styre. Men en viktig forskjell var at maktsentrumet lå lengre unna og danekongen var mindre tilstedeværende i Norge. Det kan ha ført til at strukturen hadde en annerledes virkning. Først skal jeg analysere hvordan danske støttespillere på Østlandet fremstår i sagaene før jeg vender et blikk mot Trøndelag og ladejarlene.

Østlandet fremstår som landsdelen hvor dansk kongemakt var mest tilstedeværende i vikingtiden. Beretninger i sagaene nevner hovedsakelig regioner som Vestfold, Viken og Romerike hvor danske småkonger holdt til. Den første relasjonen beskrevet i sagaene er nettverket mellom Harald Blåtann og Harald Grenske. Ifølge *Heimskringla* ble Harald Grenske innsatt som en dansk småkonge på Østlandet etter at Eirikssønnene var fordrevet.²⁰⁶ En liknende maktposisjon i landsdelen fikk også Eirik Jarl. Snorre skriver at han ble valgt til å styre i Vingulmark og på Romerike på samme vilkår som skattkongene hadde hatt.²⁰⁷ Ordet skattkonge hentyder til et underordningsforhold hvor Eirik måtte betale skatter til Harald Blåtann. Støtte for beretningen finner Snorre i skalden Eyjolv Dådaskalds dikt. Der står det: “

---

²⁰⁵ Gesta Danorum, Bind II, s. 131.

²⁰⁶ Snorre, Bind I, s. 130.

²⁰⁷ Snorre, Bind I, s. 135. (Vingulmark eller Vingulmørk er den gamle betegnelsen på Oslofjordsområdet som ble brukt i vikingtiden)

*Få år gammel bare ferdes folkets styrer sørover på sjøens slange, drakeskipet, før de gullglade fyrster gav den unge stridsmann jord, og bad ham hjelmkledd eie «Odins hustru».*²⁰⁸ Ordet gullglade fyrste kan henvise til Harald Blåtann som ga den unge stridsmann Eirik, jord. I diktet er det ingen direkte henvisning til Østlandet, noe som gir grunn til å tvile på beretningen. Men selv om diktet ikke gir en direkte antydning til at det var snakk om landsdelen, viser det til et trekk ved den politiske kulturen. Danekongen var en mektig patron som delegerte makt til sine støttespillere. Det er derfor ikke utenkelig at han gjorde det også på Østlandet.

I sagaene deler danekongen ut land eller fylker til sine støttespillere. Det er et trekk som illustrerer hvordan overherredømmet fungerte. Håkon Jarl fikk i følge *Heimskringla* kontroll over kongsgårdene på Vestlandet som før hadde vært i kongenes eiendom.²⁰⁹ I tillegg ble hans makt utvidet til å omfatte alt land fra Lindesnes og opp til Trøndelag. Fra før av hadde Håkon hatt direkte makt i Trøndelag og indirekte i Hålogaland. I skaldediktet *Vellekla* bekreftes denne maktutvidelsen. Det står det: ”*Han som silkebandet bærer om sin panne tok under seg sju fylker. Det var fryd for landet!*”.²¹⁰ De sju fylkene diktet henviser til kan ha vært de samme Snorre nevner i beretningen. Men fortsatt er det usikkerhet knyttet til hvilke områder det faktisk var snakk om. Hadde danekongen en intensjon om å styrke sin klients makt for å motbalansere de norske kongene eller var det en naturlig virkning av nettverksforholdet?

I følge Snorre fikk Eirik Jarl også råderett over kyststripen fra Hålogaland og helt ned til Lindesnes.²¹¹ Han forteller at Eirik fikk fire fylker i Trondheim sammen med Hålogaland, Namdalen, Fjordane, Fjaler, Sogn, Hordaland, Rogaland, og Agder sør til Lindesnes. Denne strukturen bekreftes delvis hos skalden Tord Kolbeinsson. Han påpeker i et kvad at: ”*jarlens makt lå nord fra Vega og sør til Agder*”.²¹² Dessuten står det at Svein Tjugeskjegg gav Eirik de to fylkene Romerike og Hedmark. Til forskjell fra sin far fikk han dermed tilgang til flere landsdeler. Om vi fester lit til skaldediktningen har Eirik sannsynligvis hatt en maktposisjon på Østlandet tidligere. Den delegerte makten fra danekongen var derfor ikke noe nytt. Når det kommer til herredømmet i Trøndelag virker det som sagaforfatteren regner med at Eirik tok det i besittelse på egenhånd. Den eneste som skal ha fått delegert makt der var Svein Jarl

---

²⁰⁸ Snorre, Bind I, s. 136.

²⁰⁹ Snorre, Bind I, s. 130.

²¹⁰ Snorre, Bind I, s. 131.

²¹¹ Snorre, Bind I, s. 205.

²¹² Snorre, Bind I, s. 205.

Håkonsson, som var Olav Skötkonungs jarl. Det viser at den danske kongen hadde få interesser knyttet til Trøndelag. Primært var det Østlandet han søkte å skaffe kontroll over.

3.4 Nettverkenes funksjon fra ca. 970-1012

I motsetning til de norske kongene virker det som ladejarlene hadde en styringsfunksjon. Det reflekteres gjennom landområdene de ble tildelt og pliktene man hadde til den danske kongen. Som vi så ovenfor blir det redegjort for hvilke landsdeler man fikk utdelt og hvor man skulle sitte å styre. Spørsmålet er hvor reell beretningene egentlig var. Hadde danekongen makt og autoritet til å delegere posisjoner til sine undersåtter? På hvilke måte forsøkte aktørene å virkeliggjøre sin makt innenfor denne strukturen? Min hypotese er at avstand til Danmark forklarer hvordan båndene fungerte i praksis. Danske småkonger på Østlandet har antakelig stått i et sterkere avhengighetsforhold enn ladejarlene i Trøndelag. Jeg skal nå drøfte denne hypotesen og ta utgangspunkt i sagaberetninger. Blant annet skal jeg diskutere ulike forpliktelser de danske undersåttene hadde og hvor levedyktig båndene var over tid.

3.4.1 Danekongens styre på Østlandet

Felles for de danske småkongene på Østlandet var at de fikk noe av danekongen som ikke kunne gjengjeldes i samme omfang. Det tyder på et patron-klient forhold med sterk avhengighet. I nyere tid har historikere vært tvilsomme til at en konge kunne kreve underkastelse av andre høvdinger. Lars Hermanson har påpekt at man måtte spille på gjensidighet for å sikre seg støtte og at man ikke hadde en hierarkisk posisjon til å delegere makt.²¹³ En viktig årsak til det var at høvdingene hadde maktposisjoner fra før av som ikke var blitt gitt av kongen, men bygd opp på egenhånd gjennom sosiale nettverk og familierelasjoner. Hva slags forhold hadde de danske småkongene til Østlandet før de slo seg ned i landsdelen? Slik det fremgår i sagaene hadde Harald Grenske legitime krav på herredømme i Vestfold.²¹⁴ Hans far Gudrød Björnsson var en tidligere småkonge i regionen som var blitt drept av Eirikssønnene. Harald hadde flyktet i etterkant og var en hjemvendt aktør som fikk sin arv i form av farens herredømme.²¹⁵ På en side indikerer det at han hadde forbindelser i regionen fra før av. På en annen side var dansk støtte avgjørende for at han fikk tilbake sin rettmessige maktposisjon. Følger vi Hermansons modell er det godt mulig at han hadde et nettverk i regionen som kunne moderere danekongens krav om forpliktelser. Men slik det fremgår av beretningen var det Harald Grenske som oppsøkte danekongen for å be om

---

²¹³ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 177.

²¹⁴ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 130.

²¹⁵ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 115.

støtte. At han fikk styre helt fritt i etterkant er lite trolig selv om det ikke står direkte at han hadde forpliktelser.

I motsetning til Harald Grenske ser det ikke ut til at Eirik Jarl hadde noen tilknytting til Østlandet fra før av. På den ene siden nevnes det ingen sosiale relasjoner som knytter han til landsdelen. I *Heimskringla* har han primært en forbindelse til Opplandene gjennom sin mor og til Trøndelag gjennom Håkon Jarl og fosterfaren Torleiv Spake, en høvding i Meldal.²¹⁶ Det å innsette Eirik i en landsdel hvor han manglet et eget maktgrunnlag sier mye om den politiske kulturen. På en annen side tyder det på at danekongen bygde sin makt på en aktør som var mer avhengig av ham selv. Ettersom Eirik var en ny aktør på Østlandet har han stått svakere og dermed vært mer avhengig av båndet til Danmark. De få opplysningene om danekongens maktoppbygging på Østlandet vitner også om noe annet. I stede for å delegere makt til én støttespiller skapte han en relasjon til flere. På den måten hindret han at én ble for mektig. Om det skulle skje kunne han spille på motsetninger. Det kan tyde på at den danske kongen hersket gjennom maktbalanse også innenfor de enkelte landsdelene. Sammenlignet med ladejarlene fikk aktørene på Østlandet ingen makt som gikk utover det regionale maktgrunnlaget. Hadde Harald Grenske og Eirik Jarl fått råderett over flere regioner, kunne man risikert at de over tid fikk bygd et sterkere maktgrunnlag. Dermed hadde det vært vanskeligere å kreve forpliktelser.

Hypotesen om et sterkt dansk herredømme på Østlandet styrkes også av at det ikke finnes opplysninger om brudd i nettverkene. Sagaene sier ingenting om at aktørene begikk lojalitetsbrudd. Mangel på informasjon om konflikter kan tyde på at man klarte å håndheve sitt herredømme effektivt og hindre at aktørene brøt båndene. Siden landsdelen lå nærmere Danmark må aktørene ha risikert mye mer i en eventuell løsrivelse. Vi skal likevel være forsiktige med å trekke konklusjoner basert på det faktumet. Kildemangel behøver ikke bety at dansk kongemakt i landsdelen var sterkere enn andre steder. Derimot er det sannsynlig at om det hadde forekommet brudd ville sagaforfatterne skrevet om det. I hvert fall hvis målet var å redusere dansk innflytelse. Sagaene er heller ikke de eneste kildene som forteller om dansk kongemakt på Østlandet. I frankiske annaler finnes det informasjon om at danske konger slo ned et opprør i Vestfold allerede på 800-tallet.²¹⁷ I denne sammenheng vil jeg trekke fram Hans Jacob Ornings analyse av maktforhold i Norge på 1100- og 1200-tallet. Han

---

²¹⁶ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 113.

²¹⁷ Sigurdsson, *Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*, s. 63.

påpeker at en konges makt var avhengig av hans fysiske tilstedeværelse.²¹⁸ Om avstand var en viktig variabel, betyr det at kort avstand ga et sterkere herredømme. Den korte avstanden fra Danmark til Østlandet har gitt mulighet for å oppsøke landsdelen ofte. Selv om kildene viser til relativt få empiriske tilfeller, gir det støtte til hypotesen om et sterkt dansk herredømme. En årsak til at det finnes få beskrivelser av et direkte dansk nærvær i landsdelen har nok en sammenheng med at sagaforfatterne forsøkte å underbygge danske krav på Viken. Derfor hadde man ingen grunn til å gi opplysninger om innblanding fra Danmark.

3.4.2 Ladejarlens forpliktelser

Forholdet mellom danekongen og ladejarlen i Trøndelag bar preg av politiske og økonomiske forpliktelser. I *Heimskringla* står det hvordan båndet mellom Harald Blåtann og Håkon Jarl fungerte i praksis. Den viktigste hendelsen som aktiviserte nettverket var keiser Ottos angrep på Danmark en gang mellom 973-74. I sagaen sender danekongen bud på Håkon om at han skal komme med sin hær til Danmark og forsvare Danevirke.²¹⁹ Det gir en tydelig bekreftelse på relasjonen dem i mellom. Men betyr det at danekongen hadde makt til å kommandere Håkon? Var krigstjeneste utelukkende et tegn på underkastelse? En alternativ teori til hvorfor Håkon viste sin trofasthet mot danekongen er at han hadde noe å vinne på det selv. I nyere historieforskning har man stilt spørsmål ved hvor mye makt en konge hadde over sine støttespillere. Et av Lars Hermansons viktigste poenger er at kongens nærmeste støttespillere ikke ble kommandert ut i krigstjeneste, men mobiliserte på horisontalt basis.²²⁰ Det vil si at man deltok på kongens side som hans likeverdige venn. Den tyske historiker, Gerd Althoff, har også påpekt liknende trekk i Tyskland. En herskers støttespillere var i liten grad bundet av lojalitet, men muligheten for belønning og krigsbytte.²²¹ Slike motiver kan ha preget Håkon da han dro til Danmark for å assistere danekongen. Muligheter for plyndring og berikelse var noe som holdt grupper sammen i vikingtiden. Om Håkon hadde sett på tjeneste som vanærende, er det tvilsomt om han hadde reist hele veien til Danmark for å redde kongen i en vanskelig situasjon.

I *Heimskringla* gir Snorre uttrykk for at Håkon Jarls troskap mot Harald Blåtann til og begynne med var sterk uavhengig avstanden mellom de to. I danske kilder derimot opplyses det om at Håkon brøt båndet tidlig. Årsaken skal ha vært det tyske angrepet fra keiser Otto, som satte danekongen i en utsatt posisjon. I følge Saxo brukte Håkon det som anledning til å

---

²¹⁸ Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 257.

²¹⁹ Snorre, Bind I, s. 138.

²²⁰ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 203.

²²¹ Althoff, *Family, Friends and Followers*, s. 112.

løsrive seg fra forpliktelsene og hevde et selvstendig herredømme.²²² Saxos beretning er neppe troverdig ettersom skaldediktene bekrefter at Håkon deltok i slaget mot tyskerne. Men at det forekom et brudd belyses også i *Heimskringla*. I sagaen blir båndet bruddt kort tid etter slaget ved Danevirke, men her er årsaken en annen enn det som står i *Gesta Danorum*. Snorre forklarer det på bakgrunn av religiøse årsaker. Harald Blåtanns omvendelse til kristendommen og krav om det samme til Håkon, ga sistnevnte påskudd til å bryte ut av båndet.²²³ Håkon var en praktiserende hedning og nektet å la seg kristne. Derfor så han ikke lenger noen grunn til å sverge troskap til danekongen. Kildene gir derfor ulike årsaker til bruddet. En teori er at bruddet ikke nødvendigvis var et resultat av én enkelthendelse. En mer sannsynlig årsak er at jarlen fikk styre såpass fritt i Norge over tid. Det kan ha bidratt til å løsne båndene. Hans Jacob Orning har påpekt at stormenns troskapsforhold til kongen endret seg over tid til gjensidige vennskapsrelasjoner.²²⁴ Årsaken var at stormennene hadde andre oppfatninger av hva troskap mot kongen var. Fra kongens side var det en umulig oppgave å kontrollere stormenn ved å kreve absolutt troskap fra dem. Lojalitet basert på muntlige løfter var derfor ingen sikker garanti for et velfungerende nettverk.

3.4.3 Håkon Jarls innenrikspolitiske makt

Hvis vi støtter oss til sagaene fikk Håkon Jarl mye makt i Norge. Mer makt enn han hadde hatt tidligere. Fra et kildekritisk perspektiv er det nærliggende at Snorre overdrev antall landsdeler Håkon fikk makt over. Antakelig for å opprettholde bildet av Norge som en samlet enhet. Mer sannsynlig er at han måtte bygge seg opp på egenhånd. I vikingtiden var nemlig makt over land begrenset til der man satt personlig. For å holde sammen et omfattende rike måtte man spille på sosiale relasjoner. Håkon har neppe klart å kontrollere hele kyststripen fra Lindesnes til Hålogaland uten å knytte kontakt med lokale høvdinger. Det står heller ingenting om at han bygde et nett av storgårder som han kunne bruke for å administrere riket sitt. Derimot kan kontroll over kongsgårdene i Hordaland ha vært en realitet på Håkons tid. Det må ha skaffet han et fotfeste utenfor sitt maktsentrum i Trøndelag. I praksis viser det at han baserte seg på deler av Hårfagre kongenes maktgrunnlag.

Håkon Jarls nettverksbygging i Norge foregikk hovedsakelig innenfor en omkrets i nærheten av Trøndelag. Det er rimelig med tanke på at det var her han hadde sitt lokale maktsete. I følge Snorre giftet han seg med Tora, datter til Skage Skoftersson.²²⁵ Sistnevnte var en mektig

---

²²² *Gesta Danorum*, Bind I, s. 629.

²²³ Snorre, Bind I, s. 140.

²²⁴ Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 175.

²²⁵ Snorre, Bind I, s. 134.

høvding fra Møre. I sagaen står det at Håkon var mest glad i Toras frender og han ga rikelig med veitsler til hennes bror Skofte. Utover disse opplysningene står det ingenting om hvilke høvdinger han spilte på lag med. Det kan bety at makten han fikk over Vestlandet ikke var like omfattende som sagaen gir uttrykk for. Om han i et hypotetisk tilfelle hadde forsøkt å håndheve sitt herredømme i landsdelen, ville han antakelig kommet i kontakt med den mektige Horda-Kåre ætten. Det er tvilsomt at medlemmer av denne ætten frivillig ville gått med på underkastelse. For å bruke et eksempel hadde Olav Tryggvason problemer med å hevde seg i landsdelen nettopp på grunn av slektens maktposisjon.²²⁶ For å skaffe det måtte han gifte bort sin søster Astrid til Erling Skjalgsson. Om Håkon har forsøkt seg i Rogaland må det i så fall ha vært snakk om en formell anerkjennelse i form av et overherredømme. Men ettersom kildene sier lite om hans maktposisjon utenfor eget sentrum forblir det et åpent spørsmål.

I sagaene fremstår Håkon Jarl som en hersker med tilnærmet ubegrenset makt. I *Fagerskinna* beskrives det hvordan han tok seg til rette ovenfor landets stormenn og høvdingdøtre etter at båndet til danekongen var bruddt.²²⁷ Håkon kan på lang vei sammenlignes med de norske kongene i vikingtiden. På kort sikt fikk han dansk støtte til å nedkjempe sine innenrikspolitiske rivaler. Båndet til danekongen fungerte deretter i en periode før han ble sterk nok til å løsrive seg. Hva var årsaken til at den danske kongen ikke lyktes i å begrense sin støttespillers maktutfoldelse? En årsak kan være at han ikke klarte å føre en effektiv *splitt-og-hersk* politikk over alt. Avstanden til Trøndelag kan også ha medført et problem for den danske kongen. Det innebar at det tok lenger tid å reise dit for å opprettholde troskap fra sin undersått. Denne faktoren ga ladejarlen mulighet til styrke sin makt uten å risikere en rask og uforutsett reaksjon fra Danmark. Sagaene illustrerer nettopp hvordan avstand virket til ladejarlenes fordel. Slaget ved Hjørungavåg var et resultat av en dansk reaksjon på nettverksbruddet. I *Heimskringla* står det hvordan Svein Tjugeskjegg bestemte seg for å straffe Håkon Jarl ved å sende en flåtestyrke til Norge.²²⁸ Før denne ankom Vestlandet hadde Eirik Jarl rukket å advare sin far og forberede seg i tide på angrepet. De fikk samlet sammen en styrke til å forsvare seg mot angrepet. Sannsynligvis har også leidangsordningen og forsvaarsystemet langs kysten bidratt til å svekke effektiviteten av et dansk angrep. Om vi tar dette i betraktning viser det at det var vanskelig å håndheve et sterkt herredømme i Trøndelag.

---

²²⁶ Snorre, Bind I. s. 166-69.

²²⁷ Fagerskinna, s. 127.

²²⁸ Snorre, Bind I, s. 148-155.

3.4.4 Eirik Jarl

Svein Tjugeskjegg skal ha ført videre sin fars nettverkspolitikk i Norge da han ble konge på slutten av 900-tallet. Harald Blåtanns død førte til et kortvarig brudd i båndet til ladejarlene, men kildene er samstemte i at Eirik Jarl bandt seg til den nye kongen. Han skal ha giftet seg med kongsdatteren Gyda og sammen fikk de sønnen Håkon.²²⁹ Eirik var derfor den første i ladejarlsætten som kom i et mågskapsforhold til den danske kongen. Det skiller seg ut fra Håkon Jarl som kun hadde avlagt troskapsløfter. På lang vei er det derfor mulig å snakke om en kvalitativt endring. Der hvor Håkon hadde vært løst bundet til Harald Blåtann, ble Eirik nærmere knyttet til den danske kongen gjennom sitt giftermål. Spørsmålet er hvor avgjørende det var for dansk styre i praksis.

Hva slags forpliktelser hadde Eirik Jarl til Svein Tjugeskjegg? I sagaene er det lite informasjon om hvordan nettverket fungerte og om det var snakk om sterke forpliktelser. Eiriks giftermål med Gyda har sannsynligvis virket stabiliserende og økt terskelen for brudd i nettverket. Konstruerte familieband var ofte mer pålitelige enn biologiske band.²³⁰ Nettverkets stabilitet kan illustreres med hvordan det fungerte etter at kong Svein var død. I følge *Heimskringla* skal Eirik ha fått bud fra sin *måg*, Knut den Mektige, som hadde overtatt som konge etter faren. Han ba Eirik om å følge ham til England med hæren sin.²³¹ Eirik har antakelig tenkt i samme baner som Håkon Jarl. Muligheter for krigsbytte var årsaken til at han reagerte positivt på mågens tilkallelse, selv om det ikke betyr at han ble kommandert. I stede kan det defineres som en forespørsel som Eirik ikke kunne avstå fra. For datidens høvdinger var den største ære å kunne delta på vikingtokter, fordi det ga økt anseelse og muligheter for rikdom. Det interessante med denne situasjonen er at Eirik ikke hadde vært i kontakt med Knut i forkant. Båndet mellom de to eksisterte nærmest som en selvfølge. Hadde det ikke vært for at jarlen var gift med Gyda, ville antakelig Knut måtte inngå et nytt vennskap. Det viser at mågskapsbåndet opprettet et sterkere nettverk med funksjon over lenger tid.

Den kvalitative endring i båndene ser ut til å ha skapt et mer stabilt nettverk. Derimot førte det ikke til noe sterkere styring fra dansk side. For å bruke et eksempel er det ingen opplysninger om skatteplikter til en dansk konge etter Håkon Jarl. På en side kan det skyldes at Snorre bevisst forsøkte å heve jarlen til likeverdig status som danekongen. På en annen side stod de i et nærere bånd til hverandre enn før, noe som i praksis innebar mer likeverd. Et annet eksempel er knyttet til slaget ved Svolder. I etterkant av slaget illustreres det hvordan Eirik

---

²²⁹ Snorre, Bind I, s. 189

²³⁰ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 105 og Althoff, *Family, friends and followers*, s. 35.

²³¹ Snorre, Bind I, s. 219.

delte Norge sammen med Svein på gjensidige vilkår.²³² Det står ingenting om at han styrte landet i et avhengighetsforhold. Selv om Eirik var *jarl* i navnet betyr ikke det at han var underlegen i praksis. Det er stor usikkerhet knyttet til jarleombudets innhold i vikingtiden. Per Sveaas Andersen har ment at jarletittelen var et middel for kongedømmet til å knytte til seg landets stormenn.²³³ Det problematiske med denne fremstillingen er at den har et ovenfra og ned-perspektiv og hentyder at jarlen var avhengig av kongen. Nyere forskning har vist at kongelige ombud ikke nødvendigvis var uttrykk for hierarkiske forhold.²³⁴ Snorres syn på jarlens underordning har antakelig vært et produkt av samtidens politiske kultur. På lang vei indikerer det at danekongen ble sterkere knyttet til den lokale herskeren gjennom personlige bånd. Det er heller ikke urimelig at det var hovedmålet. Et sterkt bånd kan ha skapt mindre risiko for at aktøren blandet seg inn i danekongens maktområde.

Forskjellen mellom struktur og praksis kommer tydelig fram under Eirik Jarls herredømme. Som allerede nevnt hadde han en slags råderett over kyststripen fra Lindesnes til Hålogaland. Men i motsetning til Håkon Jarl skal han ha møtt sterkere motstand innenrikspolitisk. I *Heimskringla* fortelles det at Eirik forsøkte å hevde seg på Vestlandet, men ble stoppet av Erling Skjalgsson. Skalden Tord Kolbeinsson henviser til det i et skaldekvad: “*Jeg vet at alle herser, uten Erling, den gang ble jarlens venner.*”²³⁵ Skalden Sigvat henviser også til konflikten: “*Erling var måg til Olav, den edle sønn til Tryggve, han skremte jarleætta da skjoldungen ikke kunne*”²³⁶ Snorre forteller at Eirik ikke hadde lyst til å kjempet mot Erling fordi han hadde mange og mektige frender.²³⁷ Det som har skjedd i tiden mellom Håkon og Eirik Jarl var at en høvding hadde bygd opp en sterk posisjon på Vestlandet. Følger vi sagaens kronologi skal Erlings maktposisjon ha blitt bygd opp under Olav Tryggvason. I en avtale med kongen fikk han et utvidet herredømme på Vestlandet, hvor alt land fra Lindesnes til Sognefjorden skulle ligge under hans makt.²³⁸ Den politiske situasjonen i landsdelen var derfor forandret siden Håkon Jarl. Vestlandet var ikke lenger en landsdel hvor én aktør hadde ambisjoner om overherredømme. Om en dansk konge konsekvent forsøkte å skape en regional maktbalanse, ville Erling Skjalgssons styrke være en fordel, fordi det ville hindre at Eirik ble for mektig på Vestlandet. På sikt kan det ha virket stabiliserende for dansk makt i Norge.

---

²³² Snorre, Bind I, s. 205.

²³³ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 278.

²³⁴ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 79.

²³⁵ Snorre, Bind I, s. 205.

²³⁶ Snorre, Bind I, s. 218.

²³⁷ Snorre, Bind I, s. 218.

²³⁸ Snorre, Bind I, s. 169.

Når det gjelder nettverksbygging i Norge fulgte Eirik Jarl mye av den samme strategi som Håkon Jarl. Hovedsakelig skapte han relasjoner innenfor Trøndelag og i nærheten av landsdelen. Det indikerer at hans hovedprioritet var å styrke det territorielle herredømmet. Etablering av nettverk til mektige høvdinge var en del av den strategien. For eksempel skal Einar Tambarskjelve ha giftet seg med jarlens søster, Bergljot.²³⁹ For å styrke båndet fikk Einar tildelt store veisler i Orkdalen. Sistnevnte kom derfor i en takknemlighetsgjeld til Eirik og båndet må ha sikret Eiriks posisjon blant trønderaristokratiet. Sett bort i fra motsetningsforholdet til Erling Skjalgsson, står det ingenting om at han forsøkte å opprette nettverk innenfor de landområdene han tok ved delingen av Norge. I virkeligheten har han hatt sterkest fotfeste regionalt. Hva som ville skjedd over tid er usikkert fordi Eirik forlot etter hvert Norge for å styre som Jarl i Northumbria.

3.5 Utvidelse av dansk makt i perioden fra ca. 1015-1028

Knut den Mektiges forhold til ladejarlene og aristokratiet i Norge er beskrevet utfyllende i kildene. Sagaene viser at hans nettverksbygging var mer omfattende enn tidligere. Til forskjell fra Harald Blåtann og Svein Tjugeskjegg inkluderte det flere aktører enn bare ladejarlene. Geografisk derimot strakte nettverket seg innenfor store deler av de samme territoriene. Hva var årsaken til at danekongens nettverk var større enn før? Skyldes det utelukkende en økt tilgang til ressurser eller knyttet han seg til et nettverk som allerede var blitt opprettet internt i Norge? Min hypotese er at dansk makt befant seg i skjæringspunktet mellom nettverksstrukturer og tilgang på materielle ressurser. Jeg skal først analysere Håkon Jarls maktposisjon og forholdet til kong Knut. Deretter skal jeg diskutere om Knuts overherredømme virket mer balanserende på de indre forholdene enn tidligere.

3.5.1 Håkon Jarl Eiriksson

Håkon Jarl Eiriksson var den eneste i ladejarlsætten som hadde en biologisk forbindelse til den danske kongefamilie. Han var sønn av Eirik Jarl og Gyda Sveinsdatter, og dermed nevø til Knut den Mektige. Båndet til Danmark var derfor mer personlig og direkte, og skiller seg ut fra tidligere nettverk mellom de to familiene. Som allerede nevnt oppholdt han seg for en periode i landflyktighet i England. Da Håkon flyktet til England hadde han allerede et nettverk til Einar Tambarskjelve, som var hans onkel. I følge *Heimskringla* skal Einar ha styrt i Trøndelag sammen med Håkon før han måtte flykte for Olav Haraldsson. Dessuten hadde han slektskapet til sin onkel Svein Jarl Håkonsson, som stod sterkt i landsdelen. Sagaene gir

---

²³⁹ Snorre, Bind I, s. 217.

også inntrykk av at Håkon fikk tilgang til et større nettverk enn det faren hadde hatt. På hans tid skal det ha blitt opprettet et nettverk mellom Horda-Kåre ætten og ladejarlene. Sammen med Svein Jarl skal han ha inngått et forlik med Erling Skjalgsson, som før hadde vært Eirik Jarls konkurrent på Vestlandet.²⁴⁰ Dette forliket ble stadfestet gjennom et giftermål hvor Erlings sønn Aslak ble gift med Sigrid, datter til Svein Jarl. I praksis innebar det at Håkon fikk en forbindelse til høvdingætten på Sola gjennom kusinens giftermål.

Knut den Mektiges maktovertakelse i Norge har vært knyttet til de omfattende gavene han delte ut til norske høvdinger.²⁴¹ I *Heimskringla* står det at høvdinger som oppsøkte Håkon Jarl i England fikk store vennegaver av kong Knut.²⁴² Bakgrunnen for hans makt var derfor tilgang til ressurser, som igjen bidro til å opprette et nettverk. Spørsmålet er om nettverket danekongen bygde opp var nytt eller eksisterte fra før. Følger vi sagaens kronologi var flesteparten av aktørene allerede tilknyttet Håkon Jarl. Gjennom ekteskapsallianser hadde ladejarlen et nett av støttespillere i Trøndelag og på Vestlandet. Dermed ser det ut til at Knut knyttet seg til et eksisterende nettverk. At han valgte å satse på Håkon som riksstyrer har bidratt til å forsterke egen posisjon hos aristokratiet. Knuts vennegaver har antakelig bidratt til å holde nettverket sammen og sørge for at det stod sterkt mot konkurrenter. Men dette var ikke den eneste metoden han brukte for å bygge makt i Norge. Kildene gir også opplysninger som peker i retning mot et styre som inkluderte aktører utenfor ladejarlens kontroll.

3.5.2 Knut den Mektiges styre

Knut den Mektiges styre i Norge har flere likheter med det dansk overherredømmet på andre halvdel av 900-tallet. For det første var det basert på indirekte makt som gikk gjennom ladejarlen i Trøndelag. For det andre gir sagaene få indikasjoner på at kongen oppholdt seg i Norge for å styre med sitt nærvær. En viktig forskjell derimot var at Knuts nettverk virket mer stabilt på maktbalansen. På en side bestod det av mange til dels likeverdige aktører. Etter Olav Haraldssons flukt fra landet i 1028 regjerte Håkon Jarl i Trøndelag som ubestridt hersker. Båndet til Horda-Kåre slekten hindret at det oppstod maktkamp langs kysten, noe som hadde forekommet tidligere. Sosiale bånd må ha økt terskelen for å bryte den regionale maktbalansen danekongen ønsket å opprettholde. En annen faktor som kan ha bidratt til å sørge for stabilitet var at Knut aktivt gikk inn for å belønne sine nettverkspartnere. I *Heimskringla* er det flere eksempler på at han ville styrke eller bevare makten til norske høvdinger. Erling Skjalgsson skulle for eksempel få ha overherredømmet på Vestlandet, noe

---

²⁴⁰ Snorre, Bind I, s. 222-223.

²⁴¹ Sigurdsson, *Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*, s. 82.

²⁴² Snorre, Bind I, s. 333.

Olav Haraldsson hadde forsøkt å ta i fra ham.²⁴³ Det ser også ut til at danekongen styrket maktposisjonen til Einar Tambaraskjelve i Trøndelag.²⁴⁴ Ved å tilfredsstille høvdinger i eget nettverk var det mindre risiko for at en annen konge kunne lokke dem vekk fra han. Selv om vi bør være forsiktige med å feste for stor tiltro til de enkelte opplysningene, sier det mye om hvordan en konge gikk fram for å vinne makt, noe som gir grunn til troverdighet. Danekongens fremstøt mot flere høvdinger enn bare én viser til en kvantitativ endring fra tidligere.

Den engelske historiker, Timothy Bolton, har også påpekt at Knut den Mektige assosierte seg selv med den politisk-religiøse myten rundt ladejarlene og brukte det til å legitimere eget regime blant det norske aristokratiet.²⁴⁵ På en side gir det inntrykk av at Knut gikk lenger enn sine forgjengere i å innføre sitt herredømme i Norge. Mye tyder på at han forsøkte å bygge en maktposisjon ved å spille på slektskap mellom den danske kongefamilie og ladejarlsætten. Men på en annen side var ikke det noe nytt i seg selv. Knuts nettverk virket kanskje mer omfattende i størrelse, men det betyr ikke at taktikken nødvendigvis var så mye annerledes enn tidligere. I et komparativt perspektiv hadde Harald Blåtann og Svein Tjugeskjegg nøydt seg med et formelt herredømme hvor jarlene fikk styre noenlunde fritt. Sagaene gir også inntrykk av at det var tilfellet med Knut. Etter at han erobret landet skal han ha overdratt styringen til sin nevø.²⁴⁶ Så lenge båndet til ladejarlen bestod hadde kongen få planer om å innføre et direkte styre. Det understreker et viktig faktum ved det danske overherredømmet. En dansk konge var ikke ute etter å styre Norge aktivt eller oppholde seg der over tid. Det viktigste var å ha nære bånd til de regjerende herskerne. Knuts maktposisjon ble styrket ved at ladejarlene stod sterkt i Trøndelag og hadde nettverksforbindelser til de mektigste aristokratiske slektene. Denne alliansen i seg selv var sterk nok til å hindre en rival og sørge for maktbalanse i danekongens favør.

Sagaene gir også opplysninger som viser at Knut den Mektige forsøkte å styre mer direkte. I *Heimskringla* står det at han utnevnte lendmenn. En lendmann var forpliktet til å være tro mot kongen og yte ham tjeneste i krig.²⁴⁷ I følge *Heimskringla* ble Tore Hund og Hårek fra Tjøtta utnevnt til kongens lendmenn i Hålogaland.²⁴⁸ Utdeling av slike ombud kan innebære at han forsøkte å knytte høvdingene nærmere seg selv i et avhengighetsforhold. Men som jeg

---

²⁴³ Snorre, Bind II, s. 62.

²⁴⁴ Snorre, Bind II, s. 63.

²⁴⁵ Bolton, *The Empire of Cnut the Great*, s. 269.

²⁴⁶ Snorre, Bind II, s. 62.

²⁴⁷ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 279.

²⁴⁸ Snorre, Bind II, s. 62.

påpekte tidligere skal vi være forsiktige med å feste stor tiltro til informasjon om kongsbud. Det er usikkert hvor reelt det var på tidlig 1000-tallet. Mer sannsynlig virker opplysninger om at Knut tok gisler av høvdingene. I sagaen står det at alle lendmenn og storbønder ble tvunget til å gi bort sønnene sine eller andre nære frender.²⁴⁹ En slik strategi må ha økt terskelen for å begå troskapsbrudd. Det interessante er at det utelukkende var snakk om folk som stod lavere i hierarkiet. Antakelig hadde det vært risikabelt å kreve det samme av de mektigste slektene. Sammenlignet med Harald Blåtann og Svein Tjugeskjegg vitner det om en annen type taktikk, selv om det overordnede målet må ha vært det samme, nemlig å styrke maktgrunnlaget til Håkon Jarl.

En annen forskjell som bør fremheves er tilgangen på kilder til denne perioden. Først og fremst er det mer informasjon om norske høvdinge som Knut den Mektige knyttet seg til, både i sagaer og i engelske kilder. Tilgangen på flere kilder skaper derfor et mer troverdig bilde av hendelsene. Det som “mangler” av opplysninger om Harald Blåtann og Svein Tjugeskjeggs nettverk i Norge, er mer utfyllende beskrevet om Knut. Vil det si at mindre informasjon om enkelte danekonger bør tolkes som et alvorlig kildeproblem? For å bruke et eksempel var det hovedsakelig tre aktører sagaene navngir som Harald Blåtanns støttespillere i Norge: Håkon og Eirik Jarl og Harald Grenske. Hva slags nettverk disse aktørene opprettet på egenhånd og hvor omfattende de var er usikkert ettersom det står lite om det i sagaene. Det samme kan også sies om Svein Tjugeskjeggs nettverk hvor det er relativt få aktører som nevnes. Likevel skal vi ikke se bort i fra at forfatterne tegnet et realistisk bilde. Det er ikke utenkelig at det var større motsetninger mellom herskere på Vestlandet og i Trøndelag i perioden til de to første danekongene enn tilfellet var under kong Knut. Den regionale maktkampen ble over tid løst gjennom forsoning og opprettelse av sosiale bånd. En indre maktkonsolideringen rundt ladejarlen i Trøndelag bidro dermed til å gi en maktbalanse i favør den danske kongen, som tidligere hadde manglet.

Hvordan herredømmet til Håkon Jarl Eiriksson ville utviklet seg over tid er usikkert. Han døde allerede i 1029 før han fikk etablert seg skikkelig som riksstyrer. I den korte perioden han hersket som jarl ser det ut til at han forsøkte å vedlikeholde nettverket sitt og rekruttere nye aktører til det. Kalv Arnesson, som hadde vært en av Olav Haraldssons nærmeste støttespillere, skal ha blitt Håkons håndgangne mann.²⁵⁰ Jarlens strategi har derfor vært å tiltrekke seg flest mulig stormenn og bygge opp et større nettverk. I den korte perioden han

---

²⁴⁹ Snorre, Bind II, s. 62.

²⁵⁰ Snorre, Bind II, s. 77.

regjerte kom han heller ikke på kant med andre stormenn. Det indikerer at han modererte seg i forhold til tidligere jarler, som hadde hatt ambisjoner om herredømme utenfor Trøndelag. På en side er det usikkert om han ville endret strategi om det forekom uforutsette hendelser. Hva ville skjedd hvis de nærmeste støttespillerne døde uten å etterlate seg arvinger? Hadde jarlen gått inn for å styrke sitt territorielle herredømme i andre landsdeler? Det er vanskelig å avgjøre ettersom jarlen selv ble rammet av en uforutsett hendelse. Sagaene viser derfor at danekongen Knut, gjennom tilgang til ladejarlens nettverk, etablerte en sterkere maktbalanse enn før fordi han i større grad baserte seg på vennskap til høvdinger som gruppe fremfor å gi et fritt spillerom til ett enkelt individ.

3.6 Direkte dansk riksstyring fra ca. 1030-35

Det danske overherredømmet i Norge bar preg av kontinuitet i forholdet til ladejarlene. Over tid bidro det til å etablere en maktbalanse, men endret seg etter hvert som en følge av den innenrikspolitiske situasjonen i landet. Tilfeldigheter kunne på kort tid snu situasjonen opp/ned. Håkon Jarls død i 1029 skapte et tomrom for dansk riksstyring i Norge. Jarlen hadde ingen direkte etterfølgere som kunne gli inn i rollen som Knut den Mektiges riksstyrer. Ettersom Håkon hadde vært et samlingspunkt for stormennene, er det mye som på at hans død fikk store konsekvenser for dansk kongemakt i landet. I følge Timothy Bolton bidro det til at kong Knut mistet sitt legitimitetsgrunnlag.²⁵¹ Legitimitet var viktig fordi på 1000-tallet var erobrerens rett et svakt grunnlag for makt. En hersker måtte spille på lag med høvdingene for å styre. Hvilke betydning hadde Håkon Jarls død for maktbalansen Knut hadde etablert? Hadde jarlens rolle som samlingspunkt vært så avgjørende at det brøt ut innbyrdes rivalisering i etterkant eller var det danekongens nærvær som representerte den virkelige trussel for stabilitet?

3.6.1 Endret strategi

Kildene viser hvordan danekongens riksstyre endret karakter etter at den siste ladejarlen døde. I *Heimskringla* står det at Knuts sønn, Svein Alfivason, fikk beskjed om å reise til Norge og overta som konge.²⁵² Han fikk følge av en dansk hær og mange stormenn. Videre fortelles det at kongen førte med seg nye lover til landet som var harde og at danske menn gjorde seg til herrer i Norge.²⁵³ Slik sagaen fremstiller styret minner det mye om et tvangsregime. Snorre gir uttrykk for at frøene til denne styringsformen allerede var sådd tidligere. Han forklarer at: ”

---

²⁵¹ Bolton, *The Empire of Cnut the Great*, s. 269.

²⁵² Snorre, Bind II, s. 114.

²⁵³ Snorre, Bind II, s. 115-119.

Folk ikke hadde mot til å reise seg mot kong Svein. Grunnen var mest den at de hadde gitt sønner eller andre frender som gisler til kong Knut".²⁵⁴ Danekongens politikk på et tidligere stadium kan derfor forklare hvorfor det innledningsvis ikke forekom maktkamper etter ladejarlens død. Sagaene gir nemlig uttrykk for at enkelte aktører hadde ambisjoner om å overta makten i Trøndelag. Einar Tambarskjelve var den med størst legitimitet til å ta over maktsete på Lade ettersom han var gift med Bergljot, søster til Eirik og Svein Jarl. En annen aktør, Kalv Arnesson, skal på den ene siden ha fått løfter om et jarledømme i Norge.²⁵⁵ På den annen side hadde han allerede et sterkt fotfeste i landsdelen gjennom egne eiendommer. Timothy Bolton har hevdet at Kalv giftet seg med en av døtrene til Svein Jarl, men disse påstandene er usikre ettersom det ikke finnes informasjon om det i *Heimskringla* eller andre sagaer.²⁵⁶ På lang vei kan vi derfor utelukke Kalvs familierett til jarlenes maktposisjon. Følger vi sagaene hadde disse aktørene også noe annet til felles. Begge hadde fått løfter av Knut om å overta etter Håkon Jarl. Disse løftene ble imidlertid ikke holdt i ettertid. Hva var årsaken til at danekongen overså støttespillere i Norge som kunne ha opprettholdt legitimitet og stabilitet? Hvorfor valgte han å sette inn sin egen sønn som riksstyrer når det innebar en risiko for forholdet til aristokratiet?

Den viktigste enkeltfaktor til at Knut den Mektige utnevnte Svein Alfivason og ikke en norsk høvding til riksstyrer i Norge var slektskap. Håkon Jarls død innebar at danekongen stod uten en aktør i Norge med familierelasjoner til seg selv. I et potensielt tilfelle kunne han ha bygd opp et nytt nettverk med en av aktørene som stod igjen. Den kanskje viktigste aktøren ved siden av Håkon hadde vært Erling Skjalgsson. Sagaene opplyser om at han var en av aktørene Knut ga mest gaver til.²⁵⁷ Erling var derimot død flere år i forkant da Knut bestemte seg for å gi Norge til sin sønn. Høvdingene som stod igjen var alle å regne som lendmenn. På en side var aktørenes status definert ut fra danekongen selv. Om han var villig hadde han nok kunne løfte fram en ny høvding og etablere et nettverk rundt ham. Men på en annen side virker det som danekongen ønsket å støtte seg til den aller mektigste høvdingen. Enkelte aktører som var tilgjengelig ser ut til å ha hatt en svakere stilling blant aristokratiet. Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson har hatt et sterkt fotfeste i Trøndelag, men var neppe sterke på landsbasis. Det kan forklare hvorfor danekongen valgte en annen løsning. En annen faktor var at på det tidspunktet kong Knut bestemte seg for å skifte taktikk hadde han få barn tilgjengelig som

---

²⁵⁴ Snorre, Bind II, s. 115.

²⁵⁵ Snorre, Bind II, s. 77-78.

²⁵⁶ Bolton, *The Empire of Cnut the Great*, s. 270.

²⁵⁷ Snorre, Bind II, s. 55 og 62.

kunne blitt brukt til å bygge opp et nettverk i Norge. Hans eneste datter, Gunhild, vokste opp ved det tyske keiserhoff, og lite tyder på at kongen ville gitt henne bort til en hersker med lavere rang. I et hypotetisk tilfelle hadde derfor danekongen få muligheter til å etablere nye slektsbånd til en norsk høvdingfamilie.

3.6.2 Maktgrunnlaget

Svein Alfivasons riksstyre i Norge var ikke nødvendigvis hardt slik sagaene portretterer det. Først og fremst bar det preg av hans mangel på nettverk til høvdingen i landet. Da han ble satt til å styre i Norge var det primært nettverkene mellom Knut den Mektige og norske høvdingen som opprettholdt dansk styre. Ingen av disse båndene gikk direkte til Svein som person. Det er derfor interessant at kongens styre holdt i tre år før opprøret brøt ut. Timothy Bolton har argumentert for at sagaforfatterne overdrev Sveins harde riksstyre.²⁵⁸ I stede peker han på uår som den egentlige årsak til at kongen mistet støtte.²⁵⁹ Det er usikkert hvor upopulær en konge kunne bli som følge av harde tider. Ettersom en konge normalt hadde en religiøs karisma rundt seg er det godt mulig at uår kunne svekke hans makt. For eksempel kunne velstand i fredsperioder bekrefte at gudene beskyttet kongen.²⁶⁰ Min hypotese er at slike faktorer bør regnes som sekundære. Svein var ikke den eneste kongen som ble satt i forbindelse med uår. Det er et fellestrekk ved alle de “dårlige” kongene i sagaene. At det inntraff dårlige tider når en upopulær riksstyrer regjerte har like mye å gjøre med sagaforfatternes synspunkter. Uår kan i ettertid ha blitt oppfattet som et trekk ved perioden nettopp fordi kongen var upopulær. Samtidig kan det ligge noe i påstandene ettersom dårlige konger som regel gikk hardere fram i samfunnet. Derimot er det mer sannsynlig at danekongen ble styrtet fra makten fordi nettverksgrunnlaget hans var svakt i utgangspunktet.

Det som på lang sikt svekket Svein Alfivasons makt i Norge var at båndene til det norske aristokrati var svake i utgangspunktet. En konge med sterke sosiale nettverk ville neppe blitt styrtet fra makten på grunn av uår. I kildene finnes det ingen antydninger til at han forsøkte å etablere bånd til høvdingslekter i Norge. Mye tyder på at maktgrunnlaget hans fungerte for en periode på grunn av tilstedeværelsen. Ved å oppholde seg i landet med støtte fra danske stormenn hadde han et maktovertak. Høvdingene hadde derfor lite å vinne på direkte opposisjon. Det danske herredømmet i Norge var på sitt mektigste på midten av 1030-tallet, og så lenge Knut hersket over England og Danmark, virker grepet om Norge å ha vært sikret. Dessuten fantes det ingen alternativer å spille på før Magnus den Gode ble hentet hjem fra

---

²⁵⁸ Bolton, *The Empire of Cnut the Great*, s. 284-86.

²⁵⁹ Bolton, *The Empire of Cnut the Great*, s. 287.

²⁶⁰ Sigurdsson, *Det Norrøne Samfunnet*, s. 29.

Holmgard. Ettersom Sveins relasjoner til norske høvdinger var svake, er det lite som tyder på at en langsiktig maktoppbygging ville fungert. Til tross for at han hadde et overtak i form av en dansk hærstyrke viser sagaene at han valgte å trekke seg ut når høvdingene nektet å støtte ham. Knut sin død i 1035 ble den utløsende årsak til at norske høvdinger valgte en annen konge. Det gir en indikasjon på at det var Knut sitt nettverk som var den egentlige livsnerven som opprettholdt Sveins styre. Når han døde gikk også nettverk og troskapsløfter fra høvdingene i oppløsning. Aktører som Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson hadde derfor ingen forpliktelser til å støtte Svein og kunne uten problemer velge Magnus til konge.

3.7 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg drøftet hvordan de danske kongene bygde opp sin makt i Norge gjennom sosiale bånd til ladejarlene. Hovedsakelig har jeg diskutert beretninger i sagaene, og disse gir uttrykk for en styrking av maktgrunnlaget over tid. Jeg har også analysert motivene bak danekongens politikk og kommet fram til at maktbalanse og stabilitet var en viktig faktor. En sterk aktør, enten det var snakk om en konge eller jarl, representerte en trussel mot danekongens maktposisjon, noe som resulterte i at man ble motbalansert. Analysen av kongenes politikk fra Harald Blåtann til Knut den Mektige viser til både kontinuitet og brudd. Først og fremst hevdet man et overherredømme over de samme geografiske områdene. Forbindelsen til Trøndelag var relativt uforandret gjennom perioden. Etter hvert oppstod det kontakt med høvdinger på Vestlandet, og på Østlandet virker det som makten var mer direkte selv om den støttet seg på småkonger. Her opplyses det ikke om noe brudd før på Olav Haraldssons tid. Der hvor herredømme over land viser til kontinuitet ser vi antydninger til brudd i forhold til personlige forbindelser.

3.7.1 Sterkere bånd

Her vil jeg konkludere med at overgangen fra et løsere dansk overherredømme til et mer personlig styre ikke var et resultat av institusjonelle endringer, men skyldtes oppbygging og utvidelse av nettverk over tid. Harald Blåtanns nettverk til Håkon Jarl fungerte så lenge danekongen klarte å utnytte båndet til sin fordel. Når Håkon ble sterk nok ser det ut til at båndet gikk i oppløsning. Årsaken er at det ikke fantes noe stabilt grunnlag til å opprettholde båndet. Det eneste sagaene opplyser om er troskapsløftet jarlen ga til kong Harald. Et slikt løfte var derimot et svakt utgangspunkt for et maktgrunnlag over tid. Endring i styrkeforhold var den utløsende årsak til at Håkon brøt båndet til Danmark. Nettverket mellom Svein Tjugeskjegg og Eirik Jarl ser ut til å ha tilføyd noe som manglet tidligere. Sistnevnte giftet seg

med danekongens egen datter og kom dermed i et mågskap til kongen. Det viser at de sosiale båndene ble sterkere. Det klareste uttrykk for det var at båndet overlevde danekongens død. I kapittelet drøftet jeg også om sterkere bånd var et uttrykk for sterkere dansk styring. Sagaen gir inntrykk av det motsatte og viser at selv om båndene ble kvalitativt bedre, ble også ladejarlens posisjon styrket i Norge. I et komparativt perspektiv hadde for eksempel Håkon Jarl sterkere plikter enn det Eirik hadde. Førstnevnte måtte betale skatter og hadde forpliktelser knyttet til krigstjeneste. Når det gjelder Eirik finnes det bare opplysninger om krigstjeneste, men det er usikkert om det var et uttrykk for sterk avhengighet. Både Lars Hermanson og Gerd Althoff hevder at en konge brukte slike tjenester for å appellere til stormennenes interesser. Det er derfor usikkert om en dansk konge hadde makt til å kreve omfattende forpliktelser.

3.7.2 Større nettverk og direkte riksstyring

Jeg vil konkludere med at Knut den Mektige opprettet et nettverk som var større i omfang. Det bestod av de mektigste høvdingene på Vestlandet og i Trøndelag. Ser vi nærmere på sagaenes kronologi virker det som at han støttet seg til et eksisterende nettverk. Flesteparten av aktørene han knyttet seg til var i allianse med hverandre. Håkon Jarl Eiriksson var et sentralt individ i forbindelsene og var utpekt til dansk riksstyrer. Den omfattende gaveutvekslingen til Knut fungerte derfor til å opprettholde nettverket og det er usikkert om han var en nyskaper når det kom til allianseforhold i Norge. Mye tyder også på at han kom lenger i å etablere en maktbalanse. For det første bidro nettverket til å stabilisere eventuelle motsetninger mellom regionale herskere. For det andre var nettverket stort og gjorde det vanskelig for den norske kongen å skaffe fotfeste utenfor eget maktsentrum. I historiografien har det vært argumentert for at kong Knut ble påvirket av styringspraksisen i England. I følge Timothy Bolton hadde Knut engasjert seg i Norge på bakgrunn av nye ideer om makt.²⁶¹ Det var prestisje og ikke utnyttelse av landets ressurser som var ambisjonen bak innlemmelse av landet i Nordsjøimperiet. Sammenlignet med Danmark og England var landet såpass ressursfattig at det ikke ville gitt noe mer styrke til kongen. Likevel skal vi ikke se bort i fra at Knuts konsolidering av Norge primært var motivert av å danne stabile rammer rundt kongemakten i Danmark. Knut har antakelig brukt ideologi mer aktivt enn sine forgjengerne, men den fungerte primært for å skape legitimitet. Selv om han ble påvirket av andre former for styre er det lite som tyder på at den fikk gjennomslag i Norge. Det illustreres i måten Svein Alfivassons riksstyre fungerte på.

---

²⁶¹ Bolton, *The Empire of Cnut the Great*, s. 300-303.

Den danske kongens riksstyre fikk et mer direkte preg etter Håkon Jarls død. Svein Alfivason oppholdt seg i landet sammen med sin mor og lojale støttespillere fra Danmark. Problemet med denne løsningen var at den bar preg av kortsiktighet. Sveins makt i Norge var avhengig av nettverksbåndene mellom norske høvdinger og Knut den Mektige. Når sistnevnte døde gikk også båndene i oppløsning. Det var derfor ikke overraskende at Svein mistet makten relativt fort. På lang vei understreker det at styrken i sosiale bånd avgjorde hvor stabil en maktposisjon var i praksis. Svein hadde ingen egne forbindelser til norske høvdinger og stod derfor svakt. Potensielt kunne han ha styrket sitt herredømme ved å gifte seg med en norsk høvdingdatter. Det finnes ingen antydninger om at det ble forsøkt bygd opp et slikt nettverk. Hovedprioriteten var å konsolidere makt andre steder som i Danmark og England. På mange måter forteller det oss at Norge manglet prioritet. Hovedsakelig var det som et overskuddsforetak at landet ble forsøkt innlemmet i den danske maktsfære. Det er ikke tilfeldig at tilstedeværelsen var sterkest når også makten i Danmark og England var sikret.

Kapittel 4. Maktkonsolidering i Norge og nordisk rivalisering

Den danske kongen var den sterkeste aktøren i Skandinavia i store deler av vikingtiden. Dette endret seg etter nordsjøimperiets oppløsning i perioden 1035-42. Tiden etter 1035 innledet en fase hvor den norske kongen erstattet danekongen som den sterkeste hersker i Norge og til dels i Skandinavia. I dette kapitlet skal jeg analysere og drøfte perioden hvor Magnus den Gode og Harald Hardråde regjerte. Hovedhypotesen er at en dansk svekkelse ga et fritt spillerom og brudd i maktbalansen. Der hvor et sterkt dansk nærvær ga begrensninger åpnet det seg et rom for å bryte den regionale maktbalansen i perioder med fravær. Ved å fokusere på de enkelte aktørene skal jeg finne ut av hva en svekket dansk kongemakt innebar for forholdet mellom kongen og aristokratiet. Til slutt skal jeg se nærmere på hvordan danekongen, Svein Estridsson, forsøkte å motbalansere de norske kongene. På hvilke måte var nettverk til norske høvdingar avgjørende for å stabilisere kongemakten i Danmark? Var det en ambisjon å gjenopprette et dansk overherredømme i Norge? Før jeg går i gang med å drøfte disse spørsmålene skal jeg se nærmere på årsaker til maktskiftet på midten av 1000-tallet. Først skal jeg redegjøre for arvekrisen i den danske kongefamilie som fant sted mellom årene 1035-42. Deretter skal jeg drøfte hva slags konsekvenser den danske svekkelsen fikk for aristokratiet i Norge. Kan vi snakke om en dobbel svekkelse som henger sammen med nordsjøimperiets oppløsning? Eller foregikk det hendelser innad i hver enkelt høvdingfamilie uavhengig det som skjedde i Danmark?

4.1 Arvekrise og tap av en maktposisjon

Den politiske vendingen som fant sted mellom årene 1035-42 i Skandinavia, med en svekkelse av den danske kongemakten, illustrerer hvor problematisk det var hvis en konge mislykkes i å føre slekten videre. I løpet av få år døde alle sønnene til Knut den Mektige uten å etterlate seg noen arving. Harald Harefot, en av kongens uektefødte sønner, regjerte i England etter faren fra ca 1035-40. Da han døde tok Horda-Knut over og hersket i to år. I 1042 gikk makten deretter over til Edvard Bekjenneren, som tilhørte den anglo-saksiske kongeslekt. I praksis innebar det slutten for dansk styre i England. I løpet av disse årene mistet dermed den danske kongeslekt kontrollen over både England og Norge. Hendelser i den danske kongefamilie resulterte i at Svein Estridsson stod igjen som den nærmeste arving til tronen i Danmark. Han var sønn av Knuts søster Estrid og den danske høvding Ulv Jarl, og var ikke legitim kongssønn. En arvekrise i den danske kongefamilie bidro derfor til at få aktører stod igjen til å overta den danske trone. Slike situasjoner førte som regel til åpen kamp om kongetronen hvor en ny slekt hadde mulighet til å hevde seg.

Dynastisk stabilitet var en sentral faktor som avgjorde kontinuitet eller brudd i en konge eller høvdings kontroll over et maktsentrum. På en side ser det ut til at enkelte regioner og landsdeler var stabile som maktsentre, men ustabile når det gjaldt menneskers kontroll over disse.²⁶² I kildene er det ofte en stor sammenheng mellom vellykket dynasti- og nettverksbygging og kontinuitet i herredømme over en region eller landsdel. I *Heimskringla* mister som regel en høvdingslekt makten hvis det mislykkes å produsere arvinger. I slike situasjoner overtok ofte en ny aktør den samme maktposisjonen. Som jeg påpekte tidligere kunne egne maktgrupperinger oppstå som følge av giftermål og mågskapsbånd. Denne strategien hadde gitt danekongen et fotfeste i Norge. Men ettersom ladejarlene var dødd ut på mannssiden allerede før Nordsjøimperiet gikk i oppløsning, var det heller ingen aktører i Norge med bånd til Danmark som kunne tilrive seg makten på bakgrunn av dansk slektskap. Det kan ha gitt en fordel til de norske kongene. Men var arvekrisen den eneste endring som forekom på midten av 1000-tallet?

4.1.1 Slutten på vikingferdene: Krise for det norske aristokrati?

Kildene som beskriver perioden fra ca. 1035-66 inneholder færre opplysninger om høvdinger i Norge med et sterkt regionalt herredømme. At det indikerer et svekket høvdingaristokrati generelt er vanskelig å avgjøre. På lang vei kan man tolke kildenes taushet som en styrking av den norske kongen og mer samarbeid fra stormennene. En annen faktor som kan ha svekket regionale herskere er reduksjon i plyndringsmuligheter, og dermed mindre tilgang til ressurser for å belønne tilhengere. Sagaene er rike på informasjon om slike foretak og vikingtokter har nok vært viktig for at høvdinger kunne bevare og utvide sin maktposisjon. Historikere har hatt ulike meninger om vikingtoktenes betydning for aristokratiets maktstilling. Sverre Bagge har tillagt dem en relativt stor betydning, fordi det ga konger og høvdinger midler til å bygge opp sine tilhengerskarer.²⁶³ Han påpeker at ressurser hentet utenfra ble brukt til å befeste og utvide en hjemlig maktbase. Det som skjedde etter 1030 var at aristokratiet mistet en viktig inntektskilde, som fikk konsekvenser for muligheten til å hevde en selvstendig maktposisjon. Knut Helle har også vært på linje med Bagges resonnement, men han påpeker at ekstern plyndring ikke opphørte etter 1030.²⁶⁴ Magnus den Gode og Harald Hardrådes utadvendte politikk mot Danmark må ha bidratt til å gi aristokratiet et inntektsgrunnlag. Men til forskjell fra før ble det ikke i samme omfang utført vikingtokter på selvstendig basis. I stedet valgte stormennene å knytte seg til kongen i slike foretak.

---

²⁶² Sigurdsson, *Det Norrøne Samfunnet*, s. 24.

²⁶³ Bagge, *Borgerkrig og Statsutvikling*, s. 163.

²⁶⁴ Knut Helle, *Under kirke og kongemakt, 1130-1350*, Bind 3, Aschehougs Norges Historie, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo 1995, s. 19.

Teorien om vikingferdenes slutt og en påfølgende ressurskrise for det norske aristokrati har nylig blitt utfordret. Hans Jacob Orning har stilt seg tvilende til betydningen av ekstern plyndring og mener Bagge overdriver konsekvensene av det over tid.²⁶⁵ I stedet mener han at høvdingene i økende grad orienterte seg mot godsdrift som inntektsgrunnlag. Endringen til en fastere organisering av jordbruket innebar ingen svekkelse av aristokratiet, men tvert i mot en styrkelse. Sett i forhold til en maktposisjon kan det ha gitt ressurser til å organisere store gjestebud, som var viktig for å opprettholde en lederstilling. Orning kan derfor ha rett i at opphør av vikingferdene hadde mindre konsekvenser over tid enn tidligere antatt. Jeg er enig i at det er problematisk å snakke om krise i den forstand at høvdingene ble så svake at de ble tvunget til å bøye seg for kongen. Etter min mening kan tilfeldigheter forklare mye av endringene etter 1030. Det at nordsjøimperiet gikk i oppløsning var ikke uunngåelig, men et resultat av enkelthendelser. Maktspeilet foregikk på et personlig basis og var derfor i kontinuerlig svingninger. Jeg skal nå se nærmere på Vestlandet, en av de sentrale landsdelene i Norge, og undersøke hva som skjedde her i tiden rett før 1030 og etter nordsjøimperiets oppløsning. Var det snakk om en ressurskrise eller hendelser innenfor de enkelte høvdingfamiliene? Jeg vil diskutere teoriene presentert ovenfor for å finne en forklaring på hvilke maktstilling aristokratiet i landsdelen hadde og hvilke konsekvenser det fikk for kongemakten.

4.1.2 En svakere høvdingmakt på Vestlandet?

De mest åpenbare politiske endringer i Norge i tiden før og etter nordsjøimperiets fall var enkelthøvdingers død. Følger vi sagaene skal både Vestlandet og Trøndelag ha mistet sine regionale herskere. Erling Skjalgsson ble drept allerede i 1028 før Knut den Mektiges rike gikk i oppløsning. Lite tyder på at det fikk noen umiddelbare konsekvenser for danekongens makt i Norge. Faktisk ser det ut til at drapet ga høyere oppslutning, fordi det hadde funnet sted under konfrontasjon med Olav Haraldsson. Når det gjelder forholdet til ladejarlene fikk det større konsekvenser på sikt. Håkon Jarls død innebar at den danske kongen mistet legitimitet rundt sitt styre. Hvis vi kan snakke om endringer etter 1030 så var det at nye politiske individer overtok en gammel maktbasis. Særlig er dette tilfellet for Trøndelag. De fremste aktørene i landsdelen var Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson, som hadde vært med i spillet lenge, men som forsøkte å ta over en lederstilling i landsdelen. Vi kan derfor snakke om et kortvarig maktvakuum i Trøndelag som nye aktører forsøkte å fylle og en kontinuitet på Vestlandet. Sønnene til Erling Skjalgsson ser ut til å ha overtatt farens maktposisjon, noe som

---

²⁶⁵ Orning, *Borgerkrig og statsutvikling*- en revurdering, s. 197.

tyder på at Horda-Kåre ætten fortsatte å ha et politisk lederskap i landsdelen. Aktørene det var snakk om er Aslak og Skjalg Erlingsson. Derimot er det usikkert om aktørene kunne skape et like sterkt herredømme som sin far.

Etter Erling Skjalgssons død fremstår Vestlandet som en mindre sentral landsdel enn før. I sagaene er det påfallende lite informasjon om Horda-Kåre ætten og kongen oppholder seg lite i landsdelen. Skyldes det utelukkende Erlings død eller er det andre årsaker som kan forklare dette? Finnes det en sammenheng mellom et svekket Danmark og svakere regionale herskere i Norge? Det er godt mulig at en dansk svekkelse fikk konsekvenser for aristokratiet. Mange hadde tidligere opprettholdt en selvstendig maktstilling på økonomiske overføringer fra en dansk konge. Disse midlene kan ha blitt brukt til å vedlikeholde de lokale nettverkene og knytte bånd til andre herskere. Men i motsetning til ladejarlene hadde ikke Erling bygd opp sin makt direkte på dansk støtte. Den hadde han først og fremst oppnådd gjennom et vennskap med Olav Tryggvason. Hvis vi overfører Sverre Bagges teori om en ressurskrise til Vestlandet, er det mulig at Aslak og Skjalg Erlingsson ikke hadde samme mulighet til å bygge opp en sterk maktbase. At Erling Skjalgsson opprettholdt en ubestridt lederrolle i landsdelen over tid kan ha en sammenheng med ekstern plyndring. I *Heimskringla* står det at Erling ofte var på hærfærd om sommeren og skaffet midler for å opprettholde en raus livsstil.²⁶⁶ Ressurser hentet utenfra, på eget initiativ eller gjennom dansk tilknytting, kan ha bidratt til å opprettholde et grunnlag for overherredømmet på Vestlandet. Om muligheter for ekstern plyndring sank drastisk etter 1030, har sønnene hatt mindre mulighet til å bygge en tilsvarende maktposisjon.

En annen teori tar utgangspunkt i nettverksforhold. Erling Skjalgsson hadde bygd opp et stort nettverk av klienter som gikk i oppløsning ved hans død. Selv om sønnene overtok den lokale maktposisjonen til faren, er det usikkert om de tok over alle hans støttespillere. I et politisk perspektiv virker det sannsynlig at Aslak og Skjalg måtte bygge opp sine egne nettverk. Det er ikke urimelig ettersom det samme skjedde når en konge døde. Derfor er det usikkert om vikingferdenes slutt var den avgjørende faktor. Men på grunn av få kilder som sier noe om Horda-Kåre ættens skjebne er det vanskelig å avgjøre bestemt hva som skjedde etter Erling Skjalgssons død. Det som er sikkert er at sagaene ikke forteller om noen tilsvarende regional hersker i andre halvdel av 1000-tallet. Sett bort i fra dette er det viktig å nevne at Erling hadde maktsete i en region som var rikt på jordbruk. I vikingtiden var Jæren ett av de beste

---

²⁶⁶ Snorre, Bind I, s. 218.

jordbruksområdene i Norge.²⁶⁷ Plyndringstokter i utlandet er derfor ikke nok til å forklare den maktposisjon han hadde bygde opp. Ettersom Erling etterlot seg to sønner skal vi ikke se bort i fra at de ble nødt til å dele på farens eiendommer. Om de måtte kjempe i etterkant for arven er usikkert og sagaene nevner ingen motsetning mellom brødrene. Derfor er det vanskelig å trekke noen konklusjon basert på kildene. I et hypotetisk tilfelle kunne arvestrid ha ført til en svekkelse av lederskapet i landsdelen, noe som ville være en fordel for kongen.

Kildenes taushet om Vestlandet bør også sees fra sagaforfatterens perspektiv. Følger vi *Heimskringla* ser vi at kongens maktsentrum flyttet seg til Trøndelag og Østlandet i tiden etter nordsjøimperiets oppløsning. Både Magnus den Gode og Harald Hardråde hadde maktsete i disse landsdelene og det er usikkert om de hadde bånd til herskere på Vestlandet. Derfor kan Snorre ha unnlatt å fokusere på landsdelen. Samtidig kan det hende at Aslak og Skjalg Erlingsson aksepterte kongen eller var for svake til å opponere mot han. Det er ingen tilfeldighet at Snorre fokuserte mye på Erling Skjalgsson i perioden hvor Olav Haraldsson regjerte. Han var den av høvdingene som kongen hadde størst problemer med å skaffe anerkjennelse hos. Snorre hadde en tendens til å skrive mye om høvdingar som var i konflikt med kongen. At vi hører mindre om Horda-Kåres ættlinger etter 1030 kan skyldes at de ikke utgjorde noen trussel lenger, og derfor hadde ikke forfatteren noen grunn til å inkludere dem i sin historie. Som vi så tidligere ble Norge regnet som samlet allerede på Harald Hårfagres tid. Konflikter mellom kongen og enkelte høvdingar foregikk innenfor denne strukturen, og hver enkelt landsdel var i teorien integrert, selv om den lokale herskeren i praksis regjerte selvstendig. Det er grunn til å anta at jo flere herskere som nektet å underkaste seg kongen jo svakere var strukturen. Årsaken var at mektige høvdingar hadde store nettverk som kunne mobiliseres i en konflikt. Når hovedaktøren i nettverket døde forsvant også noe av styrken i båndene. En pasifisering av Vestlandet må derfor ha redusert opposisjonen mot kongen på landsbasis.

Hvis vi kan snakke om noen endring i tiden etter 1030 så er det naturlig å peke på flere årsaker enn bare en dansk svekkelse. Plyndringsmuligheter utad ble redusert, men hva slags konsekvenser dette fikk for kongen og høvdingar i Norge er omdiskutert. Det eneste som gir en pekepinn på endringer er at kildene omtaler Vestlandet mindre enn før og at ladejarlene forsvant ut av maktspillet. Sagaene som beskriver perioden etter 1030 gir derfor et inntrykk av endringer, ikke bare i Danmark, men også i Norge. Spørsmålet er om det ga noen umiddelbar

---

²⁶⁷ Holmsen, *Norges historie*, s. 52.

fordel for norske konger. Tidligere argumenterte jeg for at et sterkt Danmark skapte begrensninger for de norske kongene. Forsøkte man å skaffe seg et direkte herredømme utenfor eget sentrum risikerte man å bli kastet fra makten. En svak konge var derfor den som regjerte lengst i perioden med en sterk dansk kongemakt, fordi han var avhengig av oppslutning hos aristokratiet.

4.2 Magnus den Godes maktoppbygging i perioden med et svakt Danmark fra ca. 1035-46.

For at en konge skulle regjere lenge var det avgjørende at han ikke skapte for mye press mot herskerne i periferien. Skulle han derimot trække over grensen risikerte han at det ble skapt høvdingkoallisjoner støttet av en dansk konge. Et sterkt dansk nærvær bidro til å opprettholde en regional maktstruktur i Norge. Derfor lønte det seg å basere sin makt på horisontale vennsforbindelser hvor herskerne i periferien fikk bevare sitt herredømme. Min gjennomgang av de norske kongene har vist at kongens sentrum flyttet seg fra Vestlandet til Østlandet. Etter hvert fikk kongen også et mer direkte fotfeste i Trøndelag, men det var aldri noen stabil kontroll så lenge ladejarlene var med i spillet. Jarleættens skjebne ser imidlertid ut til å ha fjernet noe av det indre presset mot kongen. I Trøndelag var det flere aktører som ønsket en lederstilling og det innebar at en hersker i landsdelen ikke kunne mobilisere full støtte i en eventuell konflikt med kongen. Jeg skal nå undersøke hvor stabilt forholdet mellom Magnus den Gode og periferien var etter at den dansk kongemakten i Norge ble svekket. På hvilke måte skapte det et fritt spillerom for kongen utenfor eget maktsentrum? Var fravær av dansk kongemakt ensbetydende med økt oppslutning, eller ble rivaliseringen i samfunnet mer omfattende som en følge av en svekket hegemon?

4.2.1 Fra indirekte til territorielt herredømme i Trøndelag

En viktig endring fra tiden før nordsjøimperiets oppløsning var at den norske kongen fikk et fastere fotfeste i Trøndelag. Selv om en konge hadde preget landsdelen med sitt nærvær tidligere, var det sterkere og mer direkte under Magnus den Gode. Kildene gir uttrykk for samlet oppslutning bak kongen, i hvert fall fra det trønderske høvdingaristokrati. I sagaene er både Kalv Arnesson og Einar Tambarskjelve fosterfedre til den unge kongen.²⁶⁸ Begge hadde reist personlig til Holmgard for å gi støtte til Magnus sitt legitime krav på kongedømme i Norge. Tidligere bånd mellom en norsk konge og ladejarl i Trøndelag hadde vært mer indirekte med anerkjennelse som viktigste grunnlag. Det nye i maktrelasjonene var at kongen

---

²⁶⁸ Morkinskinna, s. 99 og Snorre, Bind II, s. 122.

ble tatt til oppfostring og hadde dermed en direkte tilknytting gjennom sitt nettverk. En fosterfarsforbindelse var et av de sterkeste sosiale bånd i det norrøne samfunnet.²⁶⁹ I praksis bidro det til å skape livsvarende bånd. Kongssønner som ble tatt til oppfostring fikk ofte sterkere bånd til fosterfaren enn sin egen far. Gjennom disse nettverkene fikk Magnus et direkte fotfeste i Trøndelag, og mye tyder på at det kongelige sentrum ble fastere knyttet til landsdelen. Det er også antydninger til at kongen hadde indirekte makt på Vestlandet. Fosterfaren Einar hadde et nettverk til Horda-Kåre ætten på Vestlandet. I motsetning til Olav Haraldsson fikk dermed Magnus tilgang til de etablerte nettverkene i Trøndelag og på Vestlandet.

Hva betydde det for maktbalansen i samfunnet at Magnus den Gode hadde sterke bånd til Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson? Sammenlignet med tidligere konger må man helt tilbake til Håkon den Gode for å finne tilsvarende balanse i forholdet mellom kongen og lokale herskere. Ettersom kongen manglet indre konkurrenter og ytre fiender som kunne true hans maktposisjon, var han i praksis den sterkeste patronen. På en side kan det skyldes at det ikke fantes noen sterke regionale herskere etter nordsjøimperiets oppløsning. Det kan ha gitt kongen aksept innenfor et større politisk rom. På en annen side er det mulig at stabilitet var et resultat av at kongen involverte seg mindre utenfor sitt eget sentrum. Kildene sier lite om at han forsøkte å håndheve sitt herredømme på Vestlandet og Østlandet. Primært oppholdt han seg i Trøndelag, sett bort i fra perioden hvor han regjerte som dansk konge fra ca. 1042-47. Her bør det nevnes at sagaforfatterne regnet Norge som en enhet underlagt kongen. Antakelig har man regnet med at landsdeler som kongen ikke oppholdt seg i var en del av hans kongerike. Problemet er at makt sjeldent fungerte på den måten i praksis. En konge var avhengig av å reise rundt for å vedlikeholde sitt herredømme.²⁷⁰ Nå er det mulig at Magnus gjorde det i virkeligheten selv om det ikke er nedskrevet i sagaene. Likevel bør vi være forsiktige med å overdrive hans makt selv om sagaene gir inntrykk av et sterkt herredømme. Andre teorier kan også forklare hvorfor det var stabilitet den første tiden Magnus regjerte. I historieforskningen har debatten rundt ulike styreformer sentrert rundt forskjellen på enekongedømme og samkongedømme. Narve Bjørgo mener at samkongedømmet var en velfungerende styreform,²⁷¹ mens Sverre Bagge påpeker det motsatte. Han mener at et enekongedømme var mer stabilt fordi det hadde støtte hos aristokratiet.²⁷² Oppslutningen

---

²⁶⁹ Sigurdsson. *Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*, s. 84.

²⁷⁰ Bernhardt, *Itinerant kingship and royal monasteries*, s. 46-50.

²⁷¹ Bjørgo. *Samkongedømme kontra enekongedømme*, s. 83.

²⁷² Bagge, *Samkongedømme og enekongedømme*, s. 270-71.

rundt Magnus i Trøndelag gir på lang vei støtte til Bagges teori. Men hva betydde det på sikt at én konge fikk samlet oppslutning? Åpnet det for en egenrådig politikk eller var man sterkt begrenset av støtten man hadde i eget nettverk?

4.2.2 Horisontal eller vertikal styringsmodell?

Fram til nå har jeg gjort rede for hovedtrekk i det sosiale nettverket til Magnus den Gode i Norge. Dette var primært knyttet til aristokratiet i Trøndelag. Et sentralt spørsmål er hvem som kontrollerte nettverket. På grunn av sin unge alder har kongen hatt liten kontroll i en tidlig fase. Unge konger ble som regel kontrollert av sine nærmeste støttespillere fram til man ble myndig. På et senere tidspunkt gir kildene opplysninger om at kongen begynte å føre en egenrådig politikk.²⁷³ Årsaken var at Magnus ville hevne seg på sin fars motstandere. Sagaene navngir to sentrale aktører, Kalv Arnesson og Hårek fra Tjøtta, som begge ble utsatt for kongens vrede. Førstnevnte ble bortvist fordi kongen fikk greie på at han hadde bidratt til Olav Haraldssons fall i slaget på Stiklestad. I praksis innebar det et brudd i ett fosterskapsbånd, noe som viser at det ikke var ubrytelig. Hårek derimot falt for øksen til Åsmund Grankjellson, som ville hevne drapet på sin far.²⁷⁴ Det ble godt oppmuntret av kongen ettersom Hårek hadde sviktet Olav Haraldsson. Et mønster viser at Magnus gikk hardt fram mot høvdinger som hadde opponert mot faren. På mange måter indikerer det at kongens oppslutning i Trøndelag ga han makt til å forfølge fiender. Men spørsmålet er om man bør tillegge Magnus ansvaret eller aktørene som stod rundt ham. Var det slik at kongen hadde ubegrenset makt til å rydde opp i aristokratiets rekker eller var det et utslag av lokal rivalisering som en følge av hans lederposisjon i samfunnet?

Enkelte historikere har argumentert for at et enekongedømme var ustabilt. Hans Jacob Orning påpeker at en sterk konge utgjorde en trussel mot maktbalansen i samfunnet.²⁷⁵ I hans analyse av *Morkinskinna* peker han blant annet på Magnus den Gode. Årsaken var at kongen manglet sterke konkurrenter og kunne dermed ture fritt fram i samfunnet. I denne sammenheng kan vi trekke frem fravær av dansk kongemakt. Den brutale fremferden ga en mindre risiko for å miste oppslutning til en dansk konge fordi han ikke utgjorde noe alternativ. Derfor hadde Magnus et friere spillerom til å ta seg til rette mot sine motstandere. Men skyldes kongens atferd ene og alene hans åpne handlingsrom? Kildene gir også inntrykk av at kongens atferd hadde rot i interne motsetninger hos egne støttespillere. I både *Morkinskinna* og *Heimskringla* gis det indikasjoner på at Einar Tambarskjelve og Kalv Arnesson var rivaler. De to

---

²⁷³ Snorre, Bind II, s. 132-35 og *Morkinskinna*, s. 103-04.

²⁷⁴ Snorre, Bind II, s. 131.

²⁷⁵ Orning, *Borgerkrig og statsutvikling*- en revurdering, s. 206-07.

høvdingene har antakelig konkurrert om to ting: En lederposisjon i Trøndelag og innflytelse over kongen. Disse motsetningene kan ha bidratt til å føre Magnus i retning av en ekskluderende politikk. I *Morkinnskinna* står det at under et gjestebud i Viken oppstod det uenighet mellom Kalv og Einar om hvem som skulle sitte nærmest kongen ved bordet.²⁷⁶ Like etterpå oppfordrer Einar kongen om å ta med Kalv til Stiklestad for å få en beskrivelse av slagstedet.²⁷⁷ Førstnevnte har nok hatt kjennskap til sistnevntes rolle i drapet på Olav Haraldsson, og har derfor kunne sitte trygt i bakgrunnen og spille kongen ut mot sine fiender. På lang vei viser det at båndet mellom kongen og de to trønderhøvdingene ikke skapte stabilitet på lang sikt.

Følger vi *Morkinnskinna* var Magnus den Gode like mye preget av rivalisering på lokalt nivå som fravær av en dansk konge. Kongens fremferd var i Einar Tambarskjelves interesse hvis han så på Kalv Arnesson som en trussel mot sin maktposisjon i Trøndelag. Lars Hermanson har vært inne på de samme trekkene ved maktspeilet i Danmark på 1100-tallet.²⁷⁸ Skjalm-kollektivet, en gruppe stormenn i kretsen rundt kong Valdemar I, forsøkte systematisk å styrke sin makt på bekostning av andre høvdinge. Vennskap med kongen var en viktig strategi for å nå slike mål. På samme måte som i Norge kan man derfor snakke om indre motsetninger og maktkamp på lokalt nivå. En åpenbar forskjell var at stormannsgrupperingen rundt Valdemar forsøkte å utvide sin makt på riksnivå. Hermanson har definert skjalmgruppens politikk som en territoriell ekspansjon i kongens navn.²⁷⁹ Gjennom nettverk til kongen fikk dets medlemmer frie hender til å tilegne seg land i periferien. På lang vei kan denne gruppen defineres som et riksaristokrati i motsetning til Einar som representerte et lokalaristokrati. Per Sveaas Andersen har derimot påpekt likheten mellom Einar og ladejarlenes politikk.²⁸⁰ I følge ham forsøkte Einar å gjøre sin makt gjeldende over hele landet ved å utnytte sitt forhold til kongen. En liknende teori har Andreas Holmsen kommet fram til.²⁸¹ Han påpeker at Einar var den virkelige riksstyrer under Magnus regjeringstid og styrte kongen for å styrke egen makt. Vi skal ikke overdrive hans posisjon, men likhetene er påfallende med hvordan maktspeilet utartet seg i Danmark. En konge måtte ta hensyn til stormennenes interesser, hvis ikke risikerte han å stå uten støtte.

---

²⁷⁶ *Morkinnskinna*, s. 102.

²⁷⁷ *Morkinnskinna*, s. 103.

²⁷⁸ Hermanson. *Släkt, vänner och makt*, s. 244.

²⁷⁹ Hermanson. *Släkt, vänner och makt*, s. 243-46.

²⁸⁰ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 143.

²⁸¹ Holmsen, *Norges Historie*, s. 175.

4.2.3 Begrensninger i kongens spillerom

På samme måte som tidligere konger var Magnus den Gode preget av sine nærmeste støttespillere. De norske kongene som regjerte før 1035 var mer bundet av en dansk konge. Magnus var derfor en av få konger med sin primære støtte i aristokratiet. Det vil si at det var en intern og ikke ekstern aktør som preget kongens politikk. I stor grad gir det støtte til tesen om et bedre forhold mellom en norsk konge og aristokratiet i etterkant av nordsjøimperiets oppløsning. Men om det var snakk om aristokratiet som en samlet enhet er usikkert. Det eneste vi kan si noe om er at enkelte stormenn sluttet seg til kongen. Problemene som fulgte med kongens politikk gir også indikasjon på et splittet aristokrati. Følger vi sagaberetninger skal det i kjølevannet av Magnus hevntokt ha samlet seg motstandsgrupper som var klare til å slå til mot kongen.²⁸² I *Heimskringla* påpeker Snorre at det var bøndene som stod bak dette,²⁸³ men det er ikke utenkelig at enkelte stormenn stod i front for disse. For å unngå konflikt gikk kongens støttespillere inn for å roe ned situasjonen. I det kjente kvadet *Bersoglisviser* minner Sigvat Skald om pliktene en konge hadde ovenfor folket.²⁸⁴ Hvem som stod bak fredsinitiativet er usikkert og det står ingenting om Einar Tambarskjelve i denne sammenheng. Det som er sikkert er at den hensynsløse kongen møtte motstand, enten det var fra en annen konge, eller herskere i lokalsamfunnet. Til tross for et svekket Danmark hadde ikke kongen frihet til å gjøre som han ville i samfunnet.

En annen sagaepisode gir uttrykk for Magnus den Godes avhengighet av sitt nettverk og hvilke begrensninger han hadde, selv om han stod sterkt i Trøndelag. I *Morkinskinna* beskrives det hvordan kongen stod i fare for å miste støtten fra sin nærmeste allierte. Beretningen forteller at Einar Tambarskjelves sønn, Eindride, hadde trosset Magnus ved å gi opphold til Torstein Haldsson.²⁸⁵ Sistnevnte var i unåde hos kongen og et vennskap med ham ble oppfattet som forræderi. For å hindre at en konflikt brøt ut forsøkte Einar å mekle med kongen. Magnus viser liten vilje til å tilgi Eindride for å ha hatt kontakt med Torstein, så Einar forlater ham i raseri og truer med å bryte vennskapsforholdet dem i mellom. Kongen løper dermed etter han og lover å gi Torstein tillatelse til å oppholde seg i hans rike. Han ville for en hver pris ikke miste sin fosterfars støtte. Denne episoden viser hvor avhengig en konge var av støtten han fikk hos sine nærmeste. Hadde båndet til Einar gått i oppløsning hadde han risikert å miste makten, ikke bare i Trøndelag, men også utenfor sitt eget sentrum. Mye tyder på at Einar hadde nettverk på Vestlandet og kongens tilgang til dette bidro til å styrke hans herredømme.

---

²⁸² Snorre, Bind II, s. 134-35.

²⁸³ Snorre, Bind II, s. 134-35

²⁸⁴ Diktet finnes i Snorre, Bind II, s. 134-35.

²⁸⁵ Morkinskinna, s. 164-65.

Gode forbindelser til aktører utenfor sentrum var derfor viktig for å styrke den territorielle maktposisjonen til kongen.

Magnus den Gode hadde neppe ubegrenset makt selv om han hadde sterk oppslutning. En dansk svekkelse var ikke alene et grunnlag for en konge til å herske gjennom sterkere bånd. En konge var fortsatt avhengig av å spille på horisontale relasjoner og begrense sin makt i lokalsamfunnet. Samtidig er det viktig å presisere at Einar Tambarskjelves posisjon i *Morkinskinna* kan ha vært overdrevet. I følge Ármann Jakobsson fremstår han her som sterkere enn i andre sagaer.²⁸⁶ Det forklarer han på bakgrunn av Harald Hardrådes reaksjon på Einars hovmod, som til slutt endte med hans fall.²⁸⁷ I *Heimskringla* derimot virker Einar mer ydmyk og her er sympatien fra forfatteren større enn i *Morkinskinna*. Det er godt mulig at Ármann har rett i sin analyse om en overdrivelse av Einars maktposisjon i Trøndelag. Samtidig tviler jeg på at kongen stod med ubegrensede maktmidler. Gjennomgående illustrerer *Morkinskinna* og *Heimskringla* hvor problematisk det var hvis en konge forsøkte å drepe sine motstandere, enten det var snakk om en lokal høvding eller en annen konge. Om en drept høvding hadde et stort nettverk fra før av kunne man risikere at dette ble aktivert mot kongen i etterkant.

4.2.4 Et sterkere hierarki?

Episodene i *Morkinskinna* og *Heimskringla* viser at kongen fikk oppslutning fra de sterkeste enkeltindividenes. Men til tross for at det var en sterk oppslutning i starten brøt det etter hvert over i mer åpen rivalisering. Det er derfor ingen klar sammenheng mellom en svak dansk kongemakt og en langvarig konsolidering i Norge. Den regionale maktstrukturen satte fortsatt begrensninger og kongen var nødt til å balansere stormennenes interesser. Dessuten er det problematisk å konkludere med at det eksisterte noe interessefellesskap mellom enkelte stormenn. Motsetninger ville forekomme i perioder med én eller flere konger. En innvending mot denne konklusjonen kan være at sagaforfatterne fremstilte kongen som alt for svak. Birgit Sawyer har hevdet at Snorre hadde et ideologisk mål med å skrive sin saga ved å fremheve stormennene.²⁸⁸ Hvis realiteten var det motsatte må høvdingenes kontrollmuligheter over en konge ha vært begrenset, noe som svekker sagaenes opplysninger om virkningen av fosterskapet mellom Einar Tambarskjelve og Magnus den Gode. Men jeg har vanskelig for å se at nettverkene var vertikale på midten av 1000-tallet, og at en konge alene var mektig nok til å styre trådene. Selv om Magnus hadde en sterkere ideologisk ramme rundt seg enn

---

²⁸⁶ Jakobsson, *Kongesagaen som forsvandt*, s. 78.

²⁸⁷ *Morkinskinna*, s. 162.

²⁸⁸ Sawyer, *Samhällsbeskrivningen i Heimskringla*, s. 234.

tidligere konger, tviler jeg på at han kunne herske uten støtte fra stormennene. Den vertikale modellen med et hierarkisk styre var dessuten ikke en realitet før på 1200-tallet, og til og med da har det vært innvendinger mot hvor sterk en konge egentlig var.²⁸⁹ Jeg mener det bidrar til å svekke Sawyers teori og avslører et troverdig bilde ved den politiske kulturen i sagaene.

4.3 Harald Hardrådes maktoppbygging i Norge

Et fellestrekk ved kongene i vikingtiden var at de opprettet nye bånd til aktører innenfor aristokratiet. I praksis innebar det at en ny konge bygde opp et nettverk som skilte seg fra forgjengerens. Samtidig er det mye som tyder på at muligheten for å velge hvilke aktører man ville alliere seg med var avhengig av ytre omstendigheter. I et komparativt perspektiv var Olav Haraldssons kontroll over det norske aristokratiet begrenset på grunn av at danekongen, Knut den Mektige, hadde ressurser til å trekke høvdingene vekk fra kongen. Olav baserte derfor sin makt på vennskap med andre høvdinge for å motbalansere sine rivaler.²⁹⁰ En sterk dansk kongemakt påvirket dermed aktørenes nettverksbygging i Norge. Jeg skal nå analysere og drøfte Harald Hardrådes maktoppbygging i Norge med fokus på forholdet til Danmark og aristokratiet. Først skal jeg se nærmere på hvordan samstyret med Magnus den Gode fungerte. Deretter skal jeg drøfte hvordan han etablerte seg som enekonge og hvilke aktører han allierte seg med. På hvilke måte var han preget av forholdet til Danmark når han valgte støttespillere? Bygde han et nettverk til høvdinge som befant seg lavere i hierarkiet for å motbalansere de sterkeste? I så fall var det et resultat av at de mektigste høvdingene hadde potensialet til å alliere seg med en dansk konge?

4.3.1 Samkongedømme

I middelalderen var det ikke sjeldent at konger delte på makten. En slik styreform har i historiografien fått betegnelsen samkongedømme.²⁹¹ Sagaene viser at allerede på 900-tallet delte konger på makten i Norge. Som vi så i kapittel 2 praktiserte Eirikssønnene et samstyre på Vestlandet, før de overtok hver sin regionale maktbasis i Trøndelag og på Østlandet. Senere skal også Eirik og Svein Jarl ha delt på makten i Trøndelag, før førstnevnte dro til England og overtok et jarledømme i Northumbria. Det var sjeldent at to herskere satt i samme landsdel over lenger tid. I praksis var det snakk om et regionalt herredømme og aktørene var neppe ute etter å holde en nasjonal struktur på plass. Det samme tror jeg var tilfellet med Magnus den

---

²⁸⁹ Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, s. 177, og Orning, *Uforutsigbarhet og nærvær*, s. 173-76.

²⁹⁰ Krag, *Vikingtid og rikssamling*, s. 144-45.

²⁹¹ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 276.

Gode og Harald Hardråde. I følge sagaene delte kongene på makten som norske konger uten å henvise til hvor de styrte fra. I *Heimskringla* står det at Magnus og Harald stundom holdt seg sammen og stundom hver for seg.²⁹² De holdt også hver sin hird og var på gjestebud sammen. Hva var årsaken til at et samstyre kunne fungere? Min hypotese er at samkongedømmet var stabilt når det eksisterte en ytre trussel. Aktørene stod samlet når en dansk konge truet med å underlegge seg deres maktområder. Motsatt forekom innbyrdes rivalisering oftere når Danmark stod svakt. Jeg skal nå se nærmere på hvordan samstyret mellom Magnus den Gode og Harald Hardråde oppstod, hvordan det virket over tid og hvilke forutsetninger som holdt det samlet.

Sagaene har ulike versjoner av Harald Hardrådes inntreden i Norge. I *Heimskringla* får han tilgang til landet etter han har etablert en avtale med Magnus den Gode om riksdeling.²⁹³ I *Morkinskinna* og *Fagerskinna* har historien et identisk innhold, men med en annen kronologi. I begge sagaene skal Harald ha fått støtte i Gudbrandsdalen før Magnus gikk med på deling av kongemakten.²⁹⁴ Den reelle delingen kom derfor ikke i gang før Harald hadde bygde opp tilstrekkelig støtte til å få gjennomslag for sine krav. Sverre Bagge har hevdet at et samstyre ofte ble tvunget igjennom av en konge med tilstrekkelig styrke.²⁹⁵ Han peker blant annet på Harald Hardråde som et relevant eksempel. Nå er det usikkert om støtten han hadde på Opplandene var tilstrekkelig for å tvinge gjennom et samstyre. Magnus stod tross alt sterkt i Norge gjennom sine nettverksforbindelser. I *Heimskringla* er det alliansen med Svein Estridsson som motiverer Magnus til å gi bort halve riksstyringen. Spørsmålet er hvordan det fungerte i praksis. I *Heimskringla* er det lite informasjon om hvordan samkongedømmet virket. Snorre skriver; “*det gikk mangt for seg som kongene hadde hver sin mening om, enda det er lite skrevet om det her*”.²⁹⁶ I *Morkinskinna* derimot finnes en mer utfyllende beskrivelse av samstyret og hvordan det fungerte i praksis.

4.3.1.1 Rivalisering om støttespillere

I *Morkinskinna* beskrives det hvordan Magnus den Gode og Harald Hardråde rivaliserte om støttespillere i Norge. Til forskjell fra i *Heimskringla* får man et bedre inntrykk av hvilke spenninger som lå i et samstyre. I episoden om Trond på Opplandene fortelles det hvordan kongene kjempet mot hverandre om en høvdings støtte.²⁹⁷ I beretningen står det at kong

---

²⁹² Snorre, Bind II, s. 167.

²⁹³ Snorre, Bind II, s. 166

²⁹⁴ Morkinskinna, s. 154 og Fagerskinna, s. 251.

²⁹⁵ Bagge, *Samkongedømme og enekongedømme*, s. 250.

²⁹⁶ Snorre, Bind II, s. 168.

²⁹⁷ Morkinskinna, s. 159-161.

Magnus inngikk et vennskap med Trond. Sistnevnte skal ha arrangert et storstilt gjestebud for kongen. Dette skal ha oppbrakt kong Harald som bestemte seg for å sende menn utkledd som munkar til Tronds gård for å teste hans lojalitet. Til sin store forargelse fikk disse en dårligere mottakelse enn det Magnus hadde fått. Harald skal ha blitt så sint at han planla å drepe Trond. Sistnevnte ble derfor knyttet til Magnus sin hird for å hindre at han ble utsatt for Haralds vrede. Til slutt blir Trond nødt til å forlate Norge, men unngår så vidt å bli drept. Beretningen avsluttes med at Magnus ankommer og Harald trekker seg rolig tilbake for å unngå konflikt dem i mellom.

Episoden forteller oss at kongene primært rivaliserte om tilhengere og unngikk direkte sammenstøt. Når styrkeforholdene var på et balansepunkt var det risikabelt å angripe motstanderen direkte. Ser vi nærmere på hvor rivaliseringen fant sted sier det mye om hvorfor Harald Hardråde reagerte som han gjorde. På tidspunktet hvor kongene delte på makten var herredømmet inndelt slikt: Magnus hadde gjennom sitt nettverk et direkte herredømme i Trøndelag og et indirekte på Vestlandet. Harald derimot hadde støtte på Opplandene, og sagaene sier ingenting utover det. Det vi ser i episoden er at kong Magnus lokker til seg et individ som var viktig for Harald. Hvis ikke hadde han ikke reagert som han gjorde. At Magnus drev med nettverksbygging i landsdelen var problematisk fordi han blandet seg inn i et kjerneområde. Spørsmålet er hva som ville skje når den ene kongen fikk et større nettverk. Ville han gå til åpen aksjon eller var slektsbåndene sterke nok til å holde motsetninger i tømme?

Samkongedømmet kan på mange måter sammenlignes med andre styreformer som eksisterte i vikingtiden. For å bruke et komparativt eksempel var overkongedømme sjeldent en permanent tilstand. Den fungerte best når kongen var for svak til å utfordre lokale herskere direkte. Det så vi i tilfellet med Håkon den Gode og hans forsiktige fremgangsmåte i periferien. Selv om en konge ønsket mer makt betyr ikke det at han hadde ubegrensede midler. Om målet til kong Magnus var å utmanøvrere Harald Hardråde over tid, virker det rart at han ikke slo til når han åpenbart hadde bedre støtte hos stormennene. I *Heimskringla* står det lite om styrkeforholdet mellom kongene, men i *Morkinskinna* er det en klar favorisering av Magnus. Her får vi et bilde av at sistnevnte var overlegen når det kom til støtte fra stormennene. Særlig gjelder det støtten fra Einar Tambarskjelve. Men ettersom sagaen gjennomgående er negativ til kong Harald er det mulig at forfatteren har overdrevet styrken til kong Magnus. Hvorfor den ene kongen ikke seiret kan forklares i naturlige balanseforhold på den tiden. Hans Jacob Orning har påpekt at målet for en konge ikke var å eliminere all motstand, men å oppnå best mulige

betingelser innenfor et fellesskap basert på maktbalanse og felles normer.²⁹⁸ Sverre Bagge har også hevdet at i et samfunn hvor væpnende konflikter var normalt, ville det være bremsemekanismer som hindret at eliten ødela seg selv i innbyrdes kamp.²⁹⁹ Bagge forklarer også at en overlegen politisk aktør forsøkte å hindre at motstanderen kom i en desperat stilling, fordi det kunne føre til større omkostninger for seierherren.³⁰⁰ Det kan forklare hvorfor Magnus ikke gikk til det skrittet å kvitte seg med Harald fullstendig.

4.3.1.2 Aristokratiets interesser og indre samhold

For å finne svaret på hvorfor det ikke brøt ut åpen konflikt mellom Magnus den Gode og Harald Hardråde bør vi se nærmere på årsaken til at de opprinnelig inngikk et samstyre. Fra førstnevntes side var det motivert av behovet for å bevare herredømmet over Norge og Danmark. Ettersom kongens herredømme i Danmark på langt nær var sikret virker det rimelig at han valgte å dele på makten. Hva var så årsaken til at det likevel forekom rivalisering hvis Magnus for en hver pris ønsket å bevare sine kongeriker? Nå er det usikkert hvor delaktig kongen selv var i å konkurrere mot kong Harald om tilhengere. Stort sett var det høvdinger som egget kongen til slik atferd. Fra først stund var også de nærmeste støttespillerne innstilt på enekongedømmet. I sagaene avviser Einar Tambarskjelve deling av kongemakten.³⁰¹ Det skyldes at han stod såpass sterkt bak kongen og ville derfor risikere å miste makt og innflytelse. Den negative innstilling til samkongedømmet var neppe av prinsipiell art, men basert på en vurdering av styrkeforhold og risikoen for å miste makt. Norske høvdinger hadde også et annet syn på Danmark. For å bruke et eksempel illustrerer *Heimskringla* hvordan Einar avviser Haralds oppfordring om å kjempe for makten i landet: Han forklarer at det var mer ærefullt å følge sin fostersønn til graven enn å kjempe for en annen konges rike.³⁰² Høvdingen verdsatte vennskapet til kong Magnus mer enn å knytte seg til en ny konge. At det oppstod en ubalanse innenfor et samkongedømme kan derfor like mye skyldes stormennenes interesser som kongenes misnøye.

På hvilke måte ble samkongedømmet holdt sammen av et dansk nærvær? Ettersom den danske kongen, Svein Estridsson, var svak og ikke utgjorde noen direkte trussel for samstyret, er det usikkert hva det betydde for dets levedyktighet over tid. I et komparativt perspektiv var også Håkon og Eirik Jarl tidvis rivaler om makt innenrikspolitisk, akkurat som de to kongene.

---

²⁹⁸ Orning, *Borgerkrig og statsutvikling* - en revurdering, s. 206.

²⁹⁹ Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 158.

³⁰⁰ Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 159.

³⁰¹ Morkinskinna, s. 151.

³⁰² Snorre, Bind II, s. 169.

Eirik skal blant annet ha drept en av Håkons nærmeste støttespillere og trosset aktivt sin egen far ved å gi grid til motstandere.³⁰³ De kjempet også om støtte fra danekongen Harald Blåtann, men når han forsøkte å innvolvere seg direkte i landet, slo far og sønn seg sammen og kjempet mot inntrengeren. På den ene siden viser det at fravær av dansk kongemakt ga en tilstand med rivalisering hvor selv slektsbånd var et usikkert vern mot konflikt. På en annen side gir sagaene inntrykk av at rivalisering opphørte og gikk over til forsoning når det danske nærværet ble sterkere. Vi skal ikke se bort i fra en overdrivelse fra sagaforfatterne. En trussel fra Danmark kan i deres øyne ha aktivert en nasjonal bevissthet, noe som ikke nødvendigvis var tilfellet for aktørene i virkeligheten. Derimot er det ikke fullstendig feil at sagaene har noe rett i sine betraktninger, ihvert fall når det kommer til aktørenes egeninteresse. Samkongene har hatt mye å vinne på samarbeid. For det første sikret det dem begge en maktbase i Norge. For det andre stod Danmark åpent for herjing, som på sikt ville berike de to kongene. Et svakt Danmark kunne bidra til indre rivalisering, men også at man holdt motsetninger i tømme for å utnytte muligheter til å berike seg selv utenfor landets grenser. Kongene hadde derfor ikke et konsekvent forhold til den danske kongemakts svakhet. Interesser knyttet til egen makt avgjorde om aktørene rivaliserte eller stod sammen.

4.3.2 Kongens maktoppbygging i Norge

Harald Hardråde var en av de norske kongene som stod lengst i konfrontasjon med en dansk konge. Flesteparten av sagaene som omtaler ham inneholder informasjon om krigstokt i Danmark. Hvordan han regjerte i Norge er mindre beskrevet. Inntrykket sagaene gir er at han var en hard styrer.³⁰⁴ På den måten delte han visse likhetstrekk med sin halvbror Olav Haraldsson. Sverre Bagge har påpekt at kong Olav brukte hardere metoder mot stormennene, fordi han var hindret av å hente ressurser utenfra.³⁰⁵ Derfor måtte han “ta mer” fra høvdingene i lokalsamfunnet for å kompensere for ressurstapet. På hvilke måte var kong Harald preget av samme type faktorer? Var han en hard riksstyrer på grunn av eksterne forhold? Jeg skal nå analysere kongens maktoppbygging i Norge under perioden som enekonge og undersøke hva slags relasjoner han spilte på i lokalsamfunnet. Styrte han gjennom en vertikal styringsmodell eller var han begrenset til å spille på horisontale relasjoner? Kan et gjenopprettet dansk kongerike forklare hvorfor han gikk hardere til verks mot stormennene?

---

³⁰³ Snorre, Bind II, s. 134-135 og 154-155.

³⁰⁴ Snorre, Bind II, s. 175 og Morkinskinna, s. 204.

³⁰⁵ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 201.

I følge sagaene lå Harald Hardrådes kjerneområde på det indre Østlandet. Her skal han ha fått kongsnavn av Steigar-Tore, en 15 år gammel høvdingsønn på Opplandene.³⁰⁶ Denne opplysningen er felles for både *Heimskringla* og *Morkinskinna*. Kongens egen jarl skal også ha holdt til i landsdelen. I sagaene står det at Orm Eilivson var innehaver av jarleembete.³⁰⁷ Ifølge Snorre var Orm barnebarnet til Håkon Jarl Sigurdsson. Dessuten var han gift med Finn Arnessons egen datter, Sigrid. Mye tyder også på at kong Harald bygde videre på det regionale maktsentrum Olav Haraldsson hadde etablert. I følge Snorre skal han ha grunnlagt en kjøpstad øst i Oslo, hvor han satt for å verne landet mot danene.³⁰⁸ Det er usikkert om Harald var den egentlige bygrunnlegger, men opplysningene har en troverdig side og det antas at han etablerte en kongsgård og Mariakirke ved Alnaelven innerst i Bjørvika. Når det gjelder nettverksbygging fulgte han en påfallende lik strategi som sin halvbror. Blant annet skal han ha inngått et giftermål med Tora Torbergsdatter som ga han tilgang til Arnmødlingene, en etablert stormannsgruppe med sterke politiske individer. I *Morkinskinna* står det at Arnmødlingene var de mektigste høvdingene i landet.³⁰⁹ Opprettelsen av dette nettverket virker rimelig sett i forhold til Haralds anstrengte forhold til Einar Tambarskjelve. Det er grunn til å tro at kongen ville forsøke å fremme medlemmer av denne gruppen i Trøndelag for å styrke sitt eget herredømme. Når det kommer til Vestlandet finnes det et par opplysninger om et forhold til Horda-Kåre ætten. I *Morkinskinna* nevnes det kort at kong Harald hadde støtte av Skjalg Erlingsson på krigstokt i Danmark.³¹⁰ Videre hører vi ikke noe mer om landsdelen og det er primært i Trøndelag og på Østlandet kongen hadde sine nettverksforbindelser.

4.3.2.1 Kongstjeneste

Under Harald Hardrådes tid som enekonge ser det ut til at flere nye menn ble opphøyet til en maktposisjon. Det som karakteriserte disse var at de tilhørte en svakere høvdingfamilie som ble løftet fram på bekostning av en etablert én. Eller så var det aktører som i bokstavelig forstand var nye ved at de ikke hadde noen tilknytting til eksisterende høvdingslekter. Det å innsette nye menn innebar ikke at allminnelige bønder fikk høvdingstatus, men at man løftet fram aktører som hadde vært i skyggen for allerede etablerte høvdinge.³¹¹ Hva slags påvirkning hadde det på maktbalansen regionalt hvis en konge innsatte nye høvdinge i

---

³⁰⁶ *Morkinskinna*, s. 154 og Snorre, Bind II, s. 166.

³⁰⁷ Snorre, Bind II, s. 182.

³⁰⁸ Snorre, Bind II, s. 188.

³⁰⁹ *Morkinskinna*, s. 205.

³¹⁰ *Morkinskinna*, s. 227.

³¹¹ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 187.

maktposisjoner? En av de nye mennene kongen innsatte var islendingen Ulv Ospaksson, som i følge sagaene ble giftet bort til Jorunn Torbergsdotter, søster til kongens kone.³¹² Ved å belønne sin tilhenger sørget han for at nettverket i større grad var preget av lojale støttespillere. I *Heimskringla* står det også at Ulv fikk tildelt eiendommer i Trondheim og fikk lendmannsrett av kongen.³¹³ Opplysningene her viser at kongen introduserte en høvding som tidligere ikke hadde hatt eiendommer i Norge. Vi ser også at Harald giftet sin støttespiller inn i en etablert familie. Det er dermed ikke snakk om å tilsidesette høvdingen for å fremme en annen. I stedet forsøkte han å skape en maktbalanse mot sin farligste konkurrent i Trøndelag, Einar Tambarskjelve. På toppnivå var horisontale vennskap fortsatt det vanligste. Når det gjelder forholdet til høvdingen lenger ned på rangstigen var situasjonen annerledes.

I sagaen om Harald Hardråde finnes det enkelte opplysninger som tyder på en vertikal styringsmodell. Ulv Ospaksson skal i følge *Heimskringla* ha vært kongens *stallare*.³¹⁴ En person med et slikt ombud skal ha hatt en viktig rolle i kongens hird og stod ansvarlig for å megle mellom kongen og hirdmedlemmer skulle det oppstå konflikt.³¹⁵ Sagaene viser også at slike ombud som regel ble gitt til islendinger, noe vi ser i tilfellet med Ulv. Spørsmålet er om det var et klart uttrykk for underordning. Ettersom det var et kongelig ombud er det rimelig å anta at personen hadde forpliktelser til kongen i form av tjenester. Det at det var islendinger som fikk slike ombud tyder også på en grad av vertikal forbindelse. Spørsmålet er om slike tjenesteombud oppstod i vikingtiden eller stammer fra samtidens politiske kultur. Vi må være forsiktige med å overdrive realiteten av slike ombud på 1000-tallet. Mye tyder på at kongestjeneste var mer utbredt på 1200-tallet. Derimot finnes det andre ombud som visstnok har røtter tilbake i eldre tid.

Tjenestepersonen som dukker opp mest i sagaene er *lendmannen*. Som regel var det høvdingen på toppen av samfunnet som fikk slike posisjoner. I historiografien er det uenighet om hvor gammelt dette ombudet var, men forskere mener den ble introdusert en gang på 1000-tallet på Olav Haraldssons tid.³¹⁶ Harald Hardråde ser ut til å ha utnevnt lendmenn som skulle tjene ham trofast. Det var på ingen måte noe nytt ettersom tidligere konger hadde prøvd på det samme. Derimot er det mulig at han i et større omfang kunne knytte til seg aktører gjennom slike ombud. For å bruke et eksempel står det i *Heimskringla* at Kalv Arnesson fikk

---

³¹² Snorre, Bind II, s. 176.

³¹³ Snorre, Bind II, s. 176.

³¹⁴ Snorre, Bind II, s. 176.

³¹⁵ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 293.

³¹⁶ Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet*, s. 281.

eiendommene sine tilbake mot at han skulle tjene kongen trofast.³¹⁷ På den måten ble det etablert et patron-klient forhold hvor Kalv fikk noe han manglet i bytte mot troskap. Hvor langt kong Harald kom i å kreve det samme av sterke høvdinger er usikkert. Det er mulig at han kom lenger i å kreve troskap av én enkelt grunn: Den danske kongen var svak og mindre attraktiv som patron. Fra aristokratiets side må handlefriheten ha vært større når en dansk konge var sterk, fordi da hadde man mulighet til å stille høyere krav for å tjene kongen. Et system med faste ombud ville neppe ha fått gjennomslagskraft så lenge høvdinger kunne knytte seg til en annen konge.

Analysen av kongens nettverkspolitikk viser et mønster som ikke skiller seg mye fra tidligere. Maktoppbygging basert på personlige bånd fortsatte å gjøre seg gjeldende. En åpenbar endring hadde likevel forekommet siden samstyret gikk i oppløsning. På lang vei var maktbalansen i Skandinavia tilbake på gamle spor med én konge i hvert land. En viktig forskjell derimot var at Danmark var svakere og utøvde et mindre press mot Norge. Sverre Bagges teori om hardere atferd fra den norske kongen på grunn av et sterkt Danmark passer derfor dårligere inn for å forklare Harald Hardrådes maktoppbygging.³¹⁸ Hva var så årsaken til at det forekom konflikter under hans regjeringstid? Kan vi snakke om prinsipielle motsetninger mellom kongen og aristokratiet? Det som er sikkert er at i perioden etter drapet på Einar Tambarskjelve fremstod kongen som et problem for stabilitet i samfunnet. I *Heimskringla* står det at Harald ble så forhatt at lendmenn og bønder truet med å gå i mot han.³¹⁹ På Østlandet ble bøndene utsatt for hensynsløs herjing og brannskatting.³²⁰ Vi er dermed tilbake til et kjent mønster som preget maktforholdene før nordsjøimperiets oppløsning. Brudd i den regionale maktbalansen bidro til å innvolvere en dansk konge.

4.3.2.2 Uklare lojalitetsforhold

Sagaene gir inntrykk av at lojalitetsforholdene var mer uklare med tilstedeværelse av en dansk konge. Et kjent mønster var at høvdinger som ble tilsidesatt hentet støtte i Danmark. Det var også tilfellet med Håkon Ivarsson, en lokal høvding på Opplandene. I *Heimskringla* kom han i konflikt med kong Harald fordi han ikke fikk tilgang til jarleombudet. Det var allerede besatt av Orm Jarl, og kongen forklarer at han ikke var villig til å ha flere jarler.³²¹ I *Morkinskinna* derimot er årsaken en annen. Her blir Håkon nektet av kongen å dra på vikingtokt utenlands,

---

³¹⁷ Snorre, Bind II, s. 184.

³¹⁸ Bagge, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, s. 201.

³¹⁹ Snorre, Bind II, s. 179.

³²⁰ Snorre, Bind II, s. 202 og *Morkinskinna*, s. 216.

³²¹ Snorre, Bind II, s. 182.

fordi han mener det er umoralsk for kristne å bedrive slike aktiviteter.³²² Håkon forklarer at på grunn av sin store tilhengerskare hadde han behov for materielle ressurser. For å bøte på det behovet foreslår kong Harald at Håkon gifter seg med Ragnhild, datter av Magnus den Gode.³²³ Ragnhild er skeptisk og avvisende på grunn av Håkons lave rang. Kongen lover derfor å gi ham et jarledømme, og med det som løfte velger Ragnhild å gifte seg med Håkon. I etterkant velger derimot kong Harald å bryte sitt løfte, noe som resulterer i at Håkon og Ragnhild flykter til Danmark. Den samme beretning finnes i *Heimskringla*, men her gifter de seg ikke før på et senere tidspunkt. Felles for begge sagaene er at Håkon inngår et vennskap med danekongen Svein Estridsson, fordi han ikke fikk oppfylt sine krav hos den norske kongen.

Overordnet viser sagaene at Harald Hardråde kom i konflikt med aktører han ikke klarte eller ønsket å tilfredsstille. Et mønster viser at jo sterkere aktøren var jo vanskeligere var det å inngå et vennskap. Det var tilfellet med Einar Tambarskjelve som stilte høye krav til å støtte kongen. For å motbalansere sterke høvdinger forsøkte kongen å fremme andre stormenn. Det var årsaken til at han bygde opp et sterkt nettverk til Arnmødlingætten. Spørsmålet er hvordan det fungerte over tid. Var forholdet like velfungerende når kongen hadde kvittet seg med sine sterkeste motstandere? Det som er påfallende er at forholdet til Arnmødlingene ble verre etter drapet på Einar Tambarskjelve. Det illustreres i bruddet med Finn Arnesson, som hadde vært kongens mest trofaste støttespiller. På grunn av mistanker om løftebrudd brøt Finn ut av kretsen rundt kongen og allierte seg med Svein Estridsson. Stormannsgruppen rundt kongen kan derfor ikke defineres som samlet. Selv om kongen inngikk et giftermål med Tora og forsterket nettverket gjennom sin støttespiller Ulv, kunne det oppstå fiendskap til enkeltindivider av slekten.

Episoden med Håkon Ivarsson og Finn Arnesson kan brukes til å illustrere hvilke makt høvdingene hadde når det var flere konger med i spillet. På den ene siden kunne de stille høyere krav til tjeneste noe som ga kongen mindre makt. På en annen side virker det som aktørene var bevisst muligheten for å søke støtte hos en dansk konge. Det viser hvilke posisjon den danske kongen hadde i Skandinavia i vikingtiden. Selv om han ikke var direkte tilstedeværende i Norge fungerte han som en magnet på misfornøyde høvdinger.³²⁴ Det ser ut til å ha vært tilfellet uansett hvor sterk en dansk konge var. Unntaket var under Magnus den

---

³²² Morkinskinna, s. 234.

³²³ Morkinskinna, s. 234.

³²⁴ Narve Bjørge har definert det danske kongedømmet i vikingtiden som et "kraftfelt" i Skandinavia. Se Bjørge, *Norsk utenrikspolitikk historie*, s. 32.

Godes kongeperiode. Her finnes det ingen opplysninger i kildene om høvdinger som dro til Danmark. Årsaken var at det ikke fantes noen konge der som kunne bidra med støtte. Mangel på kildeopplysninger behøver ikke vitne om en realitet, men det viser at en kongens maktoppygging bar preg av forholdet til Danmark. Hvor langt man kom i å bygge opp en maktbase var avhengig av hvilke høvdinger som allierte seg med en dansk konge og hvor effektiv motstanden ble over tid.

4.3.2.3 Kongens sendemenn

De uklare lojalitetsforholdene kom også til uttrykk på andre måter. I *Morkinskinna* illustreres det i en beretning hvor uklare lojalitetsforholdene var under tilstedeværelsen av en dansk konge. Episoden handler om hvordan Harald Hardråde testet ut stormennenes troskap.³²⁵ For å gjøre det sendte han ut falske sendemenn med brev fra danekongen Svein Estridsson. Sendmennene ankommer først Einar Tambarskjelve og tilbyr ham penger for å støtte danekongen. Einar svarer på følgende måte; ”*Det er vel kjent at Harald er min uvenn, og kong Svein har alltid vært vennlig mot meg. Jeg vil gjerne være hans venn, men hvis han kommer til Norge og invaderer Haralds land, vil jeg opponerer mot han med all min styrke og støtte Harald så godt jeg kan*”.³²⁶ Når sendmennene ankommer Steigar Tore, høvdingen på Opplandene som ga kongsnavn til Harald, blir de møtt med en mer positiv holdning. Han forklarer at Kong Svein er en gavmild konge som behandler stormennene på en god måte. Med det som påskudd tar han i mot pengene. Den tredje aktøren sendmennene oppsøker er Hogne, en rik storbonde. I motsetning til de to andre avviser han pengegaven og gir sin fulle støtte til kong Harald.

Beretningen i *Morkinskinna* forteller videre at kongen oppsøkte de som hadde forrådt han og drept dem.³²⁷ Han planla også å ta Steigar-Tore til fange for å ha tatt i mot pengene fra danekongens sendmenn. En høvding i hæren til kong Harald advarer imidlertid Steigar-Tore i forkant slik at han rakk å rømme. Da Harald ankommer gården til Hogne blir han godt mottatt. Kongen ønsker å belønne Hogne med en høvdingtittel som takk for hans lojalitet. Sistnevnte tar godt i mot vennskapet, men ønsket heller å være den mektigste av bøndene. Til slutt blir Einar Tambarskjelve invitert til et gjestebud hos kong Harald med løfter om vennskap. Under gjestebudet makter Einar å sovne mens kongen forteller om sine storslagne bedrifter i utlandet. Kong Harald ber derfor Grotgjard om å vekke Einar ved en gni en plante i ansiktet hans, noe som resulterte i at sistnevnte feis. Einar ble grovt fornærmet og forlot

---

³²⁵ Morkinskinna, s. 208-11.

³²⁶ Morkinskinna, s. 208.

³²⁷ Morkinskinna, s. 209.

gjestebudet i skam. Forholdet til kongen kom deretter på bristepunktet og resulterte til slutt i at Einar ble drept sammen med sin sønn Eindride.

Sagaepisoden gir inntrykk av at stormennene hadde større handlingsrom når en dansk konge var med i spillet. Den forteller også at kongen kunne regne med mer lojalitet jo lenger ned i det sosiale hierarkiet en aktør befant seg. Som vi så var Høgne den mest lojale mot kong Harald. Han hadde ingen ambisjoner som gikk utover det å bevare sitt herredømme i lokalsamfunnet. På mange måter forteller det oss at kongen var mer avhengig av støtte hos stormenn lavere i det sosiale hierarkiet. Det kan skyldes risikoen for å miste støtte til den danske kongen. Som vi så hos Einar Tambarskjelve og Steigar Tore var troskapen mer usikker. Antakelig hadde de høyere ambisjoner som kunne fullbyrdes ved å inngå et vennskap med en dansk konge. Harald Hardrådes nettverksbygging var derfor preget av motsetningsforholdet til Svein Estridsson. Til forskjell fra tidligere konger hadde han ikke ryggen fri fra Danmark og måtte bygge sin makt på sterke sosiale bånd. Samtidig var det avgjørende å sikre at høvdinger ikke fikk anledning til å søke støtte hos en dansk konge. Kong Haralds atferd gikk derimot på tvers av det som var typisk når en konge stod i et motsetningsforhold til Danmark. Sammenliknet med Håkon den Gode gikk han ikke forsiktig fram i periferien, men kvittet seg med herskerne han så på som en trussel mot egen makt. En slik atferd var mer et kjennetegn for konger med støtte fra en dansk konge. Hvorfor kong Harald risikerte mer var antakelig fordi han stod sterkt på Østlandet, som tidligere hadde vært en dansk innflytelsesfære, og at den danske kongen var svakere på tidspunktet han regjerte.

4.4 Dansk kongemakt i Norge i perioden fra ca. 1035 til 1066

Sagaene gir uttrykk for at nordsjøimperiets oppløsning ikke medførte et langvarig brudd i forholdet mellom danekongen og norske høvdinger. Det samme mønsteret fortsatte å utspille seg i ettertid. En sterk norsk konge brøt den regionale maktbalansen ved å gå hardt fram mot høvdinger i lokalsamfunnet. For å vinne tilbake sine maktposisjoner søkte høvdingene støtte hos en dansk konge. I *Fagerskinna* står det at lendmennene i Norge var så ustyrlige at straks de ikke likte noe kongen gjorde løp de fra landet til kong Svein i Danmark, og han gjorde dem til store menn.³²⁸ Det viser at maktspillet fortsatte å utspille seg på en dansk-norsk arena hvor personlige forbindelser bidro til uklare grenseforhold. Til tross for at Magnus den Gode og Harald Hardråde stod sterkt i Norge, hindret ikke det høvdinger i å alliere seg med en dansk konge. Spørsmålet er hvor effektive disse båndene var i praksis. Hadde de samme mål som tidligere om å etablere et dansk overherredømme i Norge. Var det snakk om et horisontalt eller vertikalt vennsforhold? Jeg skal nå analysere og drøfte norske høvdinger som hadde en relasjon til Svein Estridsson.

4.4.1 Håkon Ivarsson

Sagaene navngir to norske høvdinger som knyttet seg til Svein Estridsson. Den ene var Håkon Ivarsson og den andre Finn Arnesson. Førstnevnte skal i følge *Heimskringla* ha vært en lokal høvding på Opplandene. Snorre forteller at han også slektet på ladejarlsætten. Gjennom sin far, Ivar Kvite, skal han ha nedstammet fra ladejarlene. Ivar var i følge Snorre barnebarnet til Håkon Jarl og nevøen til Eirik og Svein Jarl. Håkon Ivarssons forhold til Svein Estridsson skal ha oppstått gjennom danekongens giftermål med en av døtrene til Svein Jarl.³²⁹ I sagaen presenteres Håkon som danekongens måg.³³⁰ Et mågskap var et resultat av et konstruert slektskap og i de fleste tilfeller ble en måg forbundet med en svigersønn. Snorre forsøkte derfor å knytte Håkon til danekongen gjennom et slektsnettverk. På den måten fremhever han kontinuitet i ladejarlættens forhold til Danmark. Ser vi nærmere på andre kilder svekkes troverdigheten til denne nettverksstrukturen.

I *Morkinskinna* er det en lengre beskrivelse av Håkon Ivarsson enn i *Heimskringla*. Årsaken til det skyldes, i følge Theodore Anderson, den sterke opposisjonen mot kongemakten i sagaen. Hans konklusjon er at beretningen om Håkon gjenspeilte den islandske motstand mot den norske kongen.³³¹ Derfor fikk han mye plass i sagaen fordi han var lenge i konfrontasjon

---

³²⁸ Fagerskinna, s. 275.

³²⁹ Snorre, Bind II, s. 177.

³³⁰ Snorre, Bind II, s. 182.

³³¹ Andersson, *The politics of Snorri Sturluson*, s. 61.

med Harald Hardråde. En annen viktig forskjell med *Heimskringla* er at det ikke finnes opplysninger om slektskap til Svein Estridsson som forklarer alliansen mellom de to. Harald Hardråde påpeker i en samtale med Håkon at han ikke kunne gi ham en jarletittel, fordi ingen av hans forfedre hadde hatt det samme.³³² I en nylig utgitt artikkel har Sverre Bagge argumentert for at Snorres fremstilling var en konstruksjon og feil i praksis.³³³ I stedet mener han Morkinskinna versjon var mer troverdig ettersom den var eldre. Bagges teori går ut på at Håkon ikke var noe mer enn en allminnelig vikinghøvding uten tilknytting til ladejarlene. På lang vei kan det forklare hvorfor Svein Estridsson er nølende ovenfor Håkon i sagaen. Det viser til en forskjell med *Heimskringla* hvor han blir tatt i mot med åpne armer uten videre vurdering fra kongens side. Det kan skyldes at her er tilknyttingen til ladejarlsætten mer åpenbar. I *Morkinskinna* er Håkon på mange måter en ukjent aktør for danekongen. I stedet for å ta han i mot med åpne armer gir han Håkon tre valg.³³⁴ Det ene var at han kunne oppholde seg i landet sammen med sin kone. Det andre var at han tok i mot tre gårder i gave med plikt til å forsvare kongens land. Det tredje alternativet bestod i å engasjere seg mot Åsmund Bjarnasson, kongens nevø som herjet på danekongens land. Som belønning for dette lovte Svein at Håkon skulle få Halland i jarledømme. Han valgte også siste alternativ og på det feltet samstemmer sagaen med *Heimskringla*.

Ser vi nærmere på hvor Håkon Ivarsson hadde sin lokale makthase er det en annen teori som forklarer opprettelsen av nettverksbåndet. I følge *Morkinskinna* skal han ha holdt til i Viken, et området som tradisjonelt hadde tilhørt den danske kongen.³³⁵ At en høvding med makthase i Viken opprettet nettverk til en dansk konge var derfor ikke noe nytt. Selv om det ikke er noen direkte opplysninger om et dansk overherredømme i Viken på Svein Estridssons tid skal vi ikke se bort i fra at høvdingene her hadde en naturlig tiltrekking mot Danmark. Ettersom avstanden til landet var mindre, har det antakelig vært en lavere terskel for å søke støtte hos en dansk konge. Regionen var neppe konsolidert av de norske kongene på andre halvdel av 1000-tallet og vi skal ikke se bort i fra at danske interesser var like levende etter nordsjøimperiets oppløsning. Maktkamp på Østlandet gir derfor en like god forklaring på hvorfor danekongen etablerte nettverk med Håkon Ivarsson. Harald Hardråde hadde som sagt sterke interesser i denne landsdelen og høvdingene som flyktet til Danmark kan like gjerne ha vært østlandske stormenn.

---

³³² Morkinskinna, s. 235.

³³³ Sverre Bagge, *Håkonar saga Ívarssonar*- en kompilasjon fra senmiddelalderen, i Maal og Minne nr. 2, 2014, s. 9-10.

³³⁴ Morkinskinna, s. 237.

³³⁵ Morkinskinna, s. 227.

4.4.2 Finn Arnesson

Finn Arnesson var den andre sentrale aktøren i sagaene som bandt seg til Svein Estridsson. Han tilhørte som sagt Arnmødlingætten, en stormannsfamilie på Nord-Vestlandet. Aktører fra denne slekten hadde tidligere hatt et forhold til en dansk konge. Kalv Arnesson var i en kort periode Knut den Mektiges støttespiller i kampen mot Olav Haraldsson. Finn derimot hadde vært en trofast alliert til den norske kongen og kan derfor karakteriseres som en ny aktør med tilknytning til en dansk konge. Mye tyder derfor på at Svein Estridsson hadde andre støttespillere enn sine forgjengere. Sagaene har ulike versjoner av hvorfor Finn Arnesson byttet side. I *Heimskringla* er det snakk om en personlig konflikt med kongen som årsak til bruddet. Etter drapet på Einar Tambarskjelve hadde Finn gått inn for å hjelpe kongen med å forsone seg med den dreptes familie.³³⁶ Til gjengjeld for denne hjelpen fikk han løfter fra Harald om at broren Kalv skulle få tilbake eiendommer i Norge som han hadde mistet. Senere under en vikingferd til Danmark blir Kalv satt til å føre en flokk i land, men blir angrepet av en dansk hærstyrke. Kalv dør i angrepet og Finn beskylder Harald for å ha vært opphavsmann til brorens død. Med hevn i tankene reiser han til kong Svein i Danmark og blir hans mann. I bytte for sin troskap belønner kongen ham med et jarledømme i Halland.³³⁷

Episoden i *Heimskringla* viser store likhetstrekk med hvordan Håkon Ivarsson endte opp på danekongens side. Det er snakk om en personlig konflikt hvor hevnmotivet står sentralt. I *Morkinskinna* derimot nevnes ikke denne feiden. Forfatteren forteller at Finn knyttet seg til Svein Estridsson uten at det forelå et åpent brudd med Harald Hardråde.³³⁸ Likevel gis det en indikasjon på årsaken til aktørens valg. I sagaen står det at det var vanlig at norske stormenn sluttet seg til Svein på grunn av misnøye med kongens politikk.³³⁹ Drapet på Einar Tambarskjelve blir satt inn i denne konteksten som årsak til høvdingens landflyktighet. Sagaen nevner ingen personlig feide, men en generell reaksjon på den norske kongen. En konge som ble for sterk ble forsøkt motbalansert av andre høvdingar. Denne motbalansen fikk sitt klareste uttrykk i et nettverksbånd mellom en norsk jarl/høvding og en dansk konge. Nå er det problematisk å tolke Finns avgjørelse som en reaksjon på den norske kongens styrke. Ettersom han i *Heimskringla* var en av kongens nærmeste støttespillere, er det grunn til å anta at han ville tjent på å holde seg på hans side. Her kan vi trekke inn en vurdering fra Snorre i sagaen. Gjennom småkongen Ring på Hedmark forklarer han at en høvding som stod nærmest

---

³³⁶ Snorre, Bind II, s. 180-183.

³³⁷ Snorre, Bind II, s. 185.

³³⁸ Morkinskinna, s. 211.

³³⁹ Morkinskinna, s. 211.

kongen ville vinne mest på en styrking av hans makt.³⁴⁰ Ettersom Finn på lang vei var en slik aktør må det ligge noe mer bak nettverksbruddet. En teori er at danekongen Svein hadde mer å tilby høvdingen. Det forklarer hvorfor sistnevnte valgte å bli danekongens mann.

4.5 Overkonge eller territoriell konsolidering?

En dansk konge som opprettet nettverk med norske høvdingar etter 1035 rådet over et mindre rike enn før. Det ser ut til å ha hatt en betydning for muligheten til å bygge en maktstruktur i Norge. I et komparativt perspektiv hadde Knut den Mektiges herredømme over England og Danmark gitt ressurser til å bygge et omfattende nettverk. Nordsjøimperiets oppløsning må på sikt ha medført et ressurstap for danekongen. Sett bort i fra årene med en norsk konge i Danmark ser det ikke ut til at den politiske strukturen i landet gjennomgikk noen radikal forandring. Når det gjelder territoriell kontroll virker det som de samme områdene lå under den danske kongen. Det vil si Jylland, Sjælland, Skåne, Fyn og Halland. Den eneste endring som virker åpenbar er at den danske kongen ikke lenger hadde en hegemonisk posisjon i Skandinavia. Det økte presset fra norske konger i perioden etter 1035 illustrerer nettopp det. Jeg skal nå drøfte hvilke årsaker som lå bak nettverkene til de norske høvdingene. Hva slags interesser hadde Svein Estridsson av å inngå vennskap med Håkon Ivarsson og Finn Arnesson? Kan man snakke om en kontinuitet fra tidligere hvor danekongen forsøkte å bygge et nettverk i Norge, eller var det en annen form for bånd?

4.5.1 Aktørenes funksjon

I tidligere perioder var danske konger ofte begrenset av å innvolvere seg i Norge på grunn av et tysk press. Svein Estridsson hadde derimot et bedre forhold til naboen i sør og hadde dermed ryggen fri til å ekspandere nordover. Om den danske kongen hadde sterke interesser i å hevde seg i Norge ville et naturlig utfall vært et sterkere press enn det sagaene gir uttrykk for. Danekongens posisjon i Norge var tradisjonelt preget av at han delegerte makt til sine støttespillere i bytte mot anerkjennelse og forpliktelser. Som regel var det forbundet med betaling av skatter og assistanse i krig. Mye tyder på at denne praksisen fortsatte også i årene etter nordsjøimperiets oppløsning. Beretninger i sagaene gir få antydninger til noen endring i årsak og virkning. En norsk høvding tok initiativ til å oppsøke danekongen og ble godt mottatt med gaver og veistler. Til gjengjeld måtte han sverge troskap og bli danekongens mann.

Følger vi sagaene var Svein Estridsson gavmild mot sine norske støttespillere. Håkon Ivarsson skal i følge *Heimskringla* ha blitt utnevnt til kongens landvernsmann mot vikinger.³⁴¹

---

³⁴⁰ Snorre, Bind II, s. 229.

Vikingene det var snakk om skal i følge Snorre ha vært vendere og andre austervegsmenn. Det virker rimelig med tanke på at disse til tider utgjorde en trussel mot Danmark. I *Morkinskinna* ble han som nevnt utpekt til jarl i Halland. Det var altså ikke snakk om å bli en norsk jarl. En annen beretning i *Heimskringla* understreker også den funksjon Håkon hadde som dansk klient. Åsmund Bjarnasson var som allerede nevnt kongens nevø og en konkurrent til herredømmet i Halland. I *Heimskringla* blir landvernsmannen Håkon satt inn mot Åsmund og dreper ham under et slag. Da Håkon leverer hodet til Åsmund framfor danekongen blir sistnevnte rasende og ber Håkon forsvinne fra Danmark. Til slutt gjenforenes han med Harald Hardråde og blir utnevnt til jarl i Norge. En slik forsoning forekommer derimot ikke i *Morkinskinna* hvor Håkon forblir danekongens jarl i Halland ut sin levetid. Hva var så årsaken til disse ulike hendelsesforløpene?

I *Heimskringla* gir Snorre uttrykk for at Håkon Ivarsons vennskap med Svein Estridsson var kortvarig. Danekongen hadde ingen problemer med å sende ham bort etter drapet på Åsmund. I *Morkinskinna* derimot var forholdet mellom de to stabilt over tid. Disse forskjellene kan ha en sammenheng med ulike synspunkter hos sagaforfatterne. Som allerede nevnt er det sterke indisier på at Morkinskinnas forfatter var mer kritisk til den norske kongen. Det forklarer hvorfor Håkon oppholdt seg lenger hos danekongen. Sammen utgjorde de opposisjonelle krefter mot den norske kongen. Det er ikke urimelig at forfatteren så mer positivt på vennskap med den danske kongen. I en episode i sagaen står det om hvordan Audun fra Island ga en bjørn til Kong Svein i stedet for kong Harald.³⁴² Danekongen skal ha gitt ham rikelig med belønning og på tilbakeveien til Island forteller Audun dette til den norske kongen. Kong Harald innrømmer at han ikke ville vært i stand til å gi samme belønning hvis han hadde fått bjørnen. Vi bør ikke overdrive sannheten i denne episoden selv om den kan brukes til å forstå hvilke syn sagaforfatteren hadde på den danske kongen. Motsatt har du det kortvarige forholdet mellom Håkon Ivarsson og Svein Estridsson i *Heimskringla*. Det kan tolkes som et negativt syn hos forfatteren på dansk støtte. Et forhold til en dansk konge skulle helst være kortvarig, noe som illustreres i den raske forsoningen mellom kong Harald og Håkon. Derimot skifter sistnevnte side fort og blir sveakongens mann i stedet. Kronologien er derfor mer uoversiktlig i *Heimskringla* enn i *Morkinskinna*.

---

³⁴¹ Snorre, Bind II, s. 182.

³⁴² Morkinskinna, s. 211-15.

Den andre aktøren, Finn Arnesson, skal ha fått en tilsvarende rolle som Håkon Ivarsson. I følge Snorre ble han utnevnt til jarl i Halland.³⁴³ Videre forklarer han at Finn skulle verne landet mot nordmennene. Det var dermed ikke snakk om offensive tiltak for å gjenopprette et dansk styre i Norge. Tanken kan ha vært å etablere en base mot den norske kongen. Det virker rimelig ettersom Halland utgjorde et grenselandskap mot Norge. At området i realiteten hadde en slik strategisk funksjon er derimot usikkert. Opplysninger i kildene gir ingen direkte antydning om at danekongen brukte aktørene til å skaffe et fotfeste i Norge. Det bidrar til å støtte teorien om at defensive behov var viktig, særlig i perioden etter 1035. Den største gevinst var om man klarte å knytte til seg aktører gjennom vennskap og giftermål, og på den måten etablere en maktblokk mot norske konger. Den sterke norske kongen var et levende trusselbilde for de danske kongene. Det har vi sett i både sagaene og Saxos *Gesta Danorum*. Sammenlignet med et tysk landangrep kunne angrep fra norske flåtestyrker være mer uforutsigbart. For det første kunne det være vanskelig å reagere i tide før trusselen var til stede. For det andre var det vanskelig å forutse hvor et angrep ville inntreffe. Ettersom Håkon Ivarsson og Finn Arnesson var høvdingar med oppslutning bak seg, var det avgjørende for danekongen å trekke disse vekk fra den norske kongen. På den måten kunne han minimere høvdingenes tilslutning til den norske kongen, noe som ville svekke en potensiell angrepsstyrke.

4.5.2 Danekongens behov for støtte og høvdingenes egeninteresse

Det som tradisjonelt karakteriserte norske høvdingers forhold til en dansk konge var avstand. Som regel beholdt man sin lokale maktposisjon i Norge og anerkjente danekongen formelt som overherre. I et komparativt perspektiv hadde også Eirikssønnene og Håkon Jarl oppholdt seg i Danmark for en periode før de reiste til Norge. Men det er ingen opplysninger om at de hadde noen permanent funksjon som danekongens klienter i Danmark. Heller ikke ble de brukt til å forsvare landet. På en side skyldes det at dansk makt var sterkere før nordsjøimperiets oppløsning. Ressursgrunnlaget må ha vært mer omfattende, noe som innebar at man kunne bruke et overskudd på norske aktører. I tiden etter 1035 derimot hadde man ikke det samme grunnlaget for å gi støtte til aktører i Norge. Det at Håkon Ivarsson og Finn Arnesson ble danekongens landvernsmenn indikerer at Svein Estridsson utnyttet aktørene til å skape stabilitet i eget rike. På lang vei viser det også at aktørenes interesser ikke var knyttet til et spesifikt territorium. Man slo seg ned der man fikk et best mulig grunnlag for å styrke sin

---

³⁴³ Snorre, Bind II, s. 185.

makt, enten det var i Norge eller Danmark. Det viser hvor grenseoverskridende det politiske landskapet var i vikingtiden.

De norske høvdingene har primært vært motivert av økonomiske årsaker. I *Morkinskinna* står det at Håkon Ivarsson hadde et stort følge med seg og hadde et behov for å herje i utlandet.³⁴⁴ Dette behovet ble ikke tilfredsstilt under Harald Hardråde, noe som var en viktig årsak til at han knyttet seg til Svein Estridsson. I denne sammenheng kan vi vende oss til Sverre Bagges teori om ressurskrise. Han påpeker at høvdingene hadde et stort behov for å plyndre for å skaffe ressurser til å opprettholde sin maktposisjon.³⁴⁵ Tar vi et nærmere blikk på episoden i *Morkinskinna* ser vi hvordan motsetningene skyldtes ulike behov. Harald Hardråde ønsket å redusere høvdingenes selvstendige maktposisjon og et virkemiddel for å nå det målet var å forhindre vikingferder. Motsatt ønsket høvdingene mest mulig makt og avstand fra kongen. En mulig årsak til at høvdingene lyktes i å opprettholde uavhengige maktposisjoner var at man kunne spille på motsetninger mellom flere konger. Det gir en forklaring på hvorfor det ikke brøt ut noen umiddelbar krise etter vikingferdenes slutt, fordi man fant andre måter å dekke ressurstapet på. En av mulighetene var å søke støtte hos en dansk konge. I *Morkinskinna* gis det uttrykk for at kong Svein ga Håkon tilatelse til å dra på vikingferder. Dessuten får vi inntrykk av at danekongen hadde nok med jord å dele ut, noe som gjorde ham enda mer attraktiv som konge. Han var derfor ikke en ressursfattig hersker når det kom til kontroll over land. Det som var annerledes enn før var at han delte ut ombud og land i Danmark fremfor å opprettholde et nettverk til aktører i Norge. På lang vei viser det at danekongen var opptatt av å styrke sitt territorielle herredømme gjennom kontroll over land framfor å bli anerkjent som overherre.

4.5.3 Aktørenes maktgrunnlag i Norge

Fram til nå har jeg argumentert for at Svein Estridsson hadde interesser i å styrke kongemakten i Danmark. Det er usikkert om han hadde planer om å realisere et dansk overherredømme i Norge. I så fall må det ha vært et langsiktig prosjekt avhengig av hvordan maktforholdene var i landet. Om aktørene hadde lyktes i å nedkjempe den norske kongen, er det godt mulig at kong Svein ville blitt mer involvert. Men sammenlignet med Eirikssønnene og Håkon Jarl står det ingenting om at de fikk midler til å nedkjempe kong Harald. På en side kan det knyttes til at danekongen rådet over mindre ressurser og måtte derfor prioritere hvem han ga støtte til. På en annen side er det usikkert hvor sterke interesser han hadde for å hevde

---

³⁴⁴ Morkinskinna, s. 231.

³⁴⁵ Bagge, *Borgerkrig og statsutvikling*, s. 163.

seg i Norge. For det første var Danmark mye rikere på jordegods enn Norge. For det andre var avstandene så store at nettverkene neppe ville fungere like godt over tid. Nettverk til norske høvdinger kunne likevel være en fordel for den danske kongen. På sikt kunne det redusere den norske kongens makt innenrikspolitisk.

I maktspeillet kunne tap av støttespillere få konsekvenser. Ettersom en konge var avhengig av gode relasjoner til høvdinger for å styre, var en konge uten nettverk maktesløs. Ser vi nærmere på Håkon Ivarsson og Finn Arnessons relasjon til kong Svein er det godt mulig at det ville skapt problemer for kongen i Norge. Følger vi *Heimskringla* og *Morkinskinna* hadde Håkon sitt lokale maktgrunnlag enten på Opplandene eller i Viken. Om Snorre har rett hadde han til og med et nettverk i Trøndelag gjennom sitt slektskap til ladejarlsætten. Det indikerer at Håkon var en sterk aktør som kunne få utbredt støtte i Norge. Ser vi nærmere på *Morkinskinna* hadde han primært en maktposisjon i Viken og stod uten tilknytting til ladejarlene. Her kan vi regne med at nettverket hans var svakere. Sagaene gir derfor to forskjellige bilder av Håkons maktposisjon. For å vurdere hans verdi for danekongen i et innenrikspolitisk perspektiv må vi derfor basere oss på varierte opplysninger. Følger vi *Heimskringla* var Håkons maktposisjon et problem for Harald Hardråde. Hans nære tilknytting til ladejarlene gjorde kongen nervøs, noe som resulterte i at han forsøkte å forhandle fram en avtale med Håkon.³⁴⁶ Motivet var å hindre at det dannet seg en høvdingkoalisjon mot kongen. I *Morkinskinna* derimot var ikke Håkon like viktig for den norske kongen. Det forklarer at han ikke hadde samme status her. Inntrykk er dermed at i *Heimskringla* hadde Håkon potensialet til å utkonkurrere kong Harald over tid, mens i *Morkinskinna* var han for svak til å utgjøre noen alvorlig trussel. Sett bort i fra det er det antydninger til at kong Harald fikk problemer med å hevde sin makt på Østlandet. I lang tid måtte han kjempe om fotfeste i landsdelen. På den måten bidro danekongens nettverkspolitikk indirekte til å svekke den norske kongen i lokalsamfunnet.

Svein Estridssons vennskap med Finn Arnesson kan ha utgjort et større problem for Harald Hardråde. På en side gikk det til angrep på kongens eget nettverk. Arnmødlingene hadde vært kongens nærmeste allierte i Norge og en svekkelse av dette nettverket kunne på sikt redusere hans makt. Mye tyder på at kong Harald prioriterte vennskap med medlemmer av denne ætten. *Heimskringla* gir derimot inntrykk av at det ikke var snakk om en unison gruppe. Et gjennomgående trekk var at aktører fra denne slekten spilte på lag med flere konger samtidig.

---

³⁴⁶ Snorre, Bind II, s. 179-80.

Slik var for eksempel situasjonen på slutten av Olav Haraldssons regjeringstid. Kalv Arnesson støttet Knut den Mektige, mens Finn Arnesson kjempet på lag med den norske kongen. Hvor store konsekvenser et brudd til aktører i denne slekten fikk for kongens makt er usikkert. Det står ingenting om at en samlet gruppe forsøkte å hevne seg etter Kalvs død i Danmark. Det at gruppen ikke var unison innebar også at den var mindre slagkraftig i en allianse med en dansk konge. I en innenrikspolitisk maktkamp måtte derfor Finn regne med støtte fra sitt eget nettverk og det er usikkert om han ville fått det fra egne slektninger. Sagaene gir også få opplysninger om hvilke støttespillere han hadde. Først og fremst var han gift med Bergljot, som var barnebarn av Sigurd Syr, kong Haralds far.³⁴⁷ Om opplysningene er riktige innebærer det at Finn var inngiftet i kongens egen familie og kunne neppe regne med støtte derfra i en konflikt med kongen.

På hvilke måte kan høvdingenes makt i Norge forklare hvorfor båndet til Svein Estridsson ikke gjenopprettet en indre maktbalanse? I et komparativt perspektiv hadde aktører med dansk støtte før 1035 stått sterkere innenrikspolitisk. Ladejarlene og Horda-Kåre-ætten hadde stått mer samlet under konflikter mot den norske kongen. På en side innebar det at støtte fra Danmark fikk en sterkere virkning i praksis. På en annen side kunne aktørene mobilisere større nettverk. Ladejarlen kunne regne med sterk støtte i Trøndelag og antakelig i Nord-Norge og på deler av Vestlandet. Tilsvarende kunne Erling Skjalgsson påkalle seg støttespillere i Rogaland og på deler av Vestlandet gjennom sin posisjon som dets reelle overherre. En årsak til at kong Sveins nettverk ikke hadde samme virkning som før kan forklares ut i fra styrken til de norske høvdingene. Det er liten tvil om at Håkon Ivarsson og Finn Arnesson var sentrale enkeltindivider, men det er tvilsomt at de kunne måle seg med ladejarlene eller Erling Skjalgsson. Svakere aktører i Norge kan derfor forklare hvorfor danekongen ikke lykkes i å fjerne den norske kongen fra makten. Nå er det usikkert om det var et mål i seg selv. Om han hadde behov for å kontrollere Norge kan vi regne med at han ville gitt mer støtte til aktørene. Når det ikke forelå kan vi anta at dansk kongemakt i Norge i utgangspunktet var et overskuddsforetak. Det vil si at man innvolverte seg når man hadde sikret sin posisjon i Danmark.

4.5.4 Kontinuitet eller brudd?

Analysen av Svein Estridssons politikk viser kontinuitet på ett punkt: Norske stormenn tok initiativ på egen hånd til å oppsøke danekongen hvor man fikk land og veitsler i bytte mot troskap. Det er viktig å påpeke at dette hendelsesforløpet utelukkende kommer fra sagaene.

---

³⁴⁷ Snorre, Bind II, s. 179.

Det finnes ingen andre kilder som presenterer et alternativt forløp hvor den danske kongen på egenhånd dro til Norge for å opprette nettverk til aktørene. I danske kilder som *Gesta Danorum* står det heller ingenting om Håkon Ivarsson eller Finn Arnesson. Sannsynligvis skyldes det at interessen for enkeltindivider var mindre her enn i sagaene. Hvordan båndet til norske stormenn fungerte i praksis viser en forskjell fra tidligere. For kong Svein innebar en rekruttering av norske stormenn en styrket ramme rundt eget herredømme i Danmark. Ved å bruke aktørene til å vokte grenselandskapet mot Norge bidro han til å konsolidere sin egen makt. Det at høvdingene ikke ble utstyrt med mannskap til å kjempe direkte mot den norske kongen vitner om to ting: På den ene siden manglet kongen ressurser til å investere i et større erobningsforetak. På den andre siden er det usikkert om det var et mål i seg selv. Åpenbart er det en sammenheng mellom styrken til de danske kongene og interessen for Norge.

4.6 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg drøftet hvordan de norske kongene bygde opp makt i perioden med en svak dansk kongemakt. Analysen har vist at forholdet til de mektigste høvdingene ble sterkere som en følge av en dansk svekkelse. Magnus den Gode er et godt eksempel på en slik konge. Ettersom det var et maktvakuum i Danmark var det ingen av kongens fiender som kunne søke støtte der. Men til tross for et svakere Danmark var kongen fortsatt henvist til å spille på sosiale relasjoner. Til tider var han også sterkt begrenset av eget nettverk og avhengig støtten han fikk fra Einar Tambarskjelve. Om vi kan snakke om noen konsolidering i perioden etter 1035 så er det knyttet til støttespillere kongen hadde i sitt eget nettverk. At Magnus rådet over et større rike enn før skyldes først og fremst fosterfarens forbindelser. I analysen av Harald Hardrådes maktoppbygging så vi at tilgang til nettverk og støttespillere var avgjørende. Til forskjell fra Magnus den Gode hadde han svak støtte hos den mektigste aktøren Einar Tambarskjelve. Han måtte i større grad bygge et eget nettverk til Arnmødlingene og høvdingene på det indre Østlandet. I praksis innebar det at han stod svakere på Vestlandet og i Trøndelag. Ettersom kong Harald var bror av Olav Haraldsson er det grunn til å tro at også han hadde arvet noe av helgenkongens autoritet. Lite tyder på at det fikk avgjørende betydning i praksis. Styrken til en konge var fortsatt preget av hvilke nettverksforbindelser han hadde.

4.6.1 Forholdet til Trøndelag

Etter 1035 fikk kongene et sterkere fotfeste i Trøndelag. Magnus den Gode fikk raskt et direkte fotfeste i landsdelen. På lang vei så vi en sammenheng mellom et svakere Danmark og

sterkere riksstyring i Trøndelag. Alliansen mellom norske konger og aristokratiet i landsdelen bidro dessuten til å konstruere en maktbalanse mot dansk kongemakt. I et komparativt perspektiv hadde også Håkon den Gode hatt et forhold til herskeren i Trøndelag som fungerte stabilt mot en dansk konge. Men en viktig forskjell er at han stod i en mer indirekte forbindelse. Sagaene viser også at en konge som fjernet en trøndelagshersker fra makten risikerte å møte sterk motstand, ikke bare i Trøndelag, men også i andre landsdeler. Det så vi i forholdet mellom Harald Hardråde og Einar Tambarskjelve. Kongen ønsket å redusere Einars makt i Trøndelag ved å etablere en maktbalanse. Nettverket til Arnmødlingene var et uttrykk for den strategien. Derimot viser sagaene at han bestemte seg for å fjerne Einar direkte. På lang vei virket det destabiliserende på maktforholdene i Norge. I etterkant hadde kongen store problemer med å hindre et opprør mot seg selv. På mange måter kan det sammenlignes med hva som skjedde etter at Eirikssønnene hadde drept Sigurd Ladejarl. For det første fikk sønnen Håkon sterk oppslutning i landsdelen og for det andre fortsatte konflikten helt til danekongen Harald Blåtann ble involvert. En viktig forskjell var at Harald Hardråde stod like sterkt som den danske kongen. Å drepe en lokal hersker fikk dermed ikke like store konsekvenser for kongens maktposisjon som under det danske overherredømmet på 900- og tidlig 1000-tallet.

4.6.2 Balansepolitikk

Norsjøimperiets oppløsning var på mange måter et vendepunkt fordi det markerte et brudd i dansk kongemakt i Skandinavia. Fra å være en hegemonisk maktfaktor ble de danske kongene likeverdige med de norske. Denne endringen i maktbalansen innebar slutten på dansk styre i Norge. Likevel så vi at Svein Estridsson var aktiv med å etablere nettverk til norske høvdingar. Alliansen med Håkon Ivarsson og Finn Arnesson illustrerer det. I kapittelet diskuterte jeg hvilke funksjon disse nettverkene hadde. For det første gis det bare opplysninger om at danekongen ga aktørene ombud og land i Halland. Det står ingenting om at de fikk støtte til å utfordre den norske kongen. Sannsynligvis skyldes det at kong Svein manglet ressursene til å hevde seg i Norge. Å gjenopprette et dansk overherredømme var mindre viktig enn å stå sterkt i Danmark. En annen teori jeg diskuterte er at enkeltindivider var for svake til å motbalansere den norske kongen. Til forskjell fra ladejarlene, som var sterke aktører, hadde høvdingene på kong Sveins tid et svakere maktgrunnlag i Norge. Mye tilsier at danekongen allierte seg med aktører som stod lavere i hierarkiet. På en side var dansk støtte viktig for å opprette et nettverk. På en annen side var aktørenes forbindelser i Norge like

viktig for effektiviteten i båndene. Det kan forklare hvorfor Svein Estridsson mislykkes i å gjenopprette et dansk overherredømme i Norge.

Kapittel 5. Oppsummering og konklusjon

I denne oppgaven har jeg analysert og drøftet dansk kongemakt i Norge i perioden fra ca. 930-1066. Målet mitt var å få frem et mer nyansert bilde av forholdet mellom Norge og Danmark i vikingtiden. Ved å forholde meg til teorier om politisk kultur og sosiale nettverk studerte jeg hvordan et sterkt og svakt Danmark påvirket maktoppbygging i Norge. Først så jeg nærmere på norske konger som hadde sosiale bånd til danske konger. Her kom jeg fram til at konger med dansk støtte stod sterkt og brøt den regionale maktbalansen. Et gjennomgående trekk var at de involverte seg mer direkte i periferien for å fjerne lokale herskere fra makten.

Underveis sammenliknet jeg med eksempler fra nyere historiografi. Hans Jacob Orning påpeker for eksempel at Erling Skakke, med dansk støtte i ryggen, var hensynsløs mot motstandere. Selv om han beskriver en aktør som hersket på 1100-tallet, hvor også Danmark var noe svakere enn i vikingtiden, viser det et fellestrekk ved hele perioden. Nettverksbånd til danske konger ga et friere spillerom samtidig som man fikk styrken til å erobre periferien.

Kongene som regjerte med dansk støtte i ryggen risikerte derimot å aktivere en maktbalansepolitikk. Den danske kongen var ute etter balansere kongemakten på Vestlandet slik at den ikke ble for sterk. Kildene viser at det var en viktigere prioritet enn å utnytte landet økonomisk. De sterke kongene ble derfor raskt kastet fra makten når de utfordret det danske overherredømmet.

I oppgaven så vi også at en konge som opprettet horisontale nettverk hadde sterkere oppslutning i periferien. Årsaken var at han begrenset seg til å herske i sentrum. På mange måter var en slik konge den største trussel mot det danske overherredømmet, fordi det hindret den danske kongen i å utnytte regionale motsetninger. Håkon den Gode kom langt i å utøve et selvstendig herredømme fordi han hadde et sterkt vennskap til Sigurd ladejarl i Trøndelag. Hvilke aktører man spilte på lag med var dermed avgjørende på sikt. Lars Hermanson har påpekt de samme trekkene i Danmark og hvor avgjørende det var for en konge å spille på gjensidighet. For det første var han ikke sterk nok til å delegere makt. For det andre måtte han appellere til egeninteresse hos aktørene. En konge som krevde for mye av høvdingene risikerte også å miste makten ved at støttespillerne valgte en annen konge.

Høvdingaristokratiet i Norge opprettholdt derfor sin sterke maktposisjon på grunn av motsetningsforholdet mellom Danmark og norske konger. Høvdingenes interesser var også avgjørende for hvor velfungerende maktbalansen var mellom regioner og landsdeler. På mange måter kan vi snakke om en naturlig tilstand, fordi spillet bestod av flere aktører med herskermakt. Sverre Bagge har understreket at en maktbalanse oppstod i et samfunn som

bestod av flere likeverdige aktører. Det fantes ingen som var sterk nok til å herske alene. Tilsvarende har Hans Jacob Orning hevdet at målet for de politiske aktørene var å oppnå best mulig betingelser i et samfunn basert på felles normer og maktbalanse. Det forklarer hvorfor de sterke aktørene som regel hersket for en kort periode, mens de som spilte på gjensidighet hersket lenger.

Analysen av kongenes forholdet til Danmark viser at en dansk konge var ute etter å opprettholde en regionale maktstruktur. På lang vei ser det ut til at denne strategien fungerte. Derimot var ikke sosiale bånd til enkelte konger nok for å skape et styre med faste forpliktelser. Som regel ble nettverkene oppløst over tid. Årsaken til det var at det eksisterte en betydelig avstand mellom aktørene. I vikingtiden var det avgjørende at kongen oppsøkte sine støttespillere for å vedlikeholde sin makt. Hans Jacob Orning har påpekt dette trekket ved forholdet mellom sentrum og periferi. Kongen hadde mindre makt over aktører som befant seg lenger unna ham selv. Han var nødt til å oppsøke periferien for å sikre seg lojalitet, og kongens herredømme hadde derfor et ambulerende trekk. Båndet mellom kongen og høvdingene hadde også en tendens til å gå over fra underordning til gjensidighet. Årsaken til det var ulike interesser hos aktørene. På lang vei kan det bildet Orning tegner av kongens praktiske maktutøvelse på 1100- og 1200-tallet brukes til å illustrere forholdet mellom Danmark og Norge i vikingtiden. På en side bar det preg av betydelig avstand mellom sentrum og periferi. På en annen side var det ulike interesser knyttet til forholdet. Den norske kongen ønsket å styrke sin makt, mens den danske ønsket stabilitet og maktbalanse. Disse motsetningene hindret utviklingen av en sterk dansk kongemakt i Norge som kunne sørge for varig troaskap fra undersåttene.

I analysen av det danske overherredømmet diskuterte jeg også hvilke problemer kildene har til denne perioden. På en side bærer de preg av betydelig avstand i tid og det er grunn til å tvile på de enkelte beretningene. På en annen side kan vi feste lit til opplysninger om aktører og hvordan den politiske kulturen fungerte. Mye tyder på at metoden for å bygge opp makt gjennom vennskap og sosiale bånd var et trekk ved hele perioden. Bildet av dansk kongemakt i Norge er også forskjellig i kildene. Hos Snorre bar det preg av kortsiktighet hvor de norske kongene løsrev seg fra båndet tidlig. Saxo derimot forsøkte å fremheve et langvarig avhengighetsforhold. Begge kan derfor ha overdrevet hvordan forholdene var i virkeligheten. Jeg argumenterte for at bildet Snorre tegnet ikke nødvendigvis var urealistisk ettersom sosiale bånd preget av avstand hadde en tendens til å oppløses over tid. Samtidig kan forfatteren ha

fått inspirasjon fra egen samtid. Snorre var selv kjent for å ha brukt norsk støtte til å hevde seg på Island. En faktor vi må ta hensyn til er at avstanden mellom Norge og Island er større enn til Danmark. Den danske kongen har nok hatt mindre problemer med å håndheve sitt herredømme, noe som leder oss i retning av Saxo. Men siden det mangler opplysninger om hyppig dansk tilstedeværelse i Norge, er det grunn til å tro at interessen for landet ikke var særlig omfattende.

I kapittel 3 diskuterte jeg hvordan den danske kongen delegerte makt til sine støttespillere i Norge. I fokus stod forholdet til ladejarlene og jeg undersøkte hvordan ulike nettverk til dem fungerte over tid. Slik sagaene beskrev forholdet bar det preg av underordning. Et fellestrekk ved ladejarlene var at de dro til Danmark for å hente støtte i sin maktkamp. Aktørenes posisjon i Norge var avhengig av forholdet til en dansk konge. Slik det fremkommer i sagaene fikk ladejarlene tildelt land og utvidet sin maktbase. Til gjengjeld skulle de betale skatt og utføre krigstjeneste for den danske kongen. At Snorre fremstiller forholdene slik vitner om troverdighet og lite tyder på at han forsøkte å redusere dansk innflytelse i disse tilfellene. I kapitlet tok jeg også utgangspunkt i nyere historiografi som viser at en konge neppe var sterk nok til å delegere makt og embeter. Lars Hermanson har argumentert for at opplysninger om slike forhold overså det faktum at aktørene kongen spilte på lag med var sterke fra før. Det er lite trolig at de var avhengig kongen for å herske på egenhånd. Overfører vi Hermansons teori på forholdene i Norge i vikingtiden gir sagaene uttrykk for at aktørene var avhengig den danske kongen i startfasen. Derimot passer teorien på forholdet over lenger tid. Sannsynligheten er stor for at ladejarlen styrket sin maktposisjon i Trøndelag og på deler av Vestlandet uavhengig forholdet til den danske kongen. På sikt ble han derfor mindre avhengig av båndet til Danmark.

Båndet mellom den danske kongen og ladejarlen fungerte mye på samme måte som forholdet til de norske kongene. Det var sterkt når det forelå felles interesser, men løste seg gradvis opp over tid. Som vi så i kapitlet argumenterte jeg for at troskapsløfter sjeldent holdt i lengden. Her henviste jeg til Lars Hermanson og Gerd Althoff som begge har påpekt at en konge holdt liv i sine forbindelser ved å spille på felles interesser. Historikere har hatt en tendens til å akseptere opplysninger om at aktører med dansk støtte stod i et sterkt avhengighetsforhold. I oppgaven argumenterte jeg for at det var tilfellet i en kort fase, men neppe over lenger tid. Det samme trekket finner Hans Jacob Orning i sin studie av forholdet mellom sentrum og periferi på 1100- og 1200-tallet i Norge. For det første hadde ikke kongen mulighet til å oppnå absolutt

troskap i sitt fravær. For det andre er det usikkert om han hadde interesser i å opprettholde sin makt permanent. Det er tvilsomt at den danske kongen var sterk nok til å dirigere sine støttespillere når avstanden var såpass stor. Hovedsakelig virker det som han var opptatt av å ha pålitelige allierte som kunne utnyttes under utenlandske erobringer og i maktkamp mot norske konger.

I oppgaven drøftet jeg om ladejarlenes forhold til Danmark ga en sterkere dansk riksstyring. Opplysninger i sagaene viser at nettverkene over tid ble sterkere gjennom giftermål og mågskap. Slike forbindelser bidro til å opprettholde stabilitet, noe de fleste historikere er enige om. Her henviste jeg blant annet til Gerd Althoff og Jon Vidar Sigurdsson. Begge har påpekt at et konstruert slektskap virket stabiliserende på forhold innad i makteliten. Denne typen bånd var til og med sterkere enn biologisk slektskap. Det kan forklare hvorfor ladejarlene var mer pålitelige allierte enn de norske kongene. En annen faktor ved dansk maktoppbygging i Norge var at nettverksstrukturen ble mer omfattende. På den ene siden skyldes det at båndet til ladejarlene ble opprettholdt over lenger tid. På en annen side opprettet disse egne nettverk til herskere på Vestlandet og i Trøndelag. Den danske kongemakten nådde derfor et toppunkt på slutten av 1020-tallet som en følge av innenrikspolitiske hendelser i Norge og egen innsats på gaveutvekslingsfronten. Knut den Mektiges maktposisjon i England og Danmark ga han ressursene til å innvolvere seg mer aktivt i Norge og vedlikeholde sitt nettverk.

Den danske kongens omfattende nettverksstruktur ga på lang vei en idéell tilstand for dansk maktbalansepolitikk. Det skyldes først og fremst at han hadde relasjon til mange aktører. Forbindelsene skapte også en høyere terskel for brudd i den regionale maktbalansen. Så lenge de sterkeste aktørene i Trøndelag og på Vestlandet stod i et forhold til hverandre og den danske kongen, var det mindre sannsynlighet for at én aktør ville forsøke å styrke sin makt. En sterk nettverksstruktur ga derfor et sterkere fotfeste. Problemet med denne formen for maktoppbygging var at den var sårbar for enkeltindividers død. I perioden etter Håkon Jarls bortgang valgte Knut den Mektige å etablere et direkte dansk riksstyre. Det baserte seg i større grad på fysisk tilstedeværelse enn tidligere. Et gjennomgående trekk i sagaene er at den tilstedeværende kongen, uansett hvilke nasjonalitet, blir motarbeidet av enkelthøvdinger. Når Knut den mektige døde mistet også Svein Alfivason makten i landet. Det viser at det var problematisk å opprettholde et fotfeste i Norge når man oppholdt seg der direkte og manglet bånd til aktørene.

Undersøkelsen av den danske kongemakten i Norge gjennom ladejarlene viser to sentrale trekk: For det første var den stabil når det eksisterte sterke sosiale bånd. For det andre var kongemakten svak når man ikke spilte på lag med høvdingene eller appellerte til deres interesser. I praksis innebar det at ladejarlen hadde størst interesse av å knytte seg til den danske kongen når han kunne oppnå personlige fordeler. For å etablere et effektivt styre måtte danekongen appellere til ladejarlens interesser samtidig som han knyttet aktøren nærmere seg selv gjennom et konstruert slektskap. Dessuten mener jeg det blir feil å snakke om et styre i tradisjonell forstand. Det fantes enda ikke noe statlig embetsverk som kunne knytte aktørene i et permanent underordningsforhold. Opplysninger om ulike kongsombud i sagaene var sannsynligvis overdrevet og mer en realitet på nedskrivingspunktet. Forfattere som Snorre regnet med at Norge var en samlet politisk enhet under kongemakten så tidlig som på 800-tallet. Derfor er jeg tvilsom til at titler som jarl og lendmann *kun* var uttrykk for et kongelig makthierarki. Ved å studere hvordan maktforhold fungerte i praksis kom jeg fram til at den danske kongen ikke kunne regne med fast troskap og forpliktelser. Og ettersom han sjeldent preget landet med sitt nærvær forble også forholdet ustabilt.

I kapittel 4 studerte jeg hvordan en svak dansk kongemakt påvirket de norske kongenes maktoppbygging i Norge. Både *Heimskringla* og *Morkinskinna* ga uttrykk for en sterk konsolidering rundt Magnus den Gode. De mest åpenbare konsekvenser av et svakere Danmark var at den norske kongen stod sterkere. For det første var han den eneste kongen med i spillet og for det andre var han støttet av de mektigste høvdingene. Her diskuterte jeg også ulike teorier om maktbalanse. Sverre Bagge har hevdet at et enekongedømme var mer stabilt fordi det var uttrykk for samlet oppslutning hos stormennene. På lang vei kan jeg si meg enig i det, i hvert fall i Magnus tidlige fase som konge. Derimot gir sagaene uttrykk for at det utviklet seg motsetninger som brøt denne stabiliteten. Det svekker teorien om varig stabilitet under et enekongedømme. Hans Jacob Orning har påpekt at enekongen representerte den største trussel mot maktbalansen. Det illustreres i måten kong Magnus brukte sin sterke posisjon til å bortvise fiender. Ved å sammenlikne *Heimskringla* med *Morkinskinna* kom jeg dessuten fram til at kongens atferden like mye skyldes interessemotsetninger om hvem som skulle *styre* kongen. Det er lite trolig at høvdingene stod samlet som én gruppe over lenger tid. Individuelle interesser ville etter hvert løse opp båndet mellom aktørene. Kongen var heller ikke sterk nok til å kontrollere aristokratiet. Flere sagaepisoder gir uttrykk for det faktumet. Et svakere Danmark ga likevel en fordel ved at færre søkte støtte der når man kom i

konflikt med kongen. På sikt innebar det at han satt tryggere i landet og risikerte mindre i et eventuelt brudd i maktbalansen.

Analysen av Harald Hardrådes maktoppbygging i Norge ga heller ikke støtte til en allmenn konsolidering rundt kongen som en følge av et svakere Danmark. På samme måte som tidligere var han preget av konflikt til enkeltindivider. I praksis innebar det at han måtte bygge opp sitt eget nettverk for å motbalansere opposisjonelle høvdingkrefter. Over tid kan vi derimot snakke om en konsolidering som tok utgangspunkt i kongens egne sosiale bånd. Det er usikkert om han fikk herredømme over hele landet, men mye tyder på at han stod sterkere ved å spille på lag med de mektigste høvdingene. Sagaene gir også uttrykk for at kong Harald handlet på en egenrådig måte, men ble svakere motbalansert av den danske kongen. En viktig forskjell med Magnus den Gode er at det åpenbart var flere høvdinger som benyttet seg av dansk støtte. Denne ser likevel ut til å ha hatt en svakere effekt enn tilfellet var under et sterkt Danmark.

Underveis diskuterte jeg også sagaenes helhetssyn. Her argumenterte jeg mot forskere som mener at ideologi spilte en sterk rolle og påvirket forfatternes syn på de ulike aktørene. Min innvending mot disse gikk først og fremst ut på at bildet av en svak konge og et sterkt aristokrati neppe var en konstruksjon, men en faktisk realitet. Det er lite trolig at én enkelt aktør, selv om det var snakk om en konge, var sterk nok til å kreve absolutt troskap og underkastelse fra høvdingene. Dessuten har Sverre Bagge vist at sagaforfattere som Snorre overdrev styrken til kongen i denne perioden. Jeg vil anta at forskere som påpeker at sagaene undervurderte kongens faktiske styrke i realiteten mener han utøvde makt på toppen av et hierarki. Men det er tvilsomt at det var tilfellet i vikingtiden. Historikere som Bagge, Orning og Hermanson har dessuten understreket betydelig kontinuitet fra det førstatlige samfunn til det statlige på 1200-tallet. Jeg har valgt å støtte meg til deres funn og avviser dermed teorier om forskjellige helhetssyn hos sagaforfatterne.

Helt til slutt drøftet jeg den danske kongens forhold til det norske aristokratiet fra ca. 1035-1066. Underveis analyserte jeg de ulike sagaene og hvordan aktørene fremstod i dem. Der kom jeg fram til at *Heimskringla* og *Morkinskinna* hadde forskjellige oppfatninger av høvdingenes lokale maktgrunnlag. Om det skyldes ideologiske forskjeller hos forfatterne er tvilsomt. Mer sannsynlig var det et resultat av ulik fortellerteknikk. Et eksempel er at Snorre forsøkte å knytte Håkon Ivarsson til ladejarlene, som sannsynligvis er en konstruksjon. De

forskjellige fremstillingene ga også ulike konklusjoner på hvilke funksjon aktørene hadde som danske klienter. Følger vi *Heimskringla* opprettet Svein Estridsson nettverk til en aktør som tilhørte ladejalsætten. Det vitner om kontinuitet i forholdet mellom de to slektene. Om vi legger Morkinskinns fremstilling til grunn var det en ukjent stormann som danekongen allierte seg med. Kildeforskjellene sier derfor mye om hvordan nettverket fungerte.

Jeg diskuterte også hva slags funksjon de norske høvdingene hadde som allierte til den danske kongen. Felles for begge sagaene er at de fikk utdelt land og ombud i Danmark. Her argumenterte jeg for at Svein Estridssons intensjon var å bruke dem til å forsvare landet mot fiender. At norske høvdingar fikk en mer defensiv funksjon i tiden etter 1035 vitner om en endring i styrkeforholdene. Samtidig er det usikkert om et overherredømme i Norge var en viktig prioritet. Sannsynligvis var det viktigere å styrke sin territorielle maktbase i Danmark, noe som gir mening til hvorfor norske høvdingar fikk en funksjon direkte i landet. Jeg argumenterte også for at noe av årsaken til at de ikke lyktes med å motbalansere den norske kongen var at de neppe stod like sterkt som tidligere danske støttespillere. For det første var ingen av dem på høyden med den norske kongen eller ladejarlene. For det andre er det usikkert hvor sterke nettverk de hadde i egen og andre landsdeler. Selv om dansk støtte ofte var avgjørende for å utkonkurrere kongen i Norge, var også den interne støtten viktig. Muligheten til å innføre et dansk styre var avhengig av hvilke aktører man spilte på lag med og hvor sterke disse stod i lokalsamfunnet.

Konklusjonen på denne oppgaven er at dansk kongemakt bidro til å forme den politiske strukturen i Norge i vikingtiden. I den første fasen lyktes det å opprettholde en regional maktbalanse mellom herskerne på Vestlandet og Trøndelag. Rivalisering og motsetninger mellom disse var et kjennetegn under det danske overherredømmet. Når én aktør ble for mektig allierte man seg med den svakeste parten. På den måten fortsatte balansen å fungere i danekongens favør. Til tross for dette var det vanskelig å innføre et sterkt og varig styre. Konger og jarler som stod i et avhengighetsforhold ble selvstendige over tid. En viktig årsak til det var avstand mellom aktørene. Det var vanskelig for partene å opprettholde like god kontakt med hverandre når avstanden var betydelig. Danekongen viste også mindre interesse for Norge etter at maktbalansen var sikret. Derfor utviklet spillet seg i motsatt retning enn det som var intensjonen. Aktører med dansk makt i ryggen ble egenrådige og forsøkte å styrke sin makt innenrikspolitisk. Opprettelsen av sterke sosiale bånd bidro derimot til å øke terskelen for nettverksbrudd. Det så vi i tilfellet med ladejarlene. Men selv om båndene ble sterkere er

det usikkert om det ble et sterkere riksstyre. I stedet argumenterte jeg for at nettverkene var mer horisontale enn kildene gir uttrykk for og fungerte stabilt så lenge det var felles interesser i å opprettholde båndet. Dansk kongemakt i Norge falt derimot sammen når nettverksgrunnlaget smuldret opp. Det var neppe nasjonale forskjeller som var årsaken, men at personlige interesser kom i konflikt med hverandre. Innflytelse fra Danmark fortsatte etter nordsjøimperiets oppløsning gjennom allianser med norske høvdinger. Likevekten som oppstod ved slutten på det danske hegemoniet bidro derimot til at rivalisering om tilhengere ikke fikk samme konsekvenser for den norske kongen som tidligere. I en periode med et svekket Danmark ble de mektigste stormennene tettere knyttet til kongen. Men det er usikkert om det forekom utelukkende fra et ovenfra og ned-perspektiv. Her argumenterte jeg for at kongen spilte på gjensidighet og var avhengig av bånd til høvdingene. I perioden med et svakt Danmark gikk også den norske kongen lenger i sin maktutøvelse, fordi det nå var en mindre risiko for at misfornøyde høvdinger ville alliere seg med en dansk konge. At det til slutt forekom en konsolidering i Norge kan derfor knyttes til Danmarks posisjon i Skandinavia og viser hvor viktig forholdet til landet var for hendelser i maktspillet.

Litteraturliste

Primærkilder

Fagerskinna. Norges kongers ættetavle. Saga bok, 2007

Finlay, Alison, Fagrskinna, A catalogue of the kings of Norway, a translation with introduction and notes, Brill- Leiden- Boston, 2004

Historia Norwegie, Edited by Inger Ekrem and Lars Boje Mortensen, Tranlated by Peter Fischer, Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen, 2003

Morkinskinna, The earliest icelandic chronicle of the norwegian kings(1030-1157), Translated with introduction and notes by Theodore M. Andersson and Kari Ellen Gade, Cornell University Press: 2000

Roskildekrøniken, oversat og kommenteret af Michael H.Gelting, 2. udgave, Wormianum 2002

Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum*, Danmarkshistorien, Bind I, Karsten Friis-Jensen og Peter Zeeberg, Utgitt ved det danske sprog-og litteraturselskap & Gads Forlag, 2005.

Snorres kongesagaer, 6. Udgave 2003, Gyldendal Norsk Forlag As 1979

Sekundærlitteratur

Althoff, Gerd, *Family, Friends and Followers*, Political and Social Bonds in Early Medieval Europe, Cambridge University Press: 2004

Andersson.M, Theodore, *The politics of Snorri Sturluson*, in the journal of English and Germanic philology, vol 93, no1 (jan, 1994)

Aronsson, Peter, Fulsås, Narve, Haapala, Pertti and Eric Jensen, Bernard “Nordic National Histories”, I the contested nation. Ethnicity, class, religion and gender in national histories, 2008

Bagge, Sverre, "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen", i Historisk tidsskrift nr. 65, Universitetsforlaget, 1986

Bagge, Sverre, *Fortelling, makt og politikk hos Saxo og Snorre*, i Saxo og Snorre, redigert av Jon Gunnar Jørgensen, Karsten Friis-Jensen og Else Mundal, Museum Tusculanums Forlag, Københavns Universitet, 2010

Bagge, Sverre, *Hákonar saga Ívarssonar*- en kompilasjon fra senmiddelalderen, i Maal og Minne nr. 2, 2014

Bagge, Sverre, *Mellom kildekritikk og historisk antropologi*, i Historisk tidsskrift nr 2, 2002

Bagge, Sverre, « När sägen och dikt sopats bort... » Den weibullske kildekritikk etter 100 år, i Historisk tidsskrift, bind 93, Universitetsforlaget 2014

Bagge, Sverre, *Samfunnsbeskrivelsen i Heimskringla*, Svar til Birgit Sawyer, I Historisk tidsskrift nr. 2 1994

Bagge, Sverre, *Samkongedømme og enekongedømme*, i Historisk tidsskrift nr. 54, 1975

Bagge, Sverre, Snorre og « Wie Es Eigentlich Gewesen », Svar til Birgit Sawyer, i Historisk tidsskrift Bind 82, Universitetsforlaget 2003

Bagge, Sverre. *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, University of California, 1991

Bernhardt, John. W. *Itinerant kingship and royal monasteries in early medieval Germany*, c. 936-1075, Cambridge University press 1993

Bjørge, Narve, *Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 1: Selvstendighet og union fra middelalderen til 1905. Universitetsforlaget, Oslo 1995

Bjørge, Narve. *Samkongedømme kontra enekongedømme*(1970), i Claus Krag og Jørn Sandnes. Nye middelalderstudier. Kongedømme, kirke, stat. Norske historikere i utvalg VI. 2. opplag 1995

Bolton, Timothy, *The Empire of Cnut the Great: Conquest and consolidation of power in Northern Europe in the early eleventh century*, Leiden Brill: 2009

Einarsdottir, Olafia, *Absalon and the norwegian civil war: christian ideology of war and peace*, i Archbishop Absalon of Lund and his world, edited by Karsten Friis-Jensen og Inge Skovgaard Petersen, Roskilde museums forlag 2000

Helle, Knut, *Norge blir en stat, 1130-1319*, Handbok i Norges historie, Bind 3, Universitetsforlaget 1996

Helle, Knut, *Under kirke og kongemakt 1130-1350*, Bind 3, Aschehougs Norges Historie, H.Aschehoug & Co.(W.Nygaard), Oslo 1995

Hermanson, Lars. *Släkt, vänner och makt*. En studie av elitens politiske kultur i 1100-tallets Danmark. Historiska institutionen i Göteborg, 2000

Holmsen, Andreas, *Norges Historie*, Fra de eldste tider til 1660, fjerde utgave, Universitetsforlaget AS, 1977

Jakobsson, Ármann, *Kongesagaen som forsvandt*. Nyere kongesagastudier med særligt henblik på Morkinskinna, i Den nordiske renessansen i høymiddelalderen, Historisk institutt, Universitetet i Oslo, 2000

Koth, Halvdan, *Sagaernes opfatning av vor gamle historie*, i Historisk tidsskrift, bind 2, 1914

Krag, Claus, *Norge som odel i Harald Hårfagres ætt*, i Historisk tidsskrift nr. 68, 1989

Krag, Claus, *Rikssamlingshistorien og ynglingerekken*, i Historisk tidsskrift, nr 2, 2012

Krag, Claus, Aschehougs Norges Historie, Bind 2, *Vikingtid og rikssamling*, 800-1130. H.Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo 1995

Myrvoll, Klaus Johan, *Bruk og misbruk av skaldekvæde hjå norske historikarar*, i Historisk tidsskrift nr 93, Universitetsforlaget 2014

Orning, Hans Jacob, *Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen*- en revurdering, i Historisk tidsskrift bind 93, Universitetsforlaget 2014

Orning, Hans Jacob, *Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv*, Svar til Knut Helle, I Historisk tidsskrift Bind 89, Universitetsforlaget 2010

Orning, Hans Jacob, *Norvegr*, Norges historie frem til 1400, Aschehoug & Co, Oslo 2011

Orning, Hans Jacob, *Uforutsigbarhet og nærvær*, En analyse av norske kongers maktutøvelse i høymiddelalderen, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2004

Sandvik, Gudmund, *Hovding og Konge i Heimskringla*, Akademiske Forlag, Oslo 1955

Sawyer, Birgit, *Samhällsbeskrivningen i Heimskringla*, i Historisk tidsskrift nr. 2, 1993

Sawyer, Birgit, Sverre Bagge om « *Wie Es Eigentlich Gewesen* », Snorres skildring av Olav Haraldsson och hans samtid, i Historisk tidsskrift bind 82 , Universitetsforlaget 2003

Sawyer, Peter. *Da Danmark blev Danmark, 700-1050*, Gyldendal og politikens danmarkshistorie bind 3. Gyldendal bogklubber, København 1993

Sigurdsson, Jon Vidar, *Den vennlige vikingen*, Vennskapets makt i Norge og på Island ,900-1300. Pax Forlag A/S, Oslo 2010

Sigurdsson, Jon Vidar, *Det norrøne samfunnet*, Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden, Pax Forlag A/S, Oslo 2008

Sigurdsson, Jon Vidar, Norsk historie, 800-1300, *Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*, Det norske samlaget 1999

Stenton, Frank, *Anglo-Saxon England*, Oxford University Press, Third Edition 2001

Sveaas Andersen, Per, *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*, Handbok i Norges historie Bind 2, Universitetsforlaget 1977

Tveit, Miriam, *Lawmaking and Consolidation of Power- Cnut's Laws and the developing Norwegian kingdom*, i Nordens plass i middelalderens nye Europa, Samfunnsomdanning, Sentralmakt og Periferier, Rapporter til det 27. nordiske historikermøte, Tromsø 11.-14 august 2011

Tveito, Olav, *Olav Haraldssons unge år og relasjonen til engelsk kongemakt*. Momenter til et *crux interpretum*, i Collegium Medievale, Volum 21, 2008

Weibull, Lauritz, *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*, Lund 1911

